

ΕΘΝΙΚΟ ΚΑΙ ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ
ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΗ ΣΧΟΛΗ
ΤΜΗΜΑ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΚΑΙ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑΣ
Α' ΚΥΚΛΟΣ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ-ΕΥΡΩΠΑΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ
ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

**«ΣΥΓΚΡΙΣΗ ΤΗΣ ΝΕΟΦΙΛΕΛΕΥΘΕΡΗΣ
ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΤΩΝ
ΚΥΒΕΡΝΗΣΕΩΝ ΤΗΣ ΜΑΡΓΚΑΡΕΤ ΘΑΤΣΕΡ
ΚΑΙ ΤΟΥ ΡΟΝΑΛΔΤ ΡΗΓΚΑΝ»**

Ονοματεπώνυμο: Στέφανος Νικηταράς

Επόπτης: Κωνσταντίνος Ράπτης

Β' και Γ' βαθμολογητής : Κωνσταντίνος Γαγανάκης, Ευάνθης Χατζηβασιλείου

Αθήνα 2017

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Εισαγωγή.....	3
Κεφάλαιο 1: Η ιδεολογία του Νεοφιλελευθερισμού.....	5
1.1: Οι ιδέες του Μίλτον Φρίντμαν.....	8
1.1.1: Η οικονομική ιδεολογία προ του Νεοφιλελευθερισμού.....	8
1.1.2: Η μάστιγα του πληθωρισμού.....	9
1.1.3: Η σημασία του ελεύθερου εμπορίου.....	13
Κεφάλαιο 2: Φορολογική πολιτική.....	17
2.1: Ρήγκαν: Μειώνοντας τους φόρους εις βάρος του ελλείμματος.....	17
2.1.1: Economic Recovery Tax Act.....	18
2.1.2: Η εκτόξευση του ελλείμματος.....	19
2.1.3: Η Διάψευση των προσδοκιών.....	21
2.2: Θάτσερ: Στροφή στην έμμεση φορολόγηση.....	26
2.2.1: Φορολογία εισοδήματος.....	26
2.2.2: Ασφαλιστικές εισφορές.....	28
2.2.3: Φόρος Προστιθέμενης Αξίας.....	29
2.2.4: «Κεφαλικός Φόρος».....	30
2.3: Σύγκριση: Έμφαση στη μείωση των ανώτατων φορολογικών συντελεστών.....	32
Κεφάλαιο 3: Μονεταριστική πολιτική και μείωση του πληθωρισμού.....	35
3.1: Θάτσερ: Επώδυνη μάχη με τον πληθωρισμό.....	35
3.2: ΗΠΑ: Με «οδηγό» τον Πολ Βόλκερ.....	43
3.3: Σύγκριση: Ιδεολογική επικράτηση του μονεταρισμού και στις δυο χώρες	47
Κεφάλαιο 4: Απορρύθμιση της οικονομίας.....	53
4.1: Θάτσερ: Ρήξη με το παρελθόν.....	53
4.1.1: Απορρύθμιση της αγοράς εργασίας.....	53
4.1.1.1: Το νομοθετικό πλαίσιο.....	53
4.1.1.2: Η σύγκρουση με τους μεταλλωρύχους.....	58
4.1.2: Αποκρατικοποιήσεις.....	66
4.1.2.1: Ιδιωτικοποιήσεις.....	66
4.1.2.2: Πώληση κοινοτικών κατοικιών.....	79
4.1.3: Άλλες μορφές απορρύθμισης της οικονομίας.....	84
4.2: Ρήγκαν.....	88

4.2.1: Η σύγκρουση με τους ελεγκτές εναέριας κυκλοφορίας.....	88
4.2.2: Απορρύθμιση των οργανισμών αποταμιεύσεων και δανείων.....	90
4.2.3: Άλλες μορφές απορρύθμισης της οικονομίας.....	93
4.3: Σύγκριση: «Ριζοσπαστική» Θάτσερ, λιγότερο συγκρουσιακός Ρήγκαν.....	95
Συμπεράσματα.....	96
Βιβλιογραφία.....	98

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Στόχος της παρούσας εργασίας είναι να μελετήσει και να συγκρίνει τη νεοφιλελεύθερη οικονομική πολιτική των δύο πιθανότατα εμβληματικότερων ηγετών-υπέρμαχων του νεοφιλελευθερισμού, της Βρετανίδας πρωθυπουργού Μάργκαρετ Θάτσερ (1979-1990) και του προέδρου των ΗΠΑ Ρόναλντ Ρήγκαν (1981-1989).

Το κεντρικό ερώτημα που τίθεται στην παρούσα εργασία είναι εάν και κατά πόσο μπορούμε πράγματι να «ομαδοποιούμε» τα δύο αυτά μοντέλα νεοφιλελευθερισμού ή εάν και σε ποιο βαθμό διαφοροποιούνται μεταξύ τους. Βασική υπόθεση εργασίας είναι ότι τα δύο μοντέλα είχαν σχεδόν ταυτόσημη ιδεολογική αφετηρία, αλλά η εφαρμογή πτυχών της ιδεολογίας τους πραγματοποιήθηκε με διαφορετικούς τρόπους στην κάθε χώρα. Για παράδειγμα, και οι δύο ηγέτες έθεσαν σαν κεντρικό τους στόχο τη μείωση των ανώτατων φορολογικών συντελεστών φυσικών προσώπων. Η μεν Μάργκαρετ Θάτσερ όμως το πέτυχε μετατρέποντας ένα ποσοστό της φορολόγησης από άμεση σε έμμεση, ενώ ο Ρόναλντ Ρήγκαν το πέτυχε αυξάνοντας το έλλειμμα στον προϋπολογισμό.

Σε ορισμένες περιπτώσεις, όταν ένα ερώτημα είναι βαθιά οικονομικό και υπάρχει διχογνωμία ανάμεσα στους οικονομολόγους, θα αναφέρονται οι διαφορετικές θέσεις χωρίς να υιοθετείται κάποια από τις θέσεις. Ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελούν οι διχογνωμίες των οικονομολόγων για τη μονεταριστική πολιτική των πρώτων ετών των δύο ηγετών.

Καθώς το θέμα είναι ιδεολογικά φορτισμένο, κεντρικός στόχος της εργασίας είναι να αποφύγει μια μανιχαϊστική προσέγγιση του φαινομένου παρουσιάζοντας τους δύο ηγέτες είτε ως «δολοφόνους» του σύγχρονου κοινωνικού κράτους είτε ως «σωτήρες» της οικονομίας των χωρών τους. Και οι δύο ήταν «τέκνα» της εποχής της βαθιάς κρίσης, της αμφισβήτησης της δεκαετίας του 1970 προς τις έως τότε βεβαιότητες και σε πολλές περιπτώσεις συνεχιστές πολιτικών που είχαν ξεκινήσει από τις προηγούμενες, ιδεολογικά αντίθετες ηγεσίες. Είναι σημαντικό επομένως σε κάθε δομική μεταρρύθμιση που πραγματοποιείτο να εντοπίζουμε τόσο το πρόβλημα που εκείνη έλυνε (εάν και εφόσον το έλυνε) όσο και τα νέα προβλήματα που δημιουργούσε.

Για να κατανοηθούν σε βάθος πολλές από τις πολιτικές επιλογές των δύο ηγετών, η εργασία ξεκινάει με ένα κεφάλαιο για την κεντρική ιδεολογία του Νεοφιλελευθερισμού με έμφαση στις ιδέες των, κατά πολλούς, δύο σημαντικότερων θεωρητικών του νεοφιλελευθερισμού, Φρίντριχ Χάγιεκ και Μίλτον Φρίντμαν. Στη συνέχεια, στα επόμενα τρία κεφάλαια εξετάζονται η φορολογική πολιτική, η μονεταριστική πολιτική και η απορρύθμιση της οικονομίας των δύο νεοφιλελεύθερων κυβερνήσεων. Ειδικά στο τελευταίο κεφάλαιο, εξετάζονται διαφορετικές πτυχές απορρύθμισης στην οικονομία, ενώ μεγαλύτερη έμφαση δίνεται στην πολιτική της Θάτσερ (σύγκρουση με μεταλλωρύχους, εκτεταμένες ιδιωτικοποιήσεις, εκποίηση κοινοτικών κατοικιών) παρά στην αντίστοιχη του Ρήγκαν, ο οποίος σε καμία περίπτωση δεν ήταν τόσο ενεργός στον τομέα της απορρύθμισης.

Το συμπέρασμα στο οποίο θα καταλήξει η εργασία είναι ότι η πολιτική της Θάτσερ ήταν αρκετά πιο ριζοσπαστική και συγκρουσιακή, ενώ ο Ρήγκαν άσκησε μια πιο ευέλικτη, νεοφιλελεύθερη οικονομική πολιτική που σε πολλές περιπτώσεις μετατόπιζε το πολιτικό κόστος στην επόμενη πολιτική ηγεσία.

Σχετικά με την ιδεολογία του Μίλτον Φρίντμαν ή του Φρίντριχ Χάγιεκ έχουν χρησιμοποιηθεί κυρίως πρωτογενείς πηγές, όπως το έργο “Free to Choose” του πρώτου ή το έργο «ο δρόμος προς τη Δουλεία» του δεύτερου. Επίσης, πρωτογενείς πηγές προερχόμενες από πολιτικούς της εποχής όπως της Μάργκαρετ Θάτσερ, του Τζέφρι Χάου ή του Νάιτζελ Λώσον έχουν χρησιμοποιηθεί πρωτίστως για να αναδειχτούν οι ιδεολογικές αφετηρίες που οδηγούσαν στην εκάστοτε πολιτική, καθώς επίσης και για να αναφερθεί και η «συντηρητική» υπεράσπιση αντιδημοφιλών μέτρων.

Σχετικά με τις δευτερογενείς πηγές, ένα σημαντικό ζήτημα ήταν ότι πολλά από τα βιβλία που αξιοποιήθηκαν ήταν εμφανώς ιδεολογικά φιλικά ή εχθρικά διακείμενα προς τους συγκεκριμένους ηγέτες. Εν τούτοις, συγκρίνοντας τους ισχυρισμούς των συγγραφέων διαφορετικής ιδεολογικής αφετηρίας κατέστη εν τέλει δυνατό να εξαχθούν ασφαλή συμπεράσματα ως προς τις εφαρμοζόμενες πολιτικές.

1. Η ΙΔΕΟΛΟΓΙΑ ΤΟΥ ΝΕΟΦΙΛΕΛΕΥΘΕΡΙΣΜΟΥ

Οι σημαντικότεροι στοχαστές του νεοφιλελευθερισμού, οι ιδέες των οποίων άρχισαν σταδιακά να κυριαρχούν ήδη από τη δεκαετία του 1970, είχαν κάνει αισθητή την παρουσία τους στη δημόσια σφαίρα ήδη από τη δεκαετία του 1940.

Το 1944 ο Αυστριακός-Βρετανός φιλόσοφος-οικονομολόγος Φρίντριχ Χάγιεκ εξέδωσε το βιβλίο του «ο δρόμος προς τη Δουλεία». Στο βιβλίο αυτό ο Χάγιεκ επί της ουσίας καταγγέλλει την ολοένα και αυξανόμενη κρατική παρέμβαση και ρύθμιση του κράτους στην οικονομία. Για το Χάγιεκ το (κεϋνσιανό) μοντέλο που αναδυόταν εκείνα τα χρόνια και κυριάρχησε τελικώς τις επόμενες δεκαετίες στις προηγμένες χώρες του Δυτικού Κόσμου δεν ήταν μια παραλλαγή του καπιταλιστικού μοντέλου, αλλά ήταν μια εναλλακτική του σοσιαλιστικού μοντέλου που σταδιακά μετέτρεπε το κράτος σε έναν τύραννο που ήλεγχε, ρύθμιζε και σχεδιάζε την οικονομία σχεδόν όπως ένα σοσιαλιστικό κράτος, αλλά με το προσωπείο της Δημοκρατίας. Αυτός ο έλεγχος δεν αποτελούσε απλώς ένα διαφορετικό σχεδιασμό της οικονομίας, αντιθέτως έπληττε τον πυρήνα της ατομικής ελευθερίας. «Έχουμε σταδιακά εγκαταλείψει εκείνη την ελευθερία στα οικονομικά ζητήματα, χωρίς την οποία δεν έχει υπάρξει στο παρελθόν ούτε προσωπική ούτε πολιτική ελευθερία» αναφέρει χαρακτηριστικά ο Χάγιεκ.¹

Ο Χάγιεκ δεν ήθελε μια ολοκληρωτικά ελεύθερη οικονομία με την κυριολεκτική της έννοια. Θεωρούσε ότι το κλασικό μοντέλο της ελεύθερης οικονομίας είχε ακόμη πράγματα να βελτιώσει, όπως το σωστό χειρισμό του μονεταριστικού συστήματος και την αποτροπή των μονοπωλίων.² Πίστευε επίσης ότι για να επιτευχθεί ένα πραγματικό και αποδοτικό σύστημα ανταγωνισμού στην ιδιωτική οικονομία χρειαζόταν ένα έξυπνα σχεδιασμένο και διαρκώς προσαρμοζόμενο νομικό πλαίσιο. Οι πολίτες έπρεπε επίσης να προστατεύονται από το κράτος από περιπτώσεις απάτης ή εκμετάλλευσης της άγνοιας, ώστε ο

¹ Friedrich Hayek, *The road to serfdom*, Routledge, Ηνωμένο Βασίλειο 1944, σ. 13

² F. Hayek, ό.π., σ. 19

ανταγωνισμός να είναι δίκαιος.³ Εν ολίγοις το κράτος δεν έπρεπε να ρυθμίζει, αλλά να διαιτητεύει.

Το 1947 συναντήθηκαν λίγοι σε αριθμό οικονομολόγοι, φιλόσοφοι και ιστορικοί μαζί με το Χάγιεκ και ίδρυσαν τη “Mont Pelerin Society” (η ονομασία προέρχεται από το ελβετικό θέρετρο στο οποίο τελέστηκε η πρώτη συνάντηση). Μεταξύ των ιδρυτικών μελών ήταν και οι Μίλτον Φρίντμαν, Λούντβιχ φον Μίζες και Καρλ Πόπερ.

Στόχος της “Mont Pelerin Society” ήταν να υπερασπιστεί τις βασικές αρχές της ατομικής ελευθερίας και έκφρασης σε μια περίοδο αυξανόμενου κεντρικού σχεδιασμού της οικονομίας στη Δύση. Παρέμεναν πιστοί στις βασικές αρχές του Άνταμ Σμιθ ότι το αόρατο χέρι της ελεύθερης οικονομίας σε συνδυασμό με την ατομική επιδίωξη του καθενός για το κέρδος οδηγούσε την οικονομία και την κοινωνία στην πρόοδο.

Διαφωνούσαν κάθετα με την ιδέα του κράτους που σχεδιάζει και ρυθμίζει την οικονομία για δύο βασικούς λόγους. Πρώτον, το κράτος κατ’ αυτούς ήταν ευεπίφορο στο να εξαναγκαστεί από ομάδες συμφερόντων (όπως συνδικάτα, οικονομικά λόμπι, περιβαλλοντολόγους κ.α.) να προωθήσει τα δικά τους οικονομικά συμφέροντα σε βάρος των οικονομικών και κοινωνικών συμφερόντων της χώρας. Δεύτερον, οι αποφάσεις του κράτους σε σχέση με τις επενδύσεις και τη συσσώρευση κεφαλαίου ήταν εκ προοιμίου απίθανο να είναι σωστές, γιατί οι πληροφορίες για την οικονομία που ήταν διαθέσιμες στο κράτος δε μπορούσαν να συναγωνιστούν τις αντίστοιχες που εμπεριέχονται στα σήματα της ελεύθερης αγοράς.⁴ Εν ολίγοις, ήταν αδύνατο μια κυβέρνηση να μελετήσει όλες τις πτυχές της οικονομίας, ώστε να αποφασίσει ποια θα είναι η αποδοτικότερη οικονομική διαχείριση για το μέλλον, ενώ στην ελεύθερη οικονομία η διαδικασία αυτή γίνεται αυτόματα από την αγορά.

Ένα χρόνο πριν τη συνάντηση στο Μοντ Πελερίν, μια μικρή ομάδα κυρίως οικονομολόγων ανέλαβε με χρηματοδότηση ενός εξωτερικού ιδρύματος (“Volker Fund”) να διεξαγάγει στο Πανεπιστήμιο του Σικάγο μία έρευνα που στόχο είχε να

³ F. Hayek, ό.π., σ. 40-41

⁴ David Harvey, *Brief History of Neoliberalism*, Oxford University Press, Ηνωμένο Βασίλειο 2005, σ. 28-30

αναδιαμορφώσει το φιλελεύθερο δόγμα. Μέλος της ομάδας αυτής ήταν, μεταξύ άλλων, και ο Μίλτον Φρίντμαν.⁵

Δημιουργήθηκε, λοιπόν, στο Πανεπιστήμιο του Σικάγο μια ομάδα που συμμετείχε στο «Σχέδιο μελέτης της ελεύθερης οικονομίας» (“Free Market Study Project”) και που προσπαθούσε να ερευνήσει τις διάφορες εκφάνσεις της φιλελεύθερης οικονομίας (ο ίδιος ο Χάγιεκ κατέληξε το 1950 στο Πανεπιστήμιο του Σικάγο με χρηματοδότηση του Volker Fund). Το πανεπιστήμιο σταδιακά έγινε το επίκεντρο μιας νέας οικονομικής σχολής που έδινε έμφαση σε διαφορετικούς τομείς της οικονομίας απ’ ό,τι η κεϋνσιανή σχολή.

Ίσως ο πιο σημαντικός οικονομολόγος- από άποψη μελλοντικής επιρροής στην οικονομικοπολιτική ζωή του κόσμου- που αναδύθηκε από τα σπλάχνα του νέου αυτού εγχειρήματος ήταν ο Μίλτον Φρίντμαν, ο οποίος ήδη το 1962 δημοσίευσε ένα βιβλίο σήμα-κατατεθέν (“Capitalism and Freedom”) των νέων αυτών ιδεών.⁶

Οι κεντρικές ιδέες του νεοφιλελευθερισμού παρέμειναν στο περιθώριο κατά την περίοδο της υψηλής μεταπολεμικής οικονομικής ανάπτυξης, αλλά κατά τα τέλη της δεκαετίας του 1960 το εφαρμοζόμενο οικονομικό μοντέλο ξεκίνησε να εμφανίζει κάποια προβλήματα. Το σύστημα ισοτιμιών του Μπρέττον Γουντς κατέρρευσε (το σύστημα αυτό καθιερώθηκε το 1944 στη Συνδιάσκεψη του Μπρέτον Γουντς και συνέδεε το δολάριο με τον χρυσό, ενώ και η αξία των υπολοίπων δυτικών νομισμάτων αποτιμάτο πλέον σε δολάρια⁷), ενώ το εμπάργκο του 1973 και η επακόλουθη αύξηση των τιμών του πετρελαίου βύθισαν σε βαθιά κρίση τις δυτικές δημοκρατίες. Η ταυτόχρονη συνύπαρξη υψηλής ανεργίας και υψηλού πληθωρισμού έδειχνε να καταρρίπτει πολλές από τις μεταπολεμικές βεβαιότητες για τη λειτουργία της οικονομίας.

Υπό αυτές τις συνθήκες απονεμήθηκε το βραβείο Νόμπελ Οικονομικών Επιστημών στο Φρίντριχ Χάγιεκ το 1974, ενώ το ίδιο βραβείο απονεμήθηκε δύο

⁵ Ross B. Emmett, *The Edgar Companion to the Chicago School of Economics*, Edward Elgar, Ηνωμένο Βασίλειο 2010, σ. 267

⁶ Philip Mirowski, Dieter Piehwe, *The road from Mont Pelerin- The making of the Neoliberal Thought Collective*, Harvard University Press, Λονδίνο 2009, σ. 166-167

⁷ Χατζηβασιλείου Ευάνθης, Εισαγωγή στην ιστορία του μεταπολεμικού κόσμου, Εκδόσεις Πατάκη, Αθήνα 2001, σ. 50

χρόνια αργότερα στο Μίλτον Φρίντμαν. Η νεοφιλελεύθερη ιδεολογία είχε κερδίσει πλέον τον ακαδημαϊκό σεβασμό.⁸

1.1 ΟΙ ΙΔΕΕΣ ΤΟΥ ΜΙΛΤΟΝ ΦΡΙΝΤΜΑΝ

Στο κύριο μέρος της παρούσας εργασίας θα συγκριθούν οι πολιτικές και τα αποτελέσματα των δύο σημαντικότερων νεοφιλελεύθερων μοντέλων της δεκαετίας του 1980. Γι' αυτό το λόγο, θα αναφερθούν εδώ εισαγωγικά οι κεντρικές ιδέες του Μίλτον Φρίντμαν, ο οποίος κωδικοποίησε και εξέλιξε τις ιδέες του νεοφιλελευθερισμού.

Έμφαση θα δοθεί όμως μόνο σε εκείνες τις ιδέες που επηρέασαν σημαντικά την πολιτική των δύο νεοφιλελεύθερων ηγετών που εξετάζονται εδώ. Στόχος του υποκεφαλαίου που ακολουθεί δεν είναι να παρουσιάσει εν τω συνόλω της τη νεοφιλελεύθερη ιδεολογία του Μίλτον Φρίντμαν.

1.1.1. Η ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΙΔΕΟΛΟΓΙΑ ΠΡΟ ΤΟΥ ΝΕΟΦΙΛΕΛΕΥΘΕΡΙΣΜΟΥ

Την περίοδο που ο Φρίντμαν ξεκίνησε να γράφει τις θεωρίες του, στην Ευρώπη μεσουρανούσε ως οικονομική ιδεολογία ο Κεϋνσιανισμός. Οι ιδέες του Φρίντμαν σε πολλές περιπτώσεις βρίσκονταν σε «ανοιχτή συζήτηση» με τις ιδέες του Κέυνς.

Ο Κέυνς πρόσβευε ότι σε περιόδους κρίσης το κράτος πρέπει να επεμβαίνει βοηθώντας την οικονομία να ανακάμψει. Ακόμη κι αν αυτό συνεπάγεται μεγάλα ελλείμματα, το κράτος θα πρέπει να επενδύει χρήματα στην αγορά είτε με δημόσια έργα είτε με κοινωνικά επιδόματα είτε με μειώσεις φόρων, ώστε να τονώνεται η οικονομία και να μειώνεται, ως αποτέλεσμα, η ανεργία.⁹ Το κράτος θα έπρεπε επίσης να σχεδιάζει και να ρυθμίζει την οικονομία, ώστε να αποφεύγονται κρίσεις όπως το Κραχ του 1929 που αποσταθεροποιούν την οικονομία, το κράτος και την κοινωνία.

Όσον αφορά στη φορολογία, η κλιμακωτή φορολόγηση ήταν απαραίτητη κατά τον Κέυνς, διότι τα άτομα με μεγαλύτερο εισόδημα τείνουν να αποταμιεύουν τα κέρδη τους και ως εκ τούτου τα χρήματα αυτά μένουν εκτός οικονομίας. Όταν αντιθέτως το κράτος φορολογήσει μεγάλο μέρος των κερδών αυτών, έχει τη

⁸ D. Harvey, *Brief History of Neoliberalism*, ό.π., σ. 31

⁹ Eamonn Butler, *Milton Friedman: a concise guide to the ideas and influence of the free market economist*, Harriman House Ltd, Ηνωμένο Βασίλειο 2011, σ. 36

δυνατότητα να ξαναρίξει τα χρήματα αυτά στην οικονομία μέσω των τρόπων που αναφέρθηκαν παραπάνω.¹⁰

Μια άλλη σημαντική οικονομική θεωρία που καθόρισε τις μεταπολεμικές οικονομικές αποφάσεις ήταν η ιδέα ότι η ανεργία και ο πληθωρισμός ήταν μεγέθη αντιστρόφως ανάλογα. Πιο συγκεκριμένα, ο οικονομολόγος Φίλιπς ισχυριζόταν ότι, όταν η ανεργία μειώνεται, οι εργάτες το ερμηνεύουν σωστά ότι υπάρχει μεγαλύτερη ζήτηση για αυτό που προσφέρουν, τα εργατικά χέρια. Ως εκ τούτου, απαιτούν μεγαλύτερους μισθούς. Οι εργοδότες ως επακόλουθο μετακυλούν το αυξημένο εργατικό κόστος στις τιμές των προϊόντων κι έτσι προκαλείται ο πληθωρισμός. Σύμφωνα με τον Φίλιπς, ήταν εφικτό για κάθε χώρα να έχει χαμηλή ανεργία ή χαμηλό πληθωρισμό, όχι όμως και τα δύο. Επομένως, η ανεργία ήταν εύκολο να ελεγχθεί, θεωρούσαν, μέσω του πληθωρισμού. Οι κυβερνήσεις ανά πάσα στιγμή μπορούσαν να τονώσουν την οικονομία με χρήματα που θα μείωναν την ανεργία με κόστος μια ελεγχόμενη αύξηση του πληθωρισμού.¹¹

1.1.2 Η ΜΑΣΤΙΓΑ ΤΟΥ ΠΛΗΘΩΡΙΣΜΟΥ

Αυτές όλες οι ιδέες θεωρούνταν ως οι πλέον αποτελεσματικές μέχρι την οικονομική κρίση της δεκαετίας του 1970 και την παράλληλη ύπαρξη υψηλής ανεργίας και υψηλού πληθωρισμού, του λεγομένου στασιμοπληθωρισμού.

Για το Φρίντμαν, ο λόγος που η ανεργία παρέμενε υψηλή στο Δυτικό Κόσμο ήταν οι περιορισμοί που επιβάλλονταν και οφείλονταν στην προσπάθεια του κράτους να σχεδιάσει κεντρικά την οικονομία και να ασκήσει κοινωνική πολιτική. Μέτρα που μείωναν το κίνητρο για επενδύσεις (όπως υψηλή φορολογία), που ανέβαζαν τεχνητά το εργατικό κόστος (όπως η κατοχύρωση κατώτατου μισθού ή η χορήγηση σημαντικών εξουσιών στα συνδικάτα), μέτρα που μείωναν το κίνητρο για εύρεση εργασίας (π.χ. επιδόματα ανεργίας), η παρουσία κλειστών επαγγελμάτων που απαγόρευαν σε κάποιον να γίνει ακόμη και κομμωτής εάν δεν είχε την αντίστοιχη «άδεια» από το κράτος και διάφορα άλλα ρυθμιστικά μέτρα, δρούσαν καταλυτικά εις βάρος της μείωσης της ανεργίας.

¹⁰ E. Butler, ό.π., σ. 24

¹¹ Claire Berlinski, *There is no alternative: Why Margaret Thatcher matters*, Basic Books, Φιλαδέλφεια 2008, σ. 124

Ενώ λοιπόν τα κράτη παρεμπόδιζαν την ομαλή λειτουργία της οικονομίας με διάφορους τρόπους, οι κυβερνήσεις προσπαθούσαν να ελέγξουν την ανεργία παρέχοντας υψηλή ρευστότητα στην αγορά μέσω της δημοσιονομικής επέκτασης.

Κι εδώ σημαντικό ρόλο παίζει η θεωρία του Φρίντμαν ότι ο πληθωρισμός είναι ένα νομισματικό φαινόμενο. Αυτό που επηρεάζει τον πληθωρισμό είναι η ποσότητα του χρήματος ανά μονάδα παραγωγής.¹² Ο Φρίντμαν έδωσε πολλά ιστορικά παραδείγματα όπου η σημαντική αύξηση της ποσότητας του χρήματος στην αγορά ακολουθείτο συνήθως μετά από δεκαοχτώ έως εικοσιτέσσερις μήνες από πληθωρισμό.¹³

Τι συνέβαινε λοιπόν μεταπολεμικά; Οι χώρες για να χρηματοδοτήσουν τις αυξημένες δαπάνες αύξαναν την ποσότητα του χρήματος στην οικονομία. Στις ΗΠΑ πιο συγκεκριμένα το κράτος τύπωνε χρήματα επί της ουσίας μέσω του Ομοσπονδιακού Συστήματος Αποθεματικών.¹⁴

Επειδή, ωστόσο, το ποσοστό της αύξησης της ποσότητας του χρήματος δεν ήταν ανάλογο με το ποσοστό αύξησης της συνολικής παραγωγής της χώρας, οι τιμές των προϊόντων ανέβαιναν και προκαλείτο πληθωρισμός.

Ο πληθωρισμός αυτόματα μειώνει τα πραγματικά εισοδήματα των εργατών. Αυτό καθιστούσε για τους εργοδότες πιο ελκυστικά τα εργατικά χέρια που πλέον ήταν φθηνότερα. Η ανεργία μειωνόταν. Βραχυπρόθεσμα η πολιτική αυτή έπιανε και η εκάστοτε κυβέρνηση πιθανόν να κέρδιζε και τις επόμενες εκλογές.

Σύντομα, όμως, οι εργάτες αντιλαμβάνονταν ότι ο πραγματικός μισθός τους είχε μειωθεί (ακόμη κι αν ήταν αυξημένος σε αριθμό δολαρίων) και πλέον μπορούσαν να αγοράσουν λιγότερα πράγματα. Οι εργοδότες, από την άλλη, αντιλαμβάνονταν ότι τα πραγματικά τους κέρδη είχαν μειωθεί και έπρεπε να ανεβάσουν τις τιμές παραπάνω και από τον πληθωρισμό. Το αποτέλεσμα; Υψηλότερες τιμές (άρα πληθωρισμός) συνδυαζόμενες με μικρότερη αγοραστική δύναμη που οδηγούσε σε αύξηση της ανεργίας. Η ανεργία επανερχόταν στα προηγούμενα επίπεδά της με μία διαφορά, ότι η κυβέρνηση είχε προκαλέσει πλέον και πληθωρισμό.

¹² Milton&Rose Friedman, *Free to Choose: A personal statement*, Harcourt Brace Jovanovich, Νέα Υόρκη 1980, σ. 264

¹³ Milton&Rose Friedman, ό.π., σ. 250-253, 275

¹⁴ Milton&Rose Friedman, ό.π., σ. 264-265

Κατόπιν τούτου, οι κυβερνήσεις είχαν δύο επιλογές. Η πρώτη ήταν να μην ξανααυξήσουν την ποσότητα του χρήματος. Αυτό θα είχε ως αποτέλεσμα μείωση του ρυθμού ανάπτυξης ή και ύφεση, υψηλή ανεργία (γιατί ο πληθωρισμός θα είχε κάνει τον κύκλο του και πλέον η ανεργία θα είχε αποκατασταθεί στα «πραγματικά» της επίπεδα και όχι στα πλασματικά των πρώτων 6-9 μηνών της αύξησης της ποσότητας του χρήματος), ενώ και ο ίδιος ο πληθωρισμός δε θα αποκλιμακωνόταν αμέσως.

Η δεύτερη επιλογή που είχαν ήταν ακόμη μεγαλύτερη δόση αύξησης της ποσότητας του χρήματος. Λόγω του συνεχούς πληθωρισμού, η αγορά αναμένει τον πληθωρισμό και πλέον η κυβέρνηση πρέπει να αυξήσει το ρυθμό αύξησης της ποσότητας του χρήματος, διαφορετικά δε θα δράσει αναπτυξιακά στην οικονομία.

Ο Φρίντμαν παρομοίαζε την ένεση στην οικονομία μέσω αύξησης της ποσότητας του χρήματος με την ένεση ενός χρήστη ουσιών που κάθε φορά χρειάζεται ολοένα και μεγαλύτερη δόση για να επιδράσει θετικά.¹⁵ Επομένως, μόνη λύση κατά το Φρίντμαν για τον έλεγχο του πληθωρισμού ήταν να συνδεθεί η αύξηση της ποσότητας του χρήματος με την αύξηση της συνολικής παραγωγής της χώρας.

Γιατί όμως είναι τόσο σημαντικό, πάντα κατά το Φρίντμαν, να ελεγχθεί ο πληθωρισμός; Πρώτα απ' όλα, ο πληθωρισμός (ιδίως αν τυχόν εξελιχθεί σε υπερπληθωρισμό) μπορεί να αποσταθεροποιήσει πλήρως μία κοινωνία, όπως συνέβη για παράδειγμα στην Κίνα τη δεκαετία του 1940 και κατέρρευσε το καθεστώς του Τσιανγκ Κάι Σεκ.¹⁶

Δεύτερον, οι τιμές των προϊόντων φέρουν σημαντικές πληροφορίες, χωρίς τις οποίες δε μπορεί η οικονομία στο καπιταλιστικό μοντέλο να λειτουργήσει ομαλά. Με τη διαρκή παρουσία πληθωρισμού καθίσταται πολύ δυσκολότερο για κάποιον να εντοπίσει αυτές τις πληροφορίες.

Στο σημείο αυτό θα κάνουμε μια παρένθεση για να εξηγήσουμε τη θεωρία του Φρίντμαν περί των τιμών που εξηγεί, μεταξύ άλλων, γιατί είναι τόσο εχθρικός προς την ιδέα του πληθωρισμού. Οι τιμές επιτελούν τρεις σημαντικές λειτουργίες στην οργάνωση του καπιταλισμού: μεταφέρουν σημαντικές πληροφορίες, όπως αναφέρθηκε παραπάνω, παρέχουν κίνητρο να υιοθετηθούν μέθοδοι παραγωγής που είναι λιγότερο κοστοβόρες και ως εκ τούτου οι διαθέσιμες πηγές χρησιμοποιούνται

¹⁵ Milton&Rose Friedman, ό.π., σ. 270-271

¹⁶ Milton&Rose Friedman, ό.π., σ. 70

για τους πιο χρήσιμους σκοπούς και, τρίτον, καθορίζουν ποιος κερδίζει και τι ποσοστό από το κάθε προϊόν.¹⁷

Τι πληροφορία, λοιπόν, παρέχει η τιμή των προϊόντων; Ας υποθέσουμε, για παράδειγμα, ότι κάποιος χρησιμοποιεί τζάκι για τη θέρμανσή του το χειμώνα. Στην αγορά, όμως, εμφανίζεται ξαφνικά τεράστια έλλειψη ξύλων. Η τιμή τους θα ανέβει και αυτός που χρησιμοποιεί ξύλα για τη θέρμανσή του θα αναζητήσει εναλλακτικούς, πιο συμφέροντες οικονομικά τρόπους για αυτόν για να θερμανθεί. Κάποιος επιχειρηματίας πιθανόν να εισάγει ξύλο από τη Φινλανδία για να φτιάχνει τα έπιπλα του. Όταν ξαφνικά ανεβούν οι τιμές του ξύλου Φινλανδίας, θα καταλάβει αυτόματα ότι υπάρχει έλλειψη ή μεγάλη ζήτηση για το συγκεκριμένο υλικό και πιθανόν να αναζητήσει ξύλα αλλού.

Εν ολίγοις, η άνοδος και η μείωση των τιμών στρέφει τους παραγωγούς και τους καταναλωτές προς τους τομείς που υπάρχει ευκαιρία κέρδους και τους απομακρύνει από εκείνους τους τομείς που είναι κορεσμένοι ή που υπάρχουν ελλείψεις, προβλήματα ή οτιδήποτε άλλο. Κατ' αυτόν τον τρόπο, όλοι ενθαρρύνονται στο να χρησιμοποιούν τον πιο αποδοτικό και συμφέροντα οικονομικά τρόπο για παραγωγή ενός προϊόντος κι ως εκ τούτου οι διαθέσιμοι πόροι εν τέλει χρησιμοποιούνται περισσότερο εκεί που πραγματικά είναι απαραίτητοι. Όλη αυτή η διαδικασία γίνεται αυτόματα μέσω της προσφοράς και της ζήτησης.

Η άνοδος στην τιμή του προϊόντος ενός πωλητή ή ενός παραγωγού του δίνει να καταλάβει ότι το προϊόν είναι σε άνοδο. Ως εκ τούτου, αποκτά το κίνητρο, αλλά εν μέρει και το κεφάλαιο (λόγω των αυξημένων τιμών του προϊόντος) να αυξήσει την παραγωγή/παραγγελία του προϊόντος. Κι αυτός είναι ο λόγος που στο καπιταλιστικό μοντέλο η προσφορά φτάνει να ανταποκρίνεται στη ζήτηση.¹⁸

Για να επιστρέψουμε, όμως, στον πληθωρισμό, όταν ένας παραγωγός που βλέπει την τιμή του προϊόντος του να έχει ανέβει, αλλά στην πραγματικότητα αυτό συμβαίνει μόνο λόγω πληθωριστικής τάσης, έχει επί της ουσίας εξαπατηθεί. Ακόμα χειρότερα, σε περιόδους όπου κάθε χρόνο υπάρχει σημαντικός πληθωρισμός, είναι αδύνατο να γνωρίζει ο κάθε παραγωγός ποια είναι η πραγματική αύξηση ή μείωση

¹⁷ Milton&Rose Friedman, ό.π., σ. 14

¹⁸ Milton&Rose Friedman, ό.π., σ. 14-24

της τιμής τόσο του προϊόντος που πουλάει όσο και των υλικών που προμηθεύεται. Ο πληθωρισμός δυσκολεύει πάρα πολύ την ομαλή λειτουργία του καπιταλισμού.¹⁹

Επιπροσθέτως και ο ίδιος ο καταναλωτής δε μπορεί πλέον να γνωρίζει ποιες είναι οι ουσιαστικές αλλαγές στις τιμές των προϊόντων. Σε περίοδο χαμηλού πληθωρισμού, ο καταναλωτής έχει τη δυνατότητα να καταλάβει ποιων προϊόντων η τιμή έχει ουσιαστικά μεταβληθεί. Σε περιόδους, όμως, π.χ. με 7 ή 8% πληθωρισμό, ο καταναλωτής βλέπει μια συνολική αύξηση στις τιμές όλων των προϊόντων και ως εκ τούτου αδυνατεί να «λάβει» τις πληροφορίες που θα έπρεπε να του στέλνουν οι αλλαγές των τιμών.

Επιπροσθέτως, ο πληθωρισμός τιμωρεί κατάφωρα όσους αποταμιεύουν, καθώς τα λεφτά τους υποτιμώνται διαρκώς και χάνουν την αξία τους. Αυτοί που ευνοούνται, μεταξύ άλλων, είναι αυτοί που έχουν δανειστεί, γιατί η πραγματική αξία των χρημάτων που χρωστάνε διαρκώς μειώνεται όσο υποτιμάται η αξία του νομίσματος.²⁰

Αυτό το καθεστώς, ωστόσο, διαρκούς πληθωρισμού καθιστά πολύ επίφοβη μια επένδυση. Ποιος θα επενδύσει τα λεφτά του σε μια χώρα που οι τιμές των προϊόντων της μεταβάλλονται διαρκώς και το νόμισμά της υποτιμάται κάθε χρόνο;

Για όλους αυτούς τους λόγους, ο Φρίντμαν θεωρούσε αναγκαία συνθήκη τον έλεγχο του πληθωρισμού για να ανακάμψει υγιώς και όχι πρόσκαιρα η οικονομία και για να δημιουργηθούν περισσότερες θέσεις εργασίας.

1.1.3 Η ΣΗΜΑΣΙΑ ΤΟΥ ΕΛΕΥΘΕΡΟΥ ΕΜΠΟΡΙΟΥ

Ειδική αναφορά θα πρέπει να γίνει και στην επιμονή του Φρίντμαν εναντίον του ελέγχου των τιμών μέσω υψηλών δασμών ή επιδοτήσεων του κράτους σε κάποιο προϊόν. Αυτό θα μας βοηθήσει να καταλάβουμε και για ποιους λόγους η Μάργκαρετ Θάτσερ προχώρησε στην κατάργηση του ελέγχου μετατροπής συναλλάγματος οδηγώντας μεταξύ άλλων σε δραματική μείωση της βιομηχανικής παραγωγής της χώρας.

¹⁹ Milton&Rose Friedman, ό.π., σ. 17-18

²⁰ Milton&Rose Friedman, ό.π., σ. 272

Πρώτα απ' όλα, σε ένα καθεστώς παγκόσμιου ελεύθερου οικονομικού ανταγωνισμού είναι πολύ δυσκολότερο να δημιουργηθούν ιδιωτικά καρτέλ απ' ό,τι σε μια κλειστή, προστατευμένη, οικονομική αγορά.²¹

Δεύτερον, οι δασμοί που επιβάλλονται σε ξένα προϊόντα οδηγούν συνήθως σε αντίστοιχα «αντίποινα» από τις άλλες χώρες με αποτέλεσμα αλυσιδωτά σπιράλ ύφεσης που είναι επιβλαβή για όλες τις χώρες.²²

Όσον αφορά στην επιδότηση εγχώριων προϊόντων, ο Φρήντμαν ήταν αντίθετος για διαφόρους λόγους. Κατ' αρχάς, η επιδότηση αυτή στερούσε την ελευθερία επιλογής από τον καταναλωτή. Ας υποθέσουμε για παράδειγμα ότι στην Αμερική πωλούνται ένα κιλό πορτοκάλια εισαγόμενα 1\$ και τα εγχώρια 1,30\$. Ο καταναλωτής έχει τη δυνατότητα να επιλέξει εάν προτιμάει το φθηνότερο ή το ακριβότερο, καθώς επίσης πιθανόν και το ποιοτικότερο ή μη. Η κυβέρνηση για να προστατεύσει το εγχώριο προϊόν το επιδοτεί, ώστε να κοστίζει κι αυτό 1\$. Ο καταναλωτής πλέον έχει χάσει την ελευθερία της επιλογής. Θα πληρώσει σε κάθε περίπτωση παραπάνω από 1\$, καθώς δεν είναι μόνο η καθ' αυτή τιμή του πορτοκαλιού, αλλά και η φορολογία που έχει πληρώσει ο καταναλωτής για την επιδότηση. Ακόμη χειρότερα, η επέμβαση αυτή είναι πιθανόν να κρύβει την πληροφορία της τιμής (π.χ. το ένα πορτοκάλι να είναι ποιοτικότερο ή πιο φρέσκο από το άλλο).

Εναλλακτικά, η κυβέρνηση θα μπορούσε να αυξήσει τους δασμούς, ώστε να κοστίζει και το ξένο πορτοκάλι όσο το εγχώριο. Για ακόμη μια φορά ο καταναλωτής χάνει την ελευθερία του να επιλέξει εάν θα αγοράσει το φθηνότερο ή το ακριβότερο πορτοκάλι, ενώ τα αντίποινα στους δασμούς από τις ξένες χώρες είναι πιθανόν να πλήξουν τα πιο ανταγωνιστικά προϊόντα της οικονομίας.

Και σε αυτό θα πρέπει να σταθούμε λίγο παραπάνω. Γιατί για το Φρίντμαν ΔΕΝ πρέπει να προστατεύεται οποιοδήποτε εγχώριο προϊόν; Για να προστατεύσουν οι κυβερνήσεις ένα εγχώριο, μη ανταγωνιστικό κατ' αυτόν προϊόν (εφόσον χρειάζεται προστασία) φορολογούν τις επιχειρήσεις και εκείνους τους τομείς που είναι υγιείς. Ως εκ τούτου, μειώνουν τον κύκλο εργασιών και τις επανεπενδύσεις στους προσοδοφόρους τομείς για να υπερασπιστούν τα συμφέροντα συγκεκριμένων

²¹ Milton&Rose Friedman, ό.π., σ. 53-54

²² Milton&Rose Friedman, ό.π., σ. 52

κλάδων. Μεταφέρουν την εργασία σε λιγότερο παραγωγικούς τομείς μειώνοντας έτσι τη συνολική παραγωγή.²³

Το χαρακτηριστικότερο παράδειγμα του Φρίντμαν είναι εκείνο του δικηγόρου και της δακτυλογράφου. Ένας δικηγόρος κερδίζει κάποια χρήματα ασκώντας το επάγγελμά του, ενώ παράλληλα πληρώνει και μια δακτυλογράφο. Για να γλυτώσει κάποια χρήματα, αποφασίζει να απολύσει τη γραμματέα του και να κάνει εκείνος τη δακτυλογράφηση. Ο δικηγόρος όμως είναι πολύ πιο αποδοτικός σα δικηγόρος παρά σα δακτυλογράφος και αν τις ίδιες ώρες ασκούσε δικηγορία, θα κέρδιζε περισσότερα χρήματα ακόμη κι αν πλήρωνε παράλληλα τη δακτυλογράφο. Τελικώς, ο δικηγόρος κερδίζει λιγότερα χρήματα, η δακτυλογράφος μένει άνεργη και η συνολική «παραγωγή» μειώνεται.²⁴ Ο δικηγόρος, δηλαδή, έχει οδηγηθεί να εργάζεται σε κάτι που είναι λιγότερο παραγωγικός.

Κατά το Φρίντμαν, εάν τα εγχώρια πορτοκάλια δε μπορούν με κανένα τρόπο να επιβιώσουν (είτε λόγω καλύτερης τιμής είτε λόγω καλύτερης ποιότητας), θα πρέπει είτε να βρουν οι ίδιοι οι παραγωγοί τρόπο να τα καταστήσουν ανταγωνιστικά ή, στη χειρότερη περίπτωση, να σταματήσουν την παραγωγή και να στραφούν κάπου αλλού όπου υπάρχει δυνατότητα κέρδους.

Έτσι εξηγείται και η εν μέρει αποβιομηχάνιση της Μεγάλης Βρετανίας, στην οποία θα αναφερθούμε παρακάτω. Η Θάτσερ δεν το είχε σχεδιάσει. Η Θάτσερ άφησε την ελεύθερη οικονομία να καθορίσει πού ήταν πιο ωφέλιμο να στραφεί η εγχώρια αγορά και σε μια δεκαετία πληροφοριακής επανάστασης η αγορά στράφηκε προς τον τομέα των υπηρεσιών.

Ένας άλλος τρόπος των κυβερνήσεων να επέμβουν στο ελεύθερο εμπόριο ήταν οι έλεγχοι των τιμών. Για τον Φρίντμαν, ήταν παντελώς αναποτελεσματικοί. Αν η τιμή ενός προϊόντος τείνει να μειώνεται και νομοθετηθεί ελάχιστη τιμή για αυτό το προϊόν, τότε θα υπάρξει πλέονασμα (ο κόσμος δε θα θέλει να το αγοράσει), όπως συνέβη με το σιτάρι, τη ζάχαρη, το βούτυρο κ.α.. Αν, από την άλλη μεριά, οριστεί ανώτατη τιμή σε ένα προϊόν ή υπηρεσία η τιμή των οποίων θα ανέβαινε κι άλλο αν

²³ Milton&Rose Friedman, ό.π., σ. 46

²⁴ Milton&Rose Friedman, ό.π., σ. 45

δεν υπήρχε κρατική παρέμβαση, τότε θα προκληθεί έλλειψη (έτσι εξηγεί ο Φρίντμαν την έλλειψη κατοικιών στις Ηνωμένες Πολιτείες).²⁵

Ο Φρίντμαν ήταν επίσης εναντίον του κατώτατου μισθού. Θεωρούσε πως, εκτός του ότι μπορούσε να αυξήσει το εργατικό κόστος για τους εργοδότες πέραν αυτού που θα επιβαλλόταν από την ελεύθερη αγορά, επιβάρυνε και τους φτωχότερους και λιγότερο καταρτισμένους. Ας πάρουμε το παράδειγμα ενός νεαρού με χαμηλή κατάρτιση. Όλοι οι εργοδότες θα προτιμήσουν να προσλάβουν με τον κατώτατο μισθό έναν πιο καταρτισμένο υπάλληλο για οποιοδήποτε πόστο. Εάν όμως κάποιος εργοδότης επιθυμούσε είτε λόγω έλλειψης πόρων είτε για να αυξήσει το περιθώριο κέρδους του να προσλάβει κάποιον ανειδίκευτο με μικρότερο μισθό και να του μάθει τη δουλειά, το κράτος του το απαγόρευε. Κατά το Φρίντμαν, αυτός που υφίστατο τη μεγαλύτερη βλάβη ήταν ο νεαρός, ο οποίος θα είχε τη δυνατότητα να εξειδικευτεί σε κάτι μέσω της εργασίας και στη συνέχεια να αναζητήσει μια πιο καλά αμειβόμενη εργασία. Το κράτος, κατά το Φρίντμαν, αφενός δεν είχε παράσχει τη σωστή εκπαίδευση στο νεαρό καθιστώντας τον ευάλωτο στην αγορά εργασίας, αφετέρου του στερούσε τη δυνατότητα να εκπαιδευτεί μέσω της εργασίας.²⁶

Όσον αφορά στα συνδικάτα, ο Φρίντμαν θεωρούσε ότι μόνος τους στόχος ήταν να κρατήσουν μικρό αριθμό ατόμων στον κλάδο τους, ώστε να διατηρούνται υψηλές οι τιμές κόντρα στο συμφέρον των καταναλωτών. Ακόμη χειρότερα, τα μέλη των συνδικάτων είχαν μεγάλο όφελος να μην ανοίγει το εύρος των ανθρώπων που καινοτομούν και προωθούν τον όποιο κλάδο. Εάν για παράδειγμα οι γιατροί δέχονταν εναλλακτικές μορφές ιατρικής στο συνδικάτο τους (π.χ. χειροπρακτική), τότε θα αύξαναν σημαντικά τον ανταγωνισμό τους. Τους συνέφερε περισσότερο επομένως να τους κρατάνε απ' έξω είτε απαγορεύοντάς τους την άσκηση του επαγγέλματός τους (εφόσον δε θεωρούνταν επίσημα «γιατροί») είτε περιορίζοντας αισθητά τις ασθένειες για τις οποίες μπορούν να αναλαμβάνουν έναν ασθενή.²⁷

Οι παραπάνω ιδέες αποτελούν το αξιακό, οικονομικό σύστημα του Μίλτον Φρίντμαν και ακολούθως θα εξεταστεί σε ποιο βαθμό εφαρμόστηκαν από τις δύο νεοφιλελεύθερες κυβερνήσεις της Μάργκαρετ Θάτσερ και του Ρόναλντ Ρήγκαν.

²⁵ Milton&Rose Friedman, ό.π., σ. 219

²⁶ Milton&Rose Friedman, ό.π., σ. 237-238

²⁷ Milton&Rose Friedman, ό.π., σ. 238-240

2. ΦΟΡΟΛΟΓΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ

Στη φορολογική πολιτική τόσο η Θάτσερ όσο και ο Ρήγκαν είχαν τον ίδιο στόχο αρχικά, την εκτεταμένη μείωση της φορολογίας, ιδίως του ατομικού συντελεστή φορολογίας και ιδίως για τα ανώτατα φορολογικά κλιμάκια.

Εν μέρει και οι δύο πέτυχαν στους βασικούς τους στόχους, αλλά με διαφορετικά μέσα και με διαφορετικά αποτελέσματα για την οικονομία τους.

Μια κεντρική διαφορά τους ήταν ότι, ενώ η Θάτσερ παρουσίασε σταθερή πορεία στο δρόμο προς τη μείωση της άμεσης φορολογίας, αλλά και στο μετασχηματισμό της φορολόγησης στο Ηνωμένο Βασίλειο, ο Ρήγκαν παρουσίασε μια πιο μεταβαλλόμενη φορολογική πολιτική με πολλάπισωγυρίσματα και αλλαγές λόγω των εκάστοτε συνθηκών.

Για το λόγο αυτό, στη μεν Θάτσερ η φορολόγηση θα εξετασθεί θεματικά, ενώ για το Ρήγκαν θα εξεταστεί χρονικά και γραμμικά.

2.1 ΡΗΓΚΑΝ: ΜΕΙΩΝΟΝΤΑΣ ΤΟΥΣ ΦΟΡΟΥΣ ΕΙΣ ΒΑΡΟΣ ΤΟΥ ΕΛΛΕΙΜΜΑΤΟΣ

Η φορολογική πολιτική του Ρήγκαν επηρεάστηκε καθοριστικά από τον οικονομολόγο Άρθουρ Λάφερ. Ο Λάφερ τόνισε τη γενική αρχή ότι η υψηλή φορολογία μειώνει το κίνητρο για εργασία και επενδύσεις και ως εκ τούτου μειώνει και τα έσοδα. Άρα, πηγαίνοντας ένα βήμα πιο πέρα, εάν μειωνόταν η φορολογία, τα έσοδα θα αυξάνονταν.²⁸

Η διαφορά του Λάφερ από το Φρίντμαν ήταν ότι ο τελευταίος δεν ισχυρίστηκε ποτέ ξεκάθαρα ότι με ευρείες μειώσεις φόρων θα αυξάνονταν τα έσοδα του κράτους. Αντιθέτως, η έμφασή του δινόταν στην εκτεταμένη μείωση των δαπανών και το συνολικό τελικό αποτέλεσμα θα ήταν αύξηση της ευημερίας για όλους.

Η θεωρία του Λάφερ, ωστόσο, αποτέλεσε ένα «ιδανικό» όπλο στη φαρέτρα του Ρήγκαν. Όλοι θα πλήρωναν λιγότερους φόρους, τα δημόσια έσοδα θα ήταν ακόμη πιο αυξημένα και η οικονομία θα περνούσε ξανά σε υψηλούς ρυθμούς ανάπτυξης. Υπάρχουν αρκετές αναλύσεις ιστορικών για το εάν το επιτελείο του Ρήγκαν

²⁸ Monica Prasad, «The popular origins of Neoliberalism in the Reagan tax cuts of 1981», *Journal of Policy History*, τομ. 24, τχ. 3, 2012, σ. 354

προσέμενε στα αλήθεια κάτι τόσο αισιόδοξο. Είναι διαφορετικό να υπολογίσει ένα επιτελείο ότι μια μείωση των φόρων δε θα επιφέρει ακριβώς ανάλογη μείωση των δημόσιων εσόδων λόγω της πιθανής ανάπτυξης και είναι διαφορετικό να υπολογίσει ότι μια εκτεταμένη μείωση των φόρων θα οδηγήσει σε *αύξηση* των εσόδων. Σε κάθε περίπτωση, εδώ δε θα αναλυθεί εάν το επιτελείο του Ρήγκαν πίστευε στα αλήθεια αυτές τις προβλέψεις παρά θα εξεταστεί η ακολουθούμενη πολιτική και τα αποτελέσματά της.

2.1.1 ECONOMIC RECOVERY TAX ACT

Τον Αύγουστο του 1981 μετά από πολλές διαβουλεύσεις το Κογκρέσο ενέκρινε τελικά τον ERTA (“Economic Recovery Tax Act” ή αλλιώς «Φορολογικός Νόμος Οικονομικής Ανασυγκρότησης») που αποτελεί μέχρι και σήμερα το νόμο με τις μεγαλύτερες μειώσεις φόρων στην ιστορία των Ηνωμένων Πολιτειών της Αμερικής.²⁹

Ο φόρος εισοδήματος φυσικών προσώπων μειωνόταν σημαντικά κατά την επόμενη τριετία: κατά 5% τον Οκτώβριο του 1981, 10% τον Ιούλιο του 1982 και 10% τον Ιούλιο του 1983.³⁰ Το ανώτατο όριο συντελεστή φόρου εισοδήματος φυσικών προσώπων μειωνόταν από την πρώτη χρονιά από 70% σε 50%. Η φορολογία των επιχειρήσεων επίσης μειωνόταν, ενώ φιλελευθεροποιείτο και επιταχυνόταν και η διαδικασία μείωσης των φόρων λόγω απόσβεσης επενδυμένου κεφαλαίου.

Πολύ σημαντικό ήταν επίσης και το λεγόμενο “indexing” που θα εφαρμοζόταν από το 1985.³¹ Σε ένα φορολογικό σύστημα με κλιμακωτή φορολόγηση, ο πληθωρισμός ωθεί πολλούς φορολογούμενους σε ανώτερα φορολογικά κλιμάκια παρότι το πραγματικό τους εισόδημα δεν έχει αυξηθεί (“bracket creep”).³² Με αυτό το νόμο, ωστόσο, τα όρια για το κάθε φορολογικό κλιμάκιο και για τις απαλλαγές φόρου προσαρμόζονταν αναλόγως του πληθωρισμού. Το συγκεκριμένο μέτρο σήμαινε τεράστια απώλεια εσόδων για το κράτος και δεν είναι τυχαίο ότι νομοθετήθηκε το 1981 για το 1985.

²⁹ Robert M. Collins, *Transforming America: Politics and Culture during in the Reagan years*, Columbia University Press, Νέα Υόρκη 2007, σ. 71

³⁰ John W. Sloan, «The economic costs of Reagan Mythology» στο Kyle Longley (επιμ.), *Deconstructing Reagan: Conservative mythology and America's fortieth president*, M.E. Shapre, Νέα Υόρκη 2007, σ. 45

³¹ R. Collins, *ό.π.*, σ. 71

³² M. Prasad, «The popular origins of Neoliberalism in the Reagan tax cuts of 1981», *ό.π.*, σ. 354

Σημαντική διάταξη επίσης ήταν η μείωση της φορολογίας επί κερδών κεφαλαίου (“capital gains”) από 28% σε 20%, ενώ αυξάνονταν σημαντικά και τα κίνητρα για αποταμίευση. Επίσης, ο επιπρόσθετος φόρος που παραδοσιακά επιβαλλόταν σε παντρεμένα ζευγάρια λόγω του αυξημένου, κοινού εισοδήματός τους μειωνόταν. Τα κίνητρα για αποταμίευση αυξάνονταν. Σημαντικά μειωνόταν και η φορολογία για την πώληση ακινήτων, ενώ το όριο για φορολόγηση ακινήτων αυξανόταν από τα \$175.625 στα \$600.000. Παράλληλα, η φοροαπαλλαγή για γονικές παροχές ή παροχές μεταξύ συζύγων αυξανόταν από τα \$3.000 σε πάνω από \$10.000. Υπήρχαν επίσης πολλαπλές ελαφρύνσεις για τις πετρελαϊκές επιχειρήσεις.³³

2.1.2 Η ΕΚΤΟΞΕΥΣΗ ΤΟΥ ΕΛΛΕΙΜΜΑΤΟΣ

Όταν μελετάμε τη διακυβέρνηση Ρήγκαν, ίσως η μεγαλύτερη ειδοποιός διαφορά σε σχέση με την αντίστοιχη της Θάτσερ είναι ότι ο Ρήγκαν ασκούσε παράλληλα ενεργή και επιθετική εξωτερική πολιτική στο πεδίο του Ψυχρού Πολέμου.

Την ίδια στιγμή που η Θάτσερ μείωνε τις στρατιωτικές δαπάνες δίνοντας την εντύπωση στο δικτότορα της Αργεντινής ότι μπορούσε να αποσπάσει τα Φώκλαντ, ο Ρήγκαν αύξανε ραγδαία τις στρατιωτικές δαπάνες των ΗΠΑ. Για τον Ρήγκαν, η εξωτερική πολιτική του ήταν σημαντικότερη από την οικονομία. Η οικονομία μπορούσε να αντέξει μεγάλα ελλείμματα ή και διόγκωση του χρέους, αρκεί να είχε αυτός την οικονομική ευχέρεια να εφαρμόζει την πολιτική που έκρινε ως επιβεβλημένη στα πλαίσια του Ψυχρού Πολέμου.

Όποτε, επομένως, αναφερόμαστε στα τεράστια ελλείμματα και στη διόγκωση του χρέους, πρέπει να θυμόμαστε ότι αυτά είχαν σε ένα μεγάλο βαθμό να κάνουν και με την πολυδάπανη εξωτερική πολιτική του Ρήγκαν.

Για να επιστρέψουμε, όμως, στο κύριο ερώτημα, πώς χρηματοδότησε ο Ρήγκαν όλες αυτές τις μειώσεις φόρων; Τον Αύγουστο του 1981 υπήρξε μια προσπάθεια για μείωση των δαπανών του κράτους ύψους περίπου 35 δισεκατομμυρίων δολαρίων³⁴, αλλά αυτό το ποσό δεν ήταν αρκετό για να καλύψει τις εκτεταμένες μειώσεις φόρων (ας συνυπολογιστεί δε ότι παράλληλα εκτόξευε τον αμυντικό προϋπολογισμό). Συνολικά, η υπεραισιόδοξη πρόβλεψη ότι το 1984 θα υπήρχε ισοσκελισμένος

³³ J. Sloan, «The economic costs of Reagan Mythology», ό.π., σ. 45

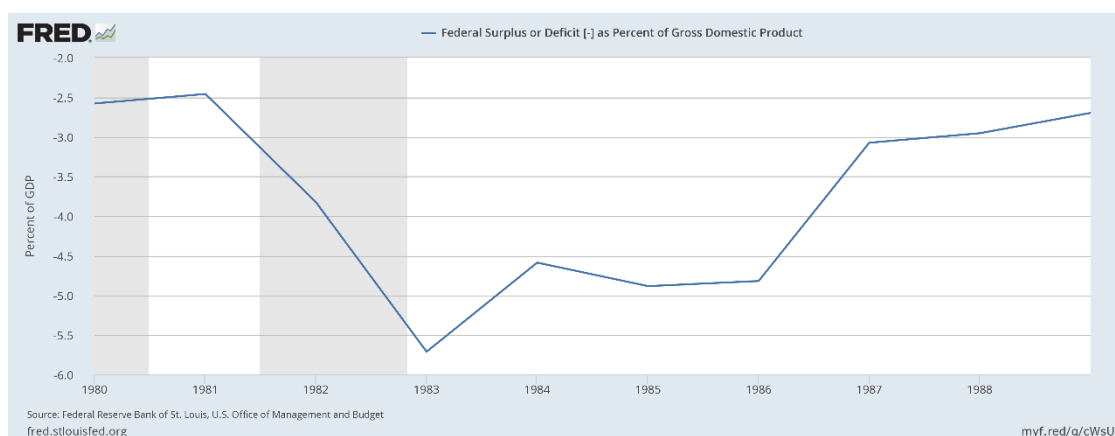
³⁴ R. Collins, *Transforming America: Politics and Culture during in the Reagan years*, ό.π., σ. 70

προϋπολογισμός έπεσε εντελώς έξω, καθώς οι δαπάνες του κράτους όχι μόνο δε μειώθηκαν, αλλά συνέχισαν να αυξάνονται, έστω και με μικρότερο ρυθμό.

Για ποιο λόγο; Διότι και οι πιο θερμοί υπέρμαχοι της εκτεταμένης μείωσης των δαπανών εντός του ρεπουμπλικανικού κόμματος κατάλαβαν ότι το να χτυπήσουν το σύγχρονο κοινωνικό κράτος ήταν ευκολότερο να το λένε στη θεωρία παρά να το κάνουν στην πράξη. Η αλήθεια για την περίοδο της διακυβέρνησης Ρήγκαν είναι ότι οι πραγματικές δαπάνες που δεν αφορούσαν σε εξοπλιστικά προγράμματα ή σε εξυπηρέτηση του χρέους συνέχισαν να αυξάνονται, αλλά με πολύ μικρότερο ρυθμό (λιγότερο από 1%) απ' ό, τι τις προηγούμενες δεκαετίες.³⁵ Παράλληλα, για την άμυνα της χώρας ο Ρήγκαν ξόδεψε συνολικά κατά τη θητεία του περί τα 2 τρισεκατομμύρια δολάρια.³⁶ Τέλος, λόγω των μεγάλων ελλειμμάτων και της αύξησης του δημοσίου χρέους, τα επιτόκια δανεισμού αυξήθηκαν και οι δαπάνες του κράτους αυξήθηκαν και λόγω αυτού του παράγοντα.³⁷

Στον πίνακα 1 βλέπουμε τη ραγδαία αύξηση του ελλείμματος κατά την περίοδο διακυβέρνησης Ρήγκαν. Ο Ρήγκαν ανέλαβε Πρόεδρος τον Ιανουάριο του 1981 και το μικρότερο έλλειμμα ως ποσοστό του ΑΕΠ που είχε κατά τη διακυβέρνησή του η χώρα ήταν το 2,46% της χρονιάς εκείνης, ενώ το μεγαλύτερο έλλειμμα ήταν το 5,71% του 1983 (ποσοστό-ρεκόρ για περίοδο ειρήνης).

Πίνακας 1, Ομοσπονδιακά ελλείμματα ως ποσοστό του ΑΕΠ

Πηγή: <https://fred.stlouisfed.org/series/FYFSGDA188S#0> (προσπελάστηκε στις 7.3.2017)

Σύμφωνα με τον οικονομολόγο του MIT Τζέιμς Πότερμπα, περίπου το 1/3 του ελλείμματος πήγαζε από τις μειώσεις φόρων και το υπόλοιπο από κοινωνικές

³⁵ R. Collins, ό.π., σ. 71-72

³⁶ R. Collins, ό.π., σ. 73

³⁷ R. Collins, ό.π., σ. 86

δαπάνες, αυξημένα επιτόκια δανεισμού της ομοσπονδιακής κυβέρνησης και από τον αυξημένο αμυντικό προϋπολογισμό.³⁸

Επομένως, το πρόγραμμα φοροελαφρύνσεων του Ρήγκαν χρηματοδοτήθηκε με αυξημένο δανεισμό της χώρας με την προσδοκία ότι τα επόμενα χρόνια τα έσοδα θα αυξάνονταν εντυπωσιακά λόγω της θεωρίας του Λάφερ.

2.1.3 Η ΔΙΑΨΕΥΣΗ ΤΩΝ ΠΡΟΣΔΟΚΙΩΝ

Κόντρα στη θεωρία Λάφερ, τα έσοδα μειώθηκαν ραγδαία μετά τη μείωση της φορολογίας. Ο βασικός λόγος ήταν πράγματι η μείωση της φορολογίας, αλλά υπήρξαν και κάποιοι άλλοι παράγοντες που επιδείνωσαν την κατάσταση της οικονομίας.

Λόγω της περιοριστικής νομισματικής πολιτικής που ακολούθησε η Ομοσπονδιακή Τράπεζα στη μάχη της κατά του πληθωρισμού, προκλήθηκε ύφεση στην οικονομία κατά την περίοδο 1981-1982 που μείωσε ακόμη περισσότερο τα έσοδα.

Ακόμη και η ίδια η επιτυχία της μείωσης του πληθωρισμού λειτούργησε υπέρ της αύξησης του ελλείμματος, καθώς λιγότεροι άνθρωποι ανέβηκαν φορολογικό κλιμάκιο.³⁹ Υπενθυμίζεται ότι το indexing είχε προβλεφθεί να ξεκινήσει να εφαρμόζεται από το 1985, κάτι που φανερώνει τη σημασία αυτών των εσόδων για την αμερικανική κυβέρνηση.

Για να αντιμετωπίσει αυτή την τόσο υψηλή άνοδο του ελλείμματος, ο Ρήγκαν αναγκάστηκε τα επόμενα χρόνια να ακυρώσει ένα μέρος από τις μειώσεις των φόρων της ERTA. Το Σεπτέμβριο του 1982 υπέγραψε τον “Tax Equity and Fiscal Responsibility Act”(TEFRA) ή αλλιώς «Νόμος ίσης φορολογικής μεταχείρισης και Δημοσιονομικής Ευθύνης», ο οποίος είχε σα στόχο να αυξήσει τα έσοδα για την επόμενη τριετία κατά 98,3 δισεκατομμύρια δολάρια, ανακτώντας το ¼ των χαμένων εσόδων που είχαν προκληθεί λόγω του ERTA.

Ο νόμος έπαιρνε πίσω περί το 17% των φοροαπαλλαγών που είχαν θεσπιστεί ένα χρόνο πριν για τις επιχειρήσεις. Διπλασιάζε τον ομοσπονδιακό φόρο στα τσιγάρα,

³⁸ R. Collins, ό.π., σ. 73

³⁹ R. Collins, ό.π., σ. 71

τριπλασίαζε το φόρο στην τηλεφωνία και αύξανε τους φόρους στα αεροπορικά ταξίδια.⁴⁰

Τον Ιούλιο του 1984 ψηφίστηκε άλλος ένα νόμος, “Deficit Reduction Act” (DEFRA) ή αλλιώς «Νόμος για τη μείωση του ελλείμματος», ο οποίος αύξανε πρακτικά τους φόρους με την κατάργηση δεκαέξι φοροαπαλλαγών. Αυξήσεις φορολογίας τέτοιου μεγέθους όσο από τους δύο αυτούς νόμους μαζί δεν είχαν ξαναεπιβληθεί ποτέ σε περίοδο ειρήνης.⁴¹

Η σημαντικότερη, όμως, φορολογική μεταρρύθμιση μετά τον ERTA κατά τη θητεία Ρήγκαν ήταν η ψήφιση του “Tax Reform Act” (TRA) ή αλλιώς «Νόμος φορολογικής μεταρρύθμισης» που υπογράφηκε από το Ρήγκαν στις 22 Οκτωβρίου 1986. Και χρησιμοποιούμε τον όρο «μεταρρύθμιση», γιατί ο συγκεκριμένος νόμος δεν είχε σα στόχο την αύξηση των εσόδων (ο Ρήγκαν είχε απαιτήσει να είναι δημοσιονομικά ουδέτερος), αλλά το μετασχηματισμό του τρόπου φορολόγησης και το κλείσιμο κενών που είχαν δημιουργηθεί με την ψήφιση του ERTA.⁴²

Στο πεδίο της ατομικής φορολογίας, η νομοθεσία απλοποιούνταν και ο ανώτατος συντελεστής μειωνόταν σημαντικά εκ νέου. Πιο συγκεκριμένα, τα δεκατέσσερα διαφορετικά φορολογικά κλιμάκια μετατρέπονταν σε δύο: 15% για χαμηλότερα εισοδήματα και 28% για υψηλότερα εισοδήματα.⁴³ Υπήρχε ακόμη ένας επιπρόσθετος φόρος που αφορούσε σε προσαύξηση 5% (33% συνολικά δηλαδή) για κάποιες μεγαλοαστικές οικογένειες που είχαν συνολικό εισόδημα μεγαλύτερο των \$71.900. Περίπου το 80% των αμερικανικών οικογενειών βρέθηκε στο κλιμάκιο του 15%. Παράλληλα, μέσω της αύξησης (σχεδόν διπλασιασμού) των φοροαπαλλαγών σε ατομικό επίπεδο και σε επίπεδο εξαρτημένων μελών και συζύγων, έξι εκατομμύρια άνθρωποι αφαιρέθηκαν από τη φορολογική βάση.

Οι Δημοκρατικοί υπερασπίστηκαν τα παραπάνω μέτρα ως δίκαια, ενώ οι Ρεπουμπλικάνοι ως μέτρα που στήριζαν το θεσμό της οικογένειας.⁴⁴

⁴⁰ Doug Rossinow, *The Reagan Era: A history of the 1980s*, Columbia University Press, Νέα Υόρκη 2015, σ. 62-63

⁴¹ J. Sloan, «The economic costs of Reagan Mythology», ό.π., σ. 47

⁴² J. Sloan, ό.π., σ. 48

⁴³ Joel Slemrod, *Do taxes matter? The impact of the Tax Reform Act of 1986*, The MIT press, Κέιμπριτζ, Μασσαχουσέτη 1990, σ. 291

⁴⁴ J. Sloan, «The economic costs of Reagan Mythology», ό.π., σ. 48-49

Και πώς χρηματοδοτήθηκαν αυτές οι αλλαγές; Με αύξηση εσόδων από τη φορολογία των επιχειρήσεων. Το παράδοξο σε αυτή την περίπτωση είναι ότι τα έσοδα από τη φορολόγηση των επιχειρήσεων αυξήθηκαν παρότι οι φορολογικοί συντελεστές μειώθηκαν.

Πιο συγκεκριμένα, ο φορολογικός συντελεστής για τις επιχειρήσεις μειώθηκε από 46% στο 40% για το 1987 και στο 34% από το 1988 κι εξής.

Παράλληλα, όμως, καταργήθηκαν μια σειρά από διατάξεις που μείωναν την πραγματική φορολόγηση των επιχειρήσεων. Κατ' αρχάς, επιμηκύνθηκε η περίοδος υπολογισμού των αποσβέσεων των επιχειρήσεων. Μέχρι το 1986 (και ως αποτέλεσμα του ERTA) η περίοδος απόσβεσης για επένδυση σε καινούριο εξοπλισμό ήταν τα πέντε χρόνια. Αυτό σήμαινε ότι εάν κάποιος επένδυε ένα ποσό σε νέο εξοπλισμό, το ποσό αυτό θα υπολογιζόταν ως αφορολόγητο σε βάθος πενταετίας. Σε περίπτωση επένδυσης σε εργατική στέγη, όπως σε αγορά νέων κτηρίων, η απόσβεση υπολογιζόταν στα επόμενα 19 χρόνια. Με τον TRA η πενταετία απόσβεσης εξοπλισμού έγινε εφταετία και η απόσβεση εργατικής στέγης υπολογιζόταν πλέον στα 31,5 χρόνια.

Εξίσου σημαντική ήταν η ανάκληση της πίστωσης φόρου επενδύσεων που ίσχυε έως τότε και που ανερχόταν στο 10% των επενδύσεων που πληρούσαν τις προϋποθέσεις (αφορούσε κυρίως σε επενδύσεις σε εξοπλισμό και νέα μηχανήματα).⁴⁵

Η διαφορά της πίστωσης φόρου επενδύσεων από τις αποσβέσεις ή τις προσωπικές εξαιρέσεις είναι ότι στην πίστωση φόρου το ποσό που προβλέπεται με βάση το νόμο (π.χ. 10%) αφαιρείται αυτόματα από το τελικό ποσό φορολόγησης, ενώ το ποσό των αποσβέσεων απλώς παραμένει αφορολόγητο, αλλά δεν αφαιρείται ολόκληρο και βεβαίως υπολογίζεται σε βάθος κάποιων ετών και όχι αυτόματα.

Τέλος, πάρα πολύ σημαντική για την αύξηση των εσόδων ήταν η αυστηροποίηση της εναλλακτικής ελάχιστης φορολόγησης (“alternative minimum tax”) με στόχο καμία επιχείρηση να μη μπορεί να φοροαποφεύγει δηλώνοντας κέρδη στους μετόχους, οι οποίοι με τη σειρά τους πιθανόν να υπόκεινταν ο καθένας σε ατομικές φοροαπαλλαγές.

⁴⁵ J. Slemrod, *Do taxes matter? The impact of the Tax Reform Act of 1986*, ό.π., σ. 31-32

Συνολικά, κατά την περίοδο 1986-1991 ένα φορολογικό ποσό της τάξης των 120 δισεκατομμυρίων δολαρίων μεταφέρθηκε από τη φορολογία ατομικού εισοδήματος στη φορολογία των επιχειρήσεων.⁴⁶

Στον πίνακα 2 βλέπουμε τη διαμόρφωση των φορολογικών συντελεστών των επιχειρήσεων πριν από την εκλογή του Ρήγκαν μέχρι και την ψήφιση του TRA.

Πίνακας 2, Φορολογικοί Συντελεστές Επιχειρήσεων

1979-1981 (d)	First \$25,000	17
	\$25,000 to \$50,000	20
	\$50,000 to \$75,000	30
	\$75,000 to \$100,000	40
	Over \$100,000	46
1982	First \$25,000	16
	\$25,000 to \$50,000	19
	\$50,000 to \$75,000	30
	\$75,000 to \$100,000	40
	Over \$100,000	46
1983-1984	First \$25,000	15
	\$25,000 to \$50,000	18
	\$50,000 to \$75,000	30
	\$75,000 to \$100,000	40
	Over \$100,000	46
1985-1986	First \$25,000	15
	\$25,000 to \$50,000	18
	\$50,000 to \$75,000	30
	\$75,000 to \$100,000	40
	\$100,000 to \$1,000,000	46
	\$1,000,000 to \$1,405,000 (e)	51
1987(f)-1993	Over \$1,405,000	46
	First \$50,000	15
	\$50,000 to \$75,000	25
	\$75,000 to \$100,000	34
	\$100,000 to \$335,000 (g)	39
	Over \$335,000	34

Πηγή: <https://taxfoundation.org/federal-corporate-income-tax-rates-income-years-1909-2012/> (προσπελάστηκε στις 10.03.2017)

Συνολικά, η φορολογία επί των κερδών των επιχειρήσεων αυξήθηκε σαν ποσοστό του ΑΕΠ από 1,815% το 1986 σε 2,19% του ΑΕΠ το 1987 και σε 2,291% του ΑΕΠ το 1989.⁴⁷ Σημειωτέον ότι κατά τα χρόνια εκείνα λόγω της ανάπτυξης το ΑΕΠ αυξανόταν ετησίως.

⁴⁶ J. Sloan, «The economic costs of Reagan Mythology», ό.π., σ. 49

⁴⁷ *Tax on corporate profits*, <https://data.oecd.org/tax/tax-on-corporate-profits.htm#indicator-chart> (προσπελάστηκε στις 10.3.2017)

Ίσως το σημαντικότερο στοιχείο του TRA στο οποίο θα έπρεπε να σταθούμε να είναι ότι άλλαζε σημαντικά πορεία σε σχέση με αυτήν που είχε χαράξει ο Ρήγκαν στην αρχή της θητείας του. Ενώ ο ERTA είχε δημιουργήσει ένα μεγάλο αριθμό φοροαπαλλαγών για τις επιχειρήσεις που σα στόχο είχαν να ενθαρρύνουν τις επενδύσεις και την αποταμίευση, ο TRA ακύρωνε ή μείωνε 72 περιπτώσεις φοροαπαλλαγών, οι οποίες έως τότε στοχευμένα επιχειρούσαν να κατευθύνουν τις επενδύσεις προς συγκεκριμένους τομείς.

Ο νόμος θεωρήθηκε δικαιότερος, γιατί πολίτες με παρόμοιο εισόδημα αντιμετώπιζονταν πιο ισότιμα, πολλοί φτωχοί άνθρωποι έβγαιναν εκτός φορολογικών βαρών άμεσης φορολογίας και οι συντελεστές φορολόγησης μειώνονταν. Ο ίδιος ο Ρήγκαν, από την άλλη, ήθελε να είναι ο πρόεδρος που θα υπέγραφε τις μεγαλύτερες μειώσεις φορολογικών συντελεστών στην ιστορία των Ηνωμένων Πολιτειών.⁴⁸ Θυμίζουμε ότι μόνον ο ανώτατος συντελεστής ατομικής φορολογίας μειώθηκε κατά τη θητεία του από 70% σε 28% (ή 33% υπό προϋποθέσεις).

Ο «Νόμος Φορολογικής Μεταρρύθμισης» (“TRA”) ήταν και η τελευταία σημαντική φορολογική μεταρρύθμιση του Ρήγκαν. Η φορολογία επί Ρήγκαν πράγματι μειώθηκε ραγδαία, ιδίως στην αρχή της θητείας του. Η θεωρία του Λάφερ ότι οι μειώσεις στη φορολογία θα προκαλούσαν τέτοια επενδυτική έκρηξη που εν τέλει τα έσοδα θα ήταν ακόμη περισσότερα δεν επαληθεύτηκε ποτέ. Ο Ρήγκαν υποχρεώθηκε τα επόμενα χρόνια να αυξήσει τη φορολογία κλείνοντας πολλά φορολογικά κενά, ενώ εν τέλει με τον TRA το 1986 ακύρωσε σε πολλά σημεία τη βασική φιλοσοφία του ERTA περί ισχυρών κινήτρων για επενδύσεις μέσω φοροαπαλλαγών.

⁴⁸ J. Sloan, «The economic costs of Reagan Mythology», ό.π., σ. 51

2.2 ΘΑΤΣΕΡ: ΣΤΡΟΦΗ ΣΤΗΝ ΕΜΜΕΣΗ ΦΟΡΟΛΟΓΗΣΗ

2.2.1 ΦΟΡΟΛΟΓΙΑ ΕΙΣΟΔΗΜΑΤΟΣ

Σημαντικό ρόλο στην ιδεολογία του νεοφιλελευθερισμού όπως είδαμε και παραπάνω έπαιζε η μείωση της άμεσης φορολογίας. Η κυβέρνηση της Θάτσερ θεωρούσε ότι η προοδευτική κλίμακα φορολόγησης σε συνδυασμό με την πολύ υψηλή φορολογία στα υψηλότερα εισοδήματα αποθάρρυναν την καινοτομία και τις επενδύσεις και τιμωρούσαν την επιτυχία. Έπρεπε να αυξηθούν τα κίνητρα παραγωγής πλούτου, κάτι που θα επιτυγχανόταν εν μέρει εάν διατηρούσαν οι άνθρωποι μεγαλύτερο ποσοστό των χρημάτων που κέρδιζαν χάρη στη μείωση της φορολογίας.

Παράλληλα, όμως, ήταν παντελώς ανέφικτη μία μεγάλη μείωση της φορολογίας προς όλους και ως εκ τούτου επιλέχθηκε τελικά η φορολόγηση να μετατραπεί από «φορολογία στο κέρδος» σε «φορολογία στην κατανάλωση».

Ας εξετάσουμε πρώτα τι μέτρα έλαβαν οι κυβερνήσεις Θάτσερ ως προς την άμεση φορολόγηση. Στο υψηλότερα κλιμάκια εισοδήματος η φορολογία του 83% που προϋπήρχε θεωρήθηκε εξωφρενική και μειώθηκε στο 60% που ήταν και ο μέσος όρος φορολογίας στα υψηλότερα εισοδήματα στη Δυτική Ευρώπη.

Η φορολογία του 60% ίσχυε για εισοδήματα άνω των 25.000£ και το συγκεκριμένο ποσό εξακολουθούσε να αποτελεί το χαμηλότερο ποσό εκκίνησης για υψηλότερη κλίμακα εισοδήματος στο Δυτικό Κόσμο.⁴⁹ Για να υπάρχει μια κατά προσέγγιση εικόνα της αξίας του ποσού, υπολογίζοντας περίπου τον πληθωρισμό μπορούμε να πούμε ότι οι 25.000£ του 1979 θα αντιστοιχούσαν με 132.000£ του 2017.⁵⁰ Τελικώς, μέχρι τον Μάρτιο του 1988 η φορολογία στα ανώτερα εισοδήματα μειώθηκε στο 40%⁵¹

Στις χαμηλότερες κλίμακες εισοδημάτων, η κυβέρνηση της Θάτσερ απλοποίησε το σύστημα και θέσπισε μόνο μία, ενιαία κλίμακα όσων είχαν εισόδημα 10.000£-25.000£. Μείωσε τη φορολογία από 33% στο 30% στην αρχή της θητείας της, σε

⁴⁹ Geoffrey K. Fry, *The Politics of the Thatcher Revolution- An Interpretation of British Politics 1979-1990*, Palgrave Macmillan, New York 2008, σ. 76-79

⁵⁰ Η μετατροπή έγινε στο *Historical UK inflation rates and calculator*, <http://inflation.stephenmorley.org/> (προσπελάστηκε στις 10/3/2016)

⁵¹ Eric J. Evans, *Thatcher and Thatcherism*, Routledge, London 1997, σ.31

29% το 1986, σε 27% το 1987 και σε 25% το 1988⁵². Η μέση αυτή κλίμακα του 25% αφορούσε το 1988 στο 95% των φορολογουμένων.

Πίνακας 3: Κλίμακες φορολογίας εισοδήματος από το 1978–79 έως το 1991–1992

Year	Starting rate	Basic rate	Higher rates
1978–79	25	33	40–83
1979–80	25	30	40–60
1980–81 to 1985–86	—	30	40–60
1986–87	—	29	40–60
1987–88	—	27	40–60
1988–89 to 1991–92	—	25	40

Στο πεδίο της φορολόγησης των επιχειρήσεων υπήρξε τόσο σταδιακή μείωση των συντελεστών όσο και διαρκής αναπροσαρμογή του ποσού-εισόδου στην ανώτατη φορολογική κλίμακα για να μην ωθούνται περισσότερες επιχειρήσεις στην ανώτατη κλίμακα λόγω πληθωρισμού. Όταν η Θάτσερ ανέλαβε, ο ανώτατος φορολογικός συντελεστής για επιχειρήσεις ήταν 52% και όταν παραιτήθηκε ήταν 34%. Στον πίνακα 4 βλέπουμε τις μεταβολές της φορολογίας στην επιχειρήσεις κατά την αντίστοιχη περίοδο.

Πίνακας 3, Συντελεστές φορολογίας επιχειρήσεων κατά την περίοδο 1979-1990

From April 1st.	Small Rate Profit Limit	Small Profit Rate of Tax	Standard Rate of Tax
1979	70,000	40%	52%
1980	80,000	40%	52%
1981	90,000	40%	52%
1982	100,000	38%	52%
1983	100,000	30%	50%
1984	100,000	30%	45%
1985	100,000	30%	40%
1986	100,000	29%	35%
1987	100,000	27%	35%

⁵² G. Fry, *The Politics of the Thatcher Revolution- An Interpretation of British Politics, 1979-1990*, ό.π., σ. 78, 92

1988	100,000	25%	35%
1989	150,000	25%	35%
1990	200,000	25%	34%

Πηγή: <https://www.figurewizard.com/list-uk-corporation-tax-rates.html> (προσπελάστηκε στις 10.03.2017)

Ένας άλλος φόρος που η κυβέρνηση Θάτσερ θεωρούσε ως αποτρεπτικό για επενδύσεις ήταν η 15% επιπλέον επιβάρυνση στο επενδυτικό εισόδημα (“investment income surcharge”). Ο φόρος αυτός αφορούσε σε όσους είχαν κέρδη από επενδυτική χρηματοπιστωτική δραστηριότητα πάνω από ένα ορισμένο πλαφόν και αθροιζόταν με τον όποιο φόρο εισοδήματος. Εάν λοιπόν κάποιος που ανήκε στην ανώτερη φορολογική κλίμακα είχε μεγάλα κέρδη από δραστηριότητες που ενέπιπταν σε αυτό τον φόρο, φορολογείτο 83% συν 15% προσαύξηση, πλήρωνε δηλαδή το 98% των κερδών του στα χρήματα που αφορούσαν τέτοιου τύπου επενδύσεις.

Η κυβέρνηση Θάτσερ έθεσε ως στόχο τη σταδιακή κατάργηση αυτού του φόρου. Για το 1978-1979 ο φόρος ίσχυε για κέρδη μόνο άνω των 2.250£, για το 1979-1980 για κέρδη άνω των 5.000£, για την περίοδο 1980-1982 άνω των 5.500£, για το 1982-1983 άνω των 6.250£ και για το 1983-1984 άνω των 7.100£. Τελικώς, το 1984 ο επιπλέον αυτός φόρος καταργήθηκε οριστικά, ανακουφίζοντας την υψηλή αστική τάξη από έναν ακόμη φόρο που την επιβάρυνε.

2.2.2. ΑΣΦΑΛΙΣΤΙΚΕΣ ΕΙΣΦΟΡΕΣ

Οι ασφαλιστικές εισφορές θεσπίστηκαν στο Ηνωμένο Βασίλειο σαν εβδομαδιαίες εισφορές από εργοδότες και εργαζομένους για να καλύψουν το κόστος συγκεκριμένων παροχών κοινωνικής ασφάλισης, όπως τη βασική σύνταξη, το επίδομα ανεργίας ή το επίδομα ασθενείας.

Σταδιακά, όμως, από το 1961 έτεινε όλο και περισσότερο να αποτελεί μία ακόμη φορολόγηση του εισοδήματος. Η διασύνδεση ανάμεσα στα χρήματα που εισπράττονταν και στο δικαίωμα στις παροχές εξασθενούσε και αυτό εντάθηκε σε μεγάλο βαθμό την περίοδο του Θατσερισμού.

Το 1978-79 δεν πλήρωναν καθόλου εισφορές όσοι αμείβονταν κάτω από ένα κατώτατο όριο αποδοχών. Για αυτούς είχαν εισόδημα ίσο ή μεγαλύτερο αυτού του ποσού, προβλέπονταν 6,5% εισφορές από τον εργαζόμενο και 12% εισφορές από τον εργοδότη επί του μισθού του εργαζομένου, συμπεριλαμβανομένου και του ποσού που ήταν κάτω από το κατώτατο όριο αποδοχών. Αυτό, φυσικά, καθιστούσε μεγάλη τη

διαφορά για κάποιον που ήταν ελάχιστα πάνω ή κάτω από το όριο και δεν ήταν τυχαίο ότι ήταν πάρα πολλοί εκείνοι που συναθροίζονταν τελικά ελάχιστα κάτω από το όριο των συγκεκριμένων αποδοχών. Υπήρχε, επίσης, ένα ανώτατο όριο αποδοχών, πάνω από το οποίο δεν πληρώνονταν περισσότερες εισφορές για όσους είχαν υψηλότερο εισόδημα.

Οι συγκεκριμένες βαθμίδες εισφορών άλλαξαν άρδην το 1985. Το ανώτατο όριο αποδοχών καταργήθηκε για τους εργοδότες, οι οποίοι έπρεπε να πληρώνουν ακόμη περισσότερες εισφορές για τους υπαλλήλους τους με μεγαλύτερους μισθούς, ενώ καταργήθηκε και το κατώτατο όριο αποδοχών, το οποίο αναπληρώθηκε με έναν αριθμό κλιμακωτών βαθμίδων συμμετοχής.

Αυτό επί της ουσίας σήμαινε αύξηση στις ασφαλιστικές εισφορές με διεύρυνση της φορολογικής βάσης. Η μείωση της άμεσης φορολογίας εισοδήματος ερχόταν να εξισορροπηθεί, εκτός των άλλων, με αύξηση στις εισφορές, στις οποίες πλέον θα συμμετείχαν και θα επιβαρύνονταν άνθρωποι με εισοδήματα που έως τότε απαλλάσσονταν ασφαλιστικών εισφορών.⁵³

2.2.3 ΦΟΡΟΣ ΠΡΟΣΤΙΘΕΜΕΝΗΣ ΑΞΙΑΣ (ΦΠΑ)

Όταν το 1979 η κυβέρνηση Θάτσερ μείωνε τους συντελεστές άμεσης φορολογίας εισοδήματος, το κύριο ισοδύναμο μέτρο που ελήφθη ήταν η αύξηση του Φόρου Προστιθέμενης Αξίας από το 8% στο 15%, με εξαίρεση τα είδη διατροφής και κάποια άλλα είδη πρώτης ανάγκης.

Επρόκειτο για ένα πάρα πολύ αντιδημοφιλές μέτρο που η πρωθυπουργός γνώριζε ότι μπορούσε να περάσει μόνο στην αρχή της θητείας της και γι' αυτό βιάστηκε να το εφαρμόσει από την πρώτη χρονιά διακυβέρνησης των Συντηρητικών. Την ίδια στιγμή που είχε εκλεγεί με μία από τις κεντρικές προεκλογικές της δεσμεύσεις να είναι ότι θα ελέγξει τον πληθωρισμό, έπαιρνε ένα μέτρο που θα αύξανε ακόμη περισσότερο την τιμή πολλών προϊόντων.⁵⁴

Ποιο ήταν, όμως, το σκεπτικό της «φορολογίας στην κατανάλωση» αντί της «φορολογίας στο κέρδος»; Η κεντρική ιδέα ήταν ότι με τους υψηλούς φορολογικούς συντελεστές στα υψηλά κλιμάκια, δε θα ήταν συμφέρον για κάποιον να εργαστεί

⁵³ Stuart Adam, James Browne, Christopher Heady «Taxation in the UK» στο Sir James Mirrlees, *Dimensions of Tax Design*, Oxford University Press, Νέα Υόρκη 2010, σ. 12-19

⁵⁴ E.Evans, *Thatcher and Thatcherism*, ό.π., σ. 19

περισσότερο ή να επενδύσει κάποια χρήματα που έχει στην άκρη, γιατί το μεγαλύτερο ποσοστό των κερδών θα πήγαινε στο κράτος. Αντίθετα, ένας φόρος που θα ακολουθούσε τα προϊόντα, ακόμη και ψυχολογικά, δε θα λειτουργούσε το ίδιο αποτρεπτικά. Δε θα σκεφτόταν δηλαδή κάποιος να μην επενδύσει τα χρήματά του, επειδή, για παράδειγμα, το ακριβό αυτοκίνητο που θα αγόραζε στο μέλλον θα είχε υψηλότερο συντελεστή ΦΠΑ. Αντίθετα, το γεγονός ότι πιθανά κέρδη του θα φορολογούνταν με 83% δρούσε ξεκάθαρα αποτρεπτικά για να λάβει ένα ρίσκο.

Η ουσία, όμως, εν τέλει του νόμου ήταν ότι μέρος των φορολογικών βαρών μεταβιβαζόταν από την υψηλή και μέση αστική τάξη στα κατώτερα κοινωνικά στρώματα. Όταν το μεγαλύτερο μέρος των εσόδων του κράτους προερχόταν από άμεση φορολογία, τότε τα στρώματα εκείνα που ήταν κάτω από ένα εισοδηματικό όριο, δεν πλήρωναν παρά λίγους έμμεσους φόρους στο κράτος. Αντίθετα, όταν μεγάλο μέρος των κρατικών εσόδων προερχόταν από έμμεσους φόρους, τότε σε αυτούς συνεισέφερε ακόμη και κάποιος που είχε ετήσιο εισόδημα λίγες εκατοντάδες λίρες, καθώς ο ΦΠΑ ήταν ένας κατ' εξοχήν εξισωτικός φόρος. Πλήρωναν, δηλαδή, τον ίδιο αναλογικά ΦΠΑ όλοι ανεξαιρέτως εισοδήματος. Με αυξημένο τον ΦΠΑ, επίσης, οι φτωχότεροι έπρεπε να δίνουν μεγαλύτερο ποσοστό του εισοδήματός τους για τα βασικά είδη πρώτης ανάγκης.

Παρατηρούμε, λοιπόν, ότι στην προσπάθεια της Θάτσερ να αυξήσει τα κίνητρα για επενδύσεις μετέφερε μέρος των βαρών από την αστική τάξη στην εργατική τάξη.

2.2.4 «ΚΕΦΑΛΙΚΟΣ ΦΟΡΟΣ»

Αναμφίβολα το μέτρο που έπαιξε καθοριστικό ρόλο στην κατακόρυφη πτώση της δημοφιλίας της Θάτσερ στα τέλη της δεκαετίας του '80 και στην τελική παραίτησή της από προέδρου του συντηρητικού κόμματος ήταν η επιβολή του «φόρου κοινοτήτων» (“community charge”) που έμεινε γνωστός ως «κεφαλικός φόρος» (“poll tax”).

Η Θάτσερ ήταν για πολλά χρόνια σε σύγκρουση με τις τοπικές κοινότητες και επιθυμούσε να επιβάλει σε αυτές τη μείωση των εξόδων τους με τον ίδιο τρόπο που προσπαθούσε να το επιτύχει και για τα κρατικά έξοδα.

Ο «κεφαλικός φόρος» ήρθε να αντικαταστήσει το μέχρι τότε φόρο που υπήρχε επί της ακίνητης περιουσίας. Ο φόρος εκείνος αφορούσε στους ιδιοκτήτες ακινήτων,

οι οποίοι πλήρωναν φόρο στην κοινότητα ανάλογα με την υποτιθέμενη αξία μίσθωσης των ακινήτων τους.

Ο νέος φόρος που θεσπίστηκε επιβλήθηκε αρχικά στη Σκωτία από το 1989 και ένα χρόνο αργότερα εισήχθη και στην Αγγλία και την Ουαλία. Ο φόρος αυτός αφορούσε σε όλα τα άτομα που διέμεναν σε κάποιο σπίτι, τα οποία θα έπρεπε να συνεισφέρουν για τις υπηρεσίες που τους προσφέρονταν από το δήμο, ασχέτως αν ήταν ιδιοκτήτες ή ένοικοι. Ο φόρος ήταν ενιαίος χωρίς κλίμακες ανάλογα με το εισόδημα, με εξαίρεση κάποιες μειώσεις για τους πολύ φτωχούς ανθρώπους.⁵⁵

Η Θάτσερ ήταν ένθερμη υποστηρίκτρια αυτού του νόμου, γιατί πίστευε ότι με αυτό τον τρόπο θα αντιλαμβάνονταν όλοι οι δημότες στο Ηνωμένο Βασίλειο πόσο σημαντικό ήταν να μειωθούν οι κοινοτικές δαπάνες. Όπως γράφει χαρακτηριστικά στο βιβλίο της “The Downing Street Years”, από τους 35 εκατομμύρια ψηφοφόρους των δήμων, τουλάχιστον τα 18 εκατομμύρια εξ αυτών δεν πλήρωναν καθόλου τον προηγούμενο φόρο. Ως εκ τούτου, θεωρούσε, όλοι αυτοί αδιαφορούσαν για την «υπερσπατάλη» των κοινοτήτων, γιατί κάποιοι άλλοι πλήρωναν για εκείνους. Με το φόρο κοινοτήτων πλέον όλοι θα έπρεπε να συνεισφέρουν οικονομικά για τα έξοδα των κοινοτήτων.

Θεωρούσε, επίσης, ότι ήταν ένας δικαιότερος φόρος σε σχέση με τον προηγούμενο. Για ποιο λόγο, για παράδειγμα, αν κατείχαν ένα σπίτι παρόμοιας αξίας, να πληρώνουν τον ίδιο φόρο άνθρωποι που ζούσαν μόνοι τους σε σχέση με πολυμελείς οικογένειες με πολλά εργαζόμενα μέλη;⁵⁶

Ο «κεφαλικός φόρος» επιβλήθηκε τελικά και παρότι είχαν προϋπάρξει κι άλλοι εξισωτικοί φόροι, αυτός ήταν ο πλέον αντιδημοφιλής, αλλά και δυσεφάρμοστος.

Πρώτα απ’ όλα, ως προς την εφαρμογή του νόμου, το κύριο πρόβλημα ήταν ότι τα ακίνητα που φορολογούνταν έως τότε προφανώς δε μετακινούνταν. Αντίθετα, οι άνθρωποι που διέμεναν σε μια κατοικία ήταν εύκολο να μετακινηθούν ή να μη δηλώσουν τη διαμονή τους σε κάποιο σπίτι. Για παράδειγμα, άνθρωποι που γνώριζαν ότι σε λίγους μήνες θα έφευγαν από το σπίτι που νοίκιαζαν, μπορούσαν να μην πληρώσουν με τον τρόπο που ήταν θεσπισμένος ο φόρος. Σε περιπτώσεις

⁵⁵ G.Fry, *The Politics of the Thatcher Revolution- An Interpretation of British Politics, 1979-1990*, ό.π., σ. 174-179

⁵⁶ Margaret Thatcher, *The Downing Street Years*, HarperCollins, Λονδίνο 1993, σ. 643-646

συγκατοίκησης, ο δήμος δε μπορούσε να γνωρίζει πόσοι πραγματικά διέμεναν σε ένα σπίτι σε σχέση με αυτούς που δηλώνονταν. Με δυο λόγια, προέκυψαν πολλά προβλήματα πρακτικής εφαρμογής του νόμου.

Όταν πλέον ο νόμος επεκτάθηκε και στην Αγγλία και την Ουαλία, οι αντιδράσεις ήταν πάρα πολλές. Ο αριθμός των ανθρώπων που αρνούνταν να πληρώσουν ήταν πολύ μεγάλος, τα δικαστήρια ήταν αδύνατον να εκδικάσουν όλες αυτές τις υποθέσεις, ενώ στις 31 Μαρτίου 1990 έγινε μία από τις μεγαλύτερες διαδηλώσεις των τελευταίων δεκαετιών ακριβώς κατά του «κεφαλικού φόρου».

Ο φόρος τελικά αποσύρθηκε το 1991 από το διάδοχο της Θάτσερ Τζον Μέιτσορ αλλά είχε ήδη προλάβει να φθείρει ανεπανόρθωτα το μέλλον της πρωθυπουργού στη Ντάουνινγκ Στριτ.⁵⁷

2.3 ΣΥΓΚΡΙΣΗ: ΕΜΦΑΣΗ ΣΤΗ ΜΕΙΩΣΗ ΤΩΝ ΑΝΩΤΑΤΩΝ ΦΟΡΟΛΟΓΙΚΩΝ ΣΥΝΤΕΛΕΣΤΩΝ

Συγκρίνοντας την πολιτική στη φορολογία των δύο νεοφιλελεύθερων ηγετών, διακρίνουμε κάποιες σημαντικές ομοιότητες στις προτεραιότητές τους και κάποιες διαφοροποιήσεις κυρίως στη χρηματοδότηση των αλλαγών.

Στρατηγικότερη προτεραιότητα και των δύο νεοφιλελεύθερων ηγετών ήταν η μείωση του ανώτατου συντελεστή φορολόγησης του ατομικού εισοδήματος. Ο μεν Ρήγκαν το μείωσε από 70% σε 28%-33%, η δε Θάτσερ το μείωσε από 83% σε 40%.

Στο πεδίο της μείωσης των συντελεστών για τις επιχειρήσεις, οι δύο ηγέτες έδειξαν παρόμοια στάση μειώνοντας εν μέρει τους συντελεστές, αλλά δίνοντας μεγαλύτερη έμφαση στη μείωση των συντελεστών του ατομικού εισοδήματος.

Η Θάτσερ έδειξε μεγαλύτερη σταθερότητα στις φορολογικές μεταρρυθμίσεις της και κάθε σημαντική μείωση συντελεστών που πετύχαινε να θεσπίσει δεν ξανααυξανόταν στη συνέχεια της θητείας της. Η σταθερότητα αυτή πηγάζε κυρίως από το γεγονός ότι οι μειώσεις της ήταν κοστολογημένες με ισοδύναμα μέτρα, ενώ από τη στιγμή που άρχισε η ανάκαμψη στην οικονομία της ήταν πλέον ακόμη ευκολότερο να διατηρήσει τα έως τότε «κεκτημένα».

⁵⁷ E. Evans, *Thatcher and Thatcherism*, ό.π., σ. 124

Είναι σημαντικό να τονιστεί ότι η φορολογία συνολικά κατά την περίοδο της διακυβέρνησης Θάτσερ δε μειώθηκε, αντιθέτως αυξήθηκε σαν ποσοστό του ΑΕΠ σε ένα σημαντικά αυξημένο ΑΕΠ. Πιο συγκεκριμένα, η συνολική φορολογική επιβάρυνση (συμπεριλαμβανομένων τόσο των άμεσων όσο και έμμεσων φόρων) το έτος 1979 υπολογιζόταν στο 38,5% επί του ΑΕΠ, ενώ το 1990 στο 40,75% του ΑΕΠ.⁵⁸

Ο Ρήγκαν, αντίθετα, επιχείρησε να πραγματοποιήσει τις ραγδαίες φορολογικές μειώσεις του με ένα μείγμα αισιοδοξίας ότι η επενδυτική έκρηξη των επόμενων ετών θα αύξανε δραστικά τα έσοδα, αλλά και αυτοπεποίθησης ότι η αμερικανική οικονομία έχει την ικανότητα να διαχειρίζεται υψηλά δάνεια και ελλείμματα, αν αυτό ήταν σημαντικό είτε για εσωτερικούς λόγους (μείωση της φορολογίας) είτε για εξωτερικούς λόγους (Ψυχρός Πόλεμος).

Η λιγότερο κοστολογημένη πολιτική του Ρήγκαν ήταν αυτή που προκάλεσε πολλά πισωγυρίσματα που αναιρούσαν μέρος των σημαντικών φορολογικών μειώσεων που είχε θεσπίσει το 1981. Στην περίπτωση του Ρήγκαν και των ΗΠΑ, ωστόσο, η φορολογία πράγματι μειώθηκε, αλλά η χρηματοδότηση αυτών των μειώσεων έγινε με αύξηση των ελλειμμάτων και άρα του εξωτερικού δανεισμού.

Στον πίνακα 5 βλέπουμε την εκτόξευση των ελλειμμάτων κατά την περίοδο διακυβέρνησης του Ρήγκαν.

Πίνακας 4, Ομοσπονδιακά ελλείμματα στις ΗΠΑ, 1980-1989

Year	Federal Budget Deficits (Billions)
1980	-73,8
1981	-78,9
1982	-127,9
1983	-207,8
1984	-185,3
1985	-212,3
1986	-221,2
1987	-149,7
1988	-155,1
1989	-153,4

Πηγή: J. Sloan, ό.π., σ. 51

⁵⁸ E.Evans, ό.π., σ.31

Τα τεράστια αυτά ελλείμματα χρηματοδοτήθηκαν με εξωτερικό δανεισμό και για αυτό το λόγο το χρέος που ανερχόταν στα 914 δισεκατομμύρια δολάρια κατά το δημοσιονομικό έτος 1980 έφτασε τα 2,7 τρισεκατομμύρια δολάρια κατά το δημοσιονομικό έτος 1989.⁵⁹

Το γεγονός ότι ο Ρήγκαν δεν είχε βρει κάποιον εναλλακτικό τρόπο χρηματοδότησης εξακολουθούσε να καθιστά επισφαλή την ύπαρξη όλων αυτών των μειωμένων συντελεστών. Δεν είναι τυχαίο ότι ο επόμενος πρόεδρος των Ηνωμένων Πολιτειών, Τζορτζ Μπους, υποχρεώθηκε να αυξήσει τη φορολογία για να μειώσει το έλλειμμα. Η οικονομία περιήλθε σε ύφεση και εκείνος τελικά έχασε τις εκλογές του 1992 από το Μπιλ Κλίντον.⁶⁰

Επομένως, συνοψίζοντας τη φορολογική πολιτική των δύο ηγετών, και οι δύο έδωσαν τη μεγαλύτερή τους έμφαση στη μείωση των ανώτατων φορολογικών συντελεστών. Η Θάτσερ έδωσε μεγαλύτερη έμφαση στις έμμεσες μορφές φορολόγησης διευρύνοντας παράλληλα τη φορολογική βάση, ενώ ο Ρήγκαν χρηματοδότησε τις μειώσεις πρωτίστως με αύξηση του εξωτερικού δανεισμού και, δευτερεύοντως, μεταθέτοντας (κυρίως από το 1986 και εντεύθεν) πολλά φορολογικά βάρη από το ατομικό εισόδημα στη φορολόγηση των επιχειρήσεων.

⁵⁹ R. Collins, *Transforming America: Politics and Culture during in the Reagan years*, ό.π., σ. 76

⁶⁰ J. Sloan, «The economic costs of Reagan Mythology», ό.π., σ. 63

3.ΜΟΝΕΤΑΡΙΣΤΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΚΑΙ ΜΕΙΩΣΗ ΤΟΥ ΠΛΗΘΩΡΙΣΜΟΥ

Η μονεταριστική πολιτική των νεοφιλελεύθερων κυβερνήσεων είναι ίσως το πλέον αμιγώς οικονομικό ζήτημα από τις πολιτικές τους. Στο παρόν κεφάλαιο η έμφαση θα δοθεί στις πολιτικές επιλογές και προτεραιότητες των νεοφιλελεύθερων κυβερνήσεων και στην επίδραση που είχε η οικονομική πολιτική τους στον έλεγχο του πληθωρισμού.

Όπως θα δούμε και παρακάτω, υπάρχουν πολλά κοινά μοτίβα στα δύο μοντέλα. Τόσο επί Θάτσερ όσο και επί Ρήγκαν, η χάραξη της σκληρής νομισματικής πολιτικής συνοδεύτηκε με σημαντική ύφεση και επακόλουθη αύξηση της ανεργίας, ενώ ο πληθωρισμός εξακολούθησε αρχικά να είναι σε υψηλά επίπεδα και στη συνέχεια αποκλιμακωνόταν σταδιακά με αποκορύφωμα το 1983 και για τις δύο χώρες.

Ο έλεγχος του πληθωρισμού συνοδεύτηκε από μακροπρόθεσμη οικονομική ανάπτυξη και αποκλιμάκωση της ανεργίας.

3.1 ΘΑΤΣΕΡ: ΕΠΩΔΥΝΗ ΜΑΧΗ ΜΕ ΤΟΝ ΠΛΗΘΩΡΙΣΜΟ

Η κυβέρνηση της Θάτσερ δυσκολεύτηκε περισσότερο να ελέγξει τον πληθωρισμό σε σχέση με την κυβέρνηση του Ρήγκαν, ενώ μια βασική διαφορά τους είναι ότι τα τελευταία χρόνια της διακυβέρνησης Θάτσερ ο πληθωρισμός κινήθηκε ανοδικά εκ νέου.

Η Θάτσερ ανέλαβε την εξουσία σε μια περίοδο που το πρόβλημα του πληθωρισμού ήταν πολύ υψηλό στην ατζέντα. Όπως βλέπουμε και στον πίνακα 6, ο πληθωρισμός από το 1974 και εντεύθεν κινείτο σε διψήφια νούμερα (με εξαίρεση το 1978).

Πίνακας 5, Δείκτες πληθωρισμού κατά την περίοδο 1971-1994

ΕΤΟΣ	ΠΛΗΘΩΡΙΣΜΟΣ	ΕΤΟΣ	ΠΛΗΘΩΡΙΣΜΟΣ
1971	9,4%	1983	4,6%
1972	7,1%	1984	5%
1973	9,2%	1985	6,1%
1974	16%	1986	3,4%

1975	24,2%	1987	4,2%
1976	16,5%	1988	4,9%
1977	15,8%	1989	7,8%
1978	8,3%	1990	9,5%
1979	13,4%	1991	5,9%
1980	18%	1992	3,7%
1981	11,9%	1993	1,6%
1982	8,6%	1994	2,4%

Πηγή: <http://inflation.stephenmorley.org/> (προσπελάστηκε στις 30.3.2017)

Λίγο καιρό μετά την εκλογή των συντηρητικών, ο υπουργός οικονομικών Τζέφρυ Χάου ανακοίνωσε στις 12 Ιουνίου σε ομιλία του ότι η κυβέρνηση θα λάμβανε τα απαραίτητα μέτρα για τη μείωση του πληθωρισμού. Ανακοίνωσε ότι θα μείωνε μέρος της προβλεπόμενης από τον προκάτοχό του παροχής ρευστότητας στην οικονομία, ενώ θα αύξανε και το ελάχιστο επιτόκιο δανεισμού από 12% σε 14%.⁶¹

Η αύξηση του ελάχιστου επιτοκίου δανεισμού ήταν εργαλείο για μείωση της ρευστότητας, γιατί αύξανε το κίνητρο σε οποιονδήποτε να αποταμιεύσει (καθώς παράλληλα αυξάνονταν και τα επιτόκια καταθέσεων), ενώ μειωνόταν το κίνητρο για κάποιον να δανειστεί χρήματα. Εν ολίγοις, ήταν περισσότερο συμφέρον απ' ό, τι πριν για κάποιον να αποταμιεύσει. Αυτό (θα) οδηγούσε σε μείωση της ρευστότητας στην αγορά και, επομένως, σε μείωση και του πληθωρισμού.

Η μεσοπρόθεσμη νομισματική πολιτική την οποία χάραξε ο Χάου ονομάστηκε Medium Term Financial Strategy ("MTFS"). Ετίθεντο συγκεκριμένοι στόχοι που περιόριζαν την ετήσια αύξηση στην προσφορά του χρήματος ("supply of money")⁶², ενώ μέχρι το 1983-84 στόχος ήταν ο ετήσιος ρυθμός αύξησης να έχει μειωθεί σχεδόν στο μισό σε σχέση με το 1979-1980.⁶³

Σύμφωνα με τη Θάτσερ, η μεσοπρόθεσμη νομισματική πολιτική έθετε το νομισματικό πλαίσιο για τα επόμενα χρόνια. Για τη Βρετανίδα πρωθυπουργό ωστόσο αυτό δεν αρκούσε ώστε να μειωθεί ο πληθωρισμός ή για να προσαρμοστούν στα νέα δεδομένα οι εκπρόσωποι των εργατών που διαπραγματεύονταν τους μισθούς. Για

⁶¹ G. Fry, *The Politics of the Thatcher Revolution- An Interpretation of British Politics, 1979-1990*, ό.π., σ. 77-78

⁶² E. Evans, *Thatcher and Thatcherism*, ό.π., σ. 20

⁶³ G. Fry, *The Politics of the Thatcher Revolution- An Interpretation of British Politics, 1979-1990*, ό.π., σ. 81

εκείνη, ήταν σημαντικό να πειστούν οι πολίτες και οι επιχειρηματίες ότι η κυβέρνηση πράγματι θα παρέμενε πιστή σε αυτή τη νομισματική πολιτική και δε θα ξανακυλούσε σε πολιτική τόνωσης της οικονομίας μέσω σημαντικής αύξησης της ποσότητας του χρήματος. Μόνο τότε θα κατάφερνε το “MTFS” να αποτελέσει τον ακρογωνιαίο λίθο μιας μελλοντικής οικονομικής ανάπτυξης.⁶⁴

Ο πληθωρισμός εκτοξεύτηκε την πρώτη πλήρη χρονιά της Θάτσερ στο 19% και στη συνέχεια ξεκίνησε η αποκλιμάκωση (11% το 1981, 8% το 1982, 5% το 1983). Ένα σημαντικό ερώτημα που έχει τεθεί είναι για ποιο λόγο ο πληθωρισμός αυξήθηκε τόσο πολύ στην αρχή της θητείας της Θάτσερ. Για ποιο λόγο δηλαδή την ίδια στιγμή που η κυβέρνηση επιχειρούσε να μειώσει την προσφορά του χρήματος στην οικονομία οι τιμές ανέβαιναν ραγδαία;

Πρώτα απ’ όλα, για να ελέγξει κάποιος την ποσότητα του χρήματος πρέπει να είναι σε θέση να τη μετρήσει με κάποιο τρόπο. Την περίοδο που ανέλαβε η Θάτσερ ο δείκτης που μετρούσε την αύξηση στην ποσότητα του χρήματος ήταν ο M3, ο οποίος άθροιζε τους τρεχούμενους και τους κλειστούς λογαριασμούς καταθέσεων στις τράπεζες συν τα μετρητά που κυκλοφορούσαν στην οικονομία. Η κυβέρνηση της Θάτσερ έθεσε λοιπόν σα στόχο για την πρώτη χρονιά αυτός ο δείκτης να αυξηθεί από 7 έως 11%. Και αυξήθηκε 17%. Στόχος της επόμενης χρονιάς ήταν να αυξηθεί από 6% έως 10% και αυξήθηκε 14%. Για ποιο λόγο η κυβέρνηση Θάτσερ έπεφτε τόσο σταθερά έξω στις εκτιμήσεις της; Διότι παράλληλα με τη νέα νομισματική πολιτική, η Θάτσερ ξεκίνησε και την απορρύθμιση της αγοράς με απρόβλεπτες συνέπειες.

Κατ’ αρχάς, καταργήθηκαν ορισμένοι περιορισμοί στο τραπεζικό σύστημα που απαγόρευαν διαφόρων τύπων δάνεια. Έως τότε, οι επιχειρήσεις δάνειζαν μεταξύ τους χρήματα η μία στην άλλη παρακάμπτοντας δυσκαμψίες του συστήματος. Τα δάνεια αυτά δεν εμφανίζονταν λογιστικά στο δείκτη του M3. Όταν οι περιορισμοί αυτοί καταργήθηκαν, εισέρρευσαν στο τραπεζικό σύστημα μεγάλα κεφάλαια που έως τότε ήταν εκτός συστήματος.⁶⁵

Παράλληλα, η Θάτσερ προχώρησε στην κατάργηση του ελέγχου μετατροπής συναλλάγματος που ίσχυε μερικώς από το 1947. Πλέον ο κάθε Βρετανός πολίτης μπορούσε να μετατρέπει τις στερλίνες του σε οποιοδήποτε νόμισμα επιθυμούσε

⁶⁴ M. Thatcher, *The Downing Street Years*, ό.π., σ. 82

⁶⁵ C. Berlinski, *There is no alternative: Why Margaret Thatcher matters*, ό.π., σ. 132-133

καθιστώντας ακόμη δυσκολότερο τον υπολογισμό των μελλοντικών χρηματικών αποθεμάτων, καθώς η ροή του χρήματος από και προς το Ηνωμένο Βασίλειο και τις βρετανικές τράπεζες αύξανε σημαντικά.⁶⁶

Εν ολίγοις, την ίδια στιγμή που η Θάτσερ άλλαζε τους στόχους για τα χρηματικά αποθέματα, απορρύθμιζε την αγορά με τρόπο τέτοιο που σχεδόν αχρήστευε το εργαλείο με το οποίο μετρούσε έως τότε αυτά τα αποθέματα (το M3).

Από εκεί και πέρα, σύμφωνα με το Στίβεν Μάγερ, η κυβέρνηση της Θάτσερ παραπλανήθηκε από τη λάθος αυτή μέτρηση και ακολούθησε ακόμη σφιχτότερη νομισματική πολιτική στην προσπάθειά της να πιάσει τους στόχους για το M3. Το πρόβλημα όμως ήταν ότι η αύξηση του δείκτη της στερλίνας M3 δεν αντιπροσώπευε καμία αύξηση στο δείκτη της αληθινής ρευστότητας της οικονομίας.

Αντιθέτως, η αύξηση του δείκτη που περιλαμβάνει ευρύτερο μέρος της οικονομίας, του PSL2, επιβραδύνθηκε από 15% έως τα μέσα του 1979 σε 12,2% τους πρώτους 12 μήνες διακυβέρνησης της Μάργκαρετ Θάτσερ.

Η νομισματική βάση (χρήματα σε κυκλοφορία συν τα αποθεματικά των τραπεζών) αυξήθηκε κατά 15% ετησίως τα δύο τελευταία χρόνια πριν αναλάβει η Θάτσερ, αλλά τους πρώτους δώδεκα μήνες διακυβέρνησης της Θάτσερ αυξήθηκε μόλις 8,4% και τους δώδεκα επόμενους μόλις 5,3%.

Ένας άλλος δείκτης, ο M1, ο οποίος μετράει τις καταθέσεις συναλλαγών, αυξανόταν σχεδόν 19% ετησίως τα τελευταία δύο χρόνια πριν την εκλογή Θάτσερ και τα επόμενα δύο αυξήθηκε μόλις 6,5% και 1,6% αντίστοιχα.⁶⁷

Εν ολίγοις, η κυβέρνηση Θάτσερ προσπάθησε να εφαρμόσει σκληρή νομισματική πολιτική με τα λάθος εργαλεία και αποπροσανατολίστηκε.

Επανερχόμενοι ωστόσο στο αρχικό ερώτημα, γιατί εν μέσω σκληρής νομισματικής πολιτικής ο πληθωρισμός αυξήθηκε τόσο πολύ;

Ο Μάγερ το αποδίδει πρωτίστως στη νομισματική πολιτική που ακολουθήθηκε τη διετία πριν την εκλογή της Θάτσερ. Ο δείκτης M1 των χρηματικών αποθεμάτων στη Βρετανία είχε αυξηθεί 10,8% κατά το δωδεκάμηνο μέχρι τον Ιούνιο του 1977,

⁶⁶ Daisuke Ikemoto, *Re-examining the removal of exchange control by the Thatcher government in 1979*, Political Studies Association, Ηνωμένο Βασίλειο 2016, σ. 1-2

⁶⁷ Stephen Meyer, «Margaret Thatcher's economic experiment. Are there lessons for the Reagan administration?», *Business Review*, Μάιος-Ιούνιος 1982, σ. 7-8

αλλά το αμέσως επόμενο δωδεκάμηνο αυξήθηκε κατά 22,2%, ενώ για την περίοδο Ιουνίου-Δεκεμβρίου 1978 η (σε ετήσια κλίμακα) αύξηση ήταν 16%. Κατά το Μάγερ, η σημαντική αυτή αύξηση θα προκαλούσε αναπόφευκτα πληθωρισμό που θα γινόταν εμφανής σε ένα έως δύο χρόνια από τη στιγμή της επέκτασης.⁶⁸

Εν ολίγοις, εάν δεχτούμε το συλλογισμό του Μάγερ, τότε η αύξηση του πληθωρισμού για τη Θάτσερ σε ένα μεγάλο ποσοστό κληρονομήθηκε. Αυτό είναι πολύ βολικό σαν ερμηνεία για την κυβέρνηση Θάτσερ και όπως θα δούμε παρακάτω παρόμοια ερμηνεία υπάρχει και για την αύξηση του πληθωρισμού κατά την πρώτη χρονιά του Ρήγκαν. Σίγουρα η νομισματική επέκταση που προηγήθηκε για μικρό χρονικό διάστημα πριν την εκλογή οποιασδήποτε κυβέρνησης επηρεάζει το μελλοντικό πληθωρισμό. Εν τούτοις, αυτός σε καμία περίπτωση δεν είναι ο μόνος λόγος που οι τιμές κινήθηκαν τόσο πολύ ανοδικά.

Σημαντικό ρόλο στην αύξηση του πληθωρισμού έπαιξε και η αύξηση του Φόρου Προστιθέμενης Αξίας από το 8% στο 15%,⁶⁹ καθώς επίσης και η αύξηση στον ειδικό φόρο κατανάλωσης σε προϊόντα σχετικά με το πετρέλαιο, στα τσιγάρα, στο οινόπνευμα και σε διάφορα άλλα προϊόντα.⁷⁰

Τέλος, σημαντικό ρόλο στην αύξηση των τιμών έπαιξε και η δεύτερη πετρελαϊκή κρίση με την εκ νέου σημαντική άνοδο της τιμής του πετρελαίου κατόπιν της πτώσης του Σάχη του Ιράν. Η άνοδος της τιμής του πετρελαίου ανέβαζε τις τιμές πολλών προϊόντων που εξαρτώνταν άμεσα ή έμμεσα από το πετρέλαιο.⁷¹

Όσο για τα βραχυπρόθεσμα αποτελέσματα της μονεταριστικής πολιτικής; Όπως βλέπουμε και στον Πίνακα 7, η χώρα περιήλθε σε βαθιά ύφεση και η ανεργία εκτοξεύτηκε.

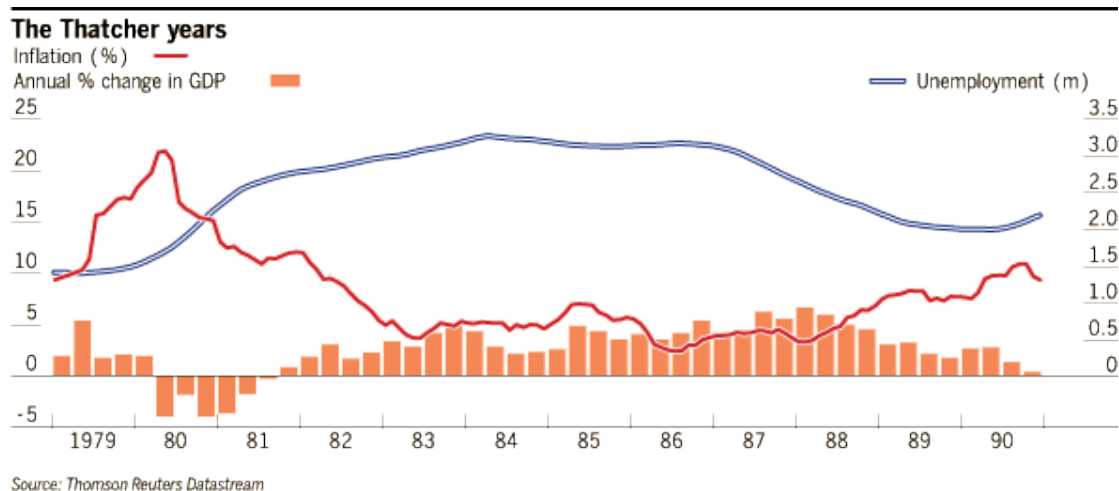
⁶⁸ S. Meyer, *ό.π.*, σ. 9

⁶⁹ John W. Young, *Η Ευρώπη του Ψυχρού πολέμου 1945-1991: Πολιτική ιστορία*, Εκδόσεις Πατάκη, Αθήνα 2002, σ. 253

⁷⁰ S. Meyer, *ό.π.*, σ. 4

⁷¹ G. Fry, *The Politics of the Thatcher Revolution- An Interpretation of British Politics, 1979-1990*, *ό.π.*, σ. 76-77

Πίνακας 6, Πληθωρισμός, ετήσια ποσοστιαία μεταβολή του ΑΕΠ και ανεργία κατά την περίοδο του Θατσερισμού

Ένα σημαντικό ερώτημα είναι κατά πόσον η επιδείνωση αυτή προέκυψε ως αποτέλεσμα της μονεταριστικής πολιτικής. Η Θάτσερ παράλληλα με το μονεταρισμό είχε προχωρήσει στην πρώτη της χρονιά σε αύξηση της πραγματικής φορολογίας κατά 7,5% αν συνυπολογιστούν οι έμμεσοι φόροι και η «άνοδος» πολλών φορολογούμενων σε υψηλότερες φορολογικές κλίμακες λόγω πληθωρισμού.⁷²

Η αλήθεια είναι, όμως, ότι ο μονεταρισμός έπαιξε καθοριστικό ρόλο στην ύφεση που ξέσπασε. Πρώτα απ' όλα, η αγοραστική δύναμη των πολιτών μειώθηκε και ως εκ τούτου μειώθηκε και η ζήτηση των προϊόντων, κάτι που μείωσε την παραγωγή και αύξησε την ανεργία.

Ακόμη σημαντικότερη συνέπεια όμως ήταν η αύξηση της τιμής της στερλίνας. Η αύξηση των επιτοκίων στις τράπεζες αύξανε το κίνητρο για κάποιον να μετατρέψει τα λεφτά του σε στερλίνα. Η ανακοίνωση του MTFS και της σκληρής νομισματικής πολιτικής επίσης καθιστούσε ελκυστικότερη τη στερλίνα για υποψήφιους επενδυτές.⁷³ Παράλληλα, η πώληση του πετρελαίου της Βόρειας Θάλασσας σε στερλίνες βοήθησε επίσης σημαντικά στην αύξηση της τιμής του νομίσματος σε σχέση με τα άλλα νομίσματα.⁷⁴

Ως αποτέλεσμα της αύξησης της στερλίνας, τα βρετανικά προϊόντα έγιναν ακριβότερα στις ξένες χώρες, ενώ τα ξένα προϊόντα φθηνότερα για τους Βρετανούς πολίτες. Αυτό μείωσε την ανταγωνιστικότητα των προϊόντων και βάθυνε την ύφεση.

⁷² S. Meyer, Margaret Thatcher's economic experiment. Are there lessons for the Reagan administration?», ό.π., σ. 4

⁷³ S. Meyer, ό.π., σ. 8

⁷⁴ E. Evans, *Thatcher and Thatcherism*, ό.π., σ. 20

Η βιομηχανική παραγωγή, επίσης, επλήγη σημαντικά τόσο από την αύξηση της στερλίνας όσο και από τη μείωση του προστατευτισμού, αλλά θα αναφερθούμε στο συγκεκριμένο ζήτημα στο επόμενο κεφάλαιο.

Ο μονεταρισμός πέτυχε ωστόσο να μειώσει τον πληθωρισμό, ο οποίος διατηρήθηκε σε σχετικά χαμηλά επίπεδα μέχρι και τα τέλη της δεκαετίας του 1980 κι αυτό βοήθησε σημαντικά στην οικονομική ανάπτυξη που σημειώθηκε κατά τη συγκεκριμένη δεκαετία.

Τι ήταν, όμως, αυτό που προκάλεσε την εκ νέου άνοδο του πληθωρισμού στα τέλη της δεκαετίας του 1980, γεγονός που επίσης συνετέλεσε στην πτώση της «Σιδηράς Κυρίας»;

Το 1986 ο υπουργός οικονομικών της Μάργκαρετ Θάτσερ προχώρησε σε σημαντική μείωση της φορολογίας, η οποία τροφοδότησε μια σημαντική ανάπτυξη τα επόμενα χρόνια με συνέπεια τη μείωση της ανεργίας. Το “Lawson boom” όμως, όπως ονομάστηκε, δε συνοδεύτηκε από την αντίστοιχη αυστηρή νομισματική πολιτική που θα προστάτευε την οικονομία από τον πληθωρισμό. Ήδη πριν την έκρηξη του πληθωρισμού ο μονεταριστής οικονομολόγος Τιμ Κόνγκκτον είχε προβλέψει εγκαίρως ότι το “Lawson Boom” θα κατέληγε μοιραία στον πληθωρισμό εάν δε λαμβάνονταν μέτρα μείωσης των χρηματικών αποθεμάτων της οικονομίας.⁷⁵

Ενδιαφέρον έχει όμως να εξετάσουμε και μια εσωτερική αντιπαράθεση στο κόμμα των συντηρητικών που δυσχέρανε την έγκαιρη πρόληψη του πληθωρισμού. Στα τέλη της δεκαετίας του 1980, το κόμμα των συντηρητικών διχάστηκε από την ενδεχόμενη ένταξη ή μη του Ηνωμένου Βασιλείου στο Μηχανισμό Συναλλαγματικών Ισοτιμιών της ΕΟΚ. Η Θάτσερ ήταν αντίθετη υποστηρίζοντας την πλήρη ανεξαρτησία της χώρας στο συγκεκριμένο τομέα και η διαφωνία της ως προς αυτό με τον υπουργό της Λώσον τον οδήγησαν σε παραίτηση τον Οκτώβριο του 1989.⁷⁶

Κι ένας άλλος σημαντικός υπουργός της, όμως, ο Τζέφρυ Χάου ήρθε σε ρήξη μαζί της και την 1^η Νοεμβρίου 1990 ανακοίνωσε την παραίτησή του ασκώντας της δριμύεια κριτική. Στο διάσημο λόγο του στο βρετανικό κοινοβούλιο κατά την παραίτησή του επιτέθηκε στη Θάτσερ και υποστήριξε ότι το Ηνωμένο Βασίλειο δεν

⁷⁵ Gordon Pepper, *Inside Thatcher's monetarist revolution*, Macmillan Press Ltd, Ηνωμένο Βασίλειο 1998, σ. 180-181

⁷⁶ J. Young, *Η Ευρώπη του Ψυχρού πολέμου 1945-1991: Πολιτική ιστορία*, ό.π., σ. 262

έπρεπε πλέον να πολεμάει μόνο του τον πληθωρισμό μέσω ελέγχου των εγχώριων χρηματικών αποθεμάτων, αλλά έπρεπε να βοηθηθεί σε αυτή τη μάχη και από τους Ευρωπαίους συντασσόμενο στο Μηχανισμό Συναλλαγματικών Ισοτιμιών. «Είναι αδύνατο να μη συμπεράνουμε» κατέληξε στη συνέχεια «ότι τα σημερινά, υψηλά ποσοστά του πληθωρισμού θα μπορούσαν να έχουν αποφευχθεί εάν η συμμετοχή μας στο Μηχανισμό Συναλλαγματικών Ισοτιμιών είχε μελετηθεί και ολοκληρωθεί σε προηγούμενο στάδιο».⁷⁷

Η θέση της Θάτσερ για τον πληθωρισμό των ετών εκείνων ήταν διαφορετική και η ίδια επέρριπτε τις ευθύνες στον υπουργό των οικονομικών, Ναίτζελ Λώσον. Σύμφωνα με όσα γράφει στο βιβλίο της, το Νοέμβριο του 1987 ανακάλυψε ότι ο Λώσον κρυφά από εκείνη προσπαθούσε να διατηρήσει σταθερά τη στερλίνα χαμηλότερα από συγκεκριμένη, συμφωνημένη ισοτιμία με το μάρκο με στόχο στο μέλλον να είναι ευκολότερη η ένταξη στο Μηχανισμό Συναλλαγματικών Ισοτιμιών. Για να πετύχει όμως να διατηρήσει χαμηλά τη στερλίνα ο Λώσον είναι πιθανό να είχε προχωρήσει σε πληθωριστικά μέτρα, όπως η διατήρηση σε χαμηλά επίπεδα των επιτοκίων δανεισμού παρά τις ενδείξεις για σημαντική ανάπτυξη στην οικονομία. Για να απορροφήσει τις ανοδικές πιέσεις της στερλίνας ο Λώσον έβαζε την Τράπεζα της Αγγλίας να πουλάει έντοκα γραμμάτια δημοσίου. Η μεγάλη όμως εισροή κεφαλαίων λόγω της τεχνητά χαμηλότερης τιμής της στερλίνας αφενός οδηγούσε σε νομισματική επέκταση αφετέρου ασκούσε καθοδικές πιέσεις στα επιτόκια δανεισμού.

Ήδη τον Ιούνιο του 1988 ήταν πλέον σαφές για εκείνη ότι η οικονομία αναπτυσσόταν ταχύτατα, αλλά η νομισματική πολιτική ήταν δυσανάλογα χαλαρή. Ο πληθωρισμός αποδεικνυόταν διαρκώς υψηλότερος από τις προβλέψεις. Τα επιτόκια δανεισμού αυξήθηκαν σε μια προσπάθεια να προληφθεί ο διαφαινόμενος πληθωρισμός.⁷⁸

Τελικώς η Θάτσερ επέτρεψε στον οικονομικό σύμβουλό της, Άλαν Γούντερς, δεινό ευρω-σκεπτικιστή και υπέρ της κυμαινόμενης συναλλαγματικής ισοτιμίας, να επισκιάσει το Λώσον κι αυτό ήταν που οδήγησε τον τελευταίο στην παραίτησή του τον Οκτώβριο του 1989.⁷⁹

⁷⁷ Geoffrey Howe, *Resignation Statement*, 1^η Νοεμβρίου 1990, <https://www.youtube.com/watch?v=6DHzv6LQRxU> (προσπελάστηκε στις 30.3.2017)

⁷⁸ M. Thatcher, *The Downing Street Years*, ό.π., σ. 589-595

⁷⁹ C. Berlinski, *There is no alternative: Why Margaret Thatcher matters*, ό.π., σ. 326

Για να συνοψίσουμε, η σημαντική οικονομική ανάκαμψη των τελευταίων ετών της δεκαετίας του 1980 ώθησε την οικονομία σε πληθωριστικές τάσεις και την ίδια στιγμή οι διαφωνίες εντός της κυβέρνησης σχετικά με τη σαφή χάραξη της οικονομικής πολιτικής δυσχέραναν τη διαδικασία ελέγχου του πληθωρισμού. Η Θάτσερ θεώρησε ότι ο πληθωρισμός προκλήθηκε από την προσπάθεια του Λώσον να διατηρήσει σε συγκεκριμένα επίπεδα τη στερλίνα σε σχέση με το μάρκο, ενώ οι Λώσον και Χάου θεώρησαν τη Θάτσερ υπεύθυνη για την άνοδο του πληθωρισμού λόγω της σταθερά αρνητικής στάσης της για ένταξη του Ηνωμένου Βασιλείου στο Μηχανισμό Συναλλαγματικών Ισοτιμιών.

3.2 ΗΠΑ: ΜΕ «ΟΔΗΓΟ» ΤΟΝ ΠΟΛ ΒΟΛΚΕΡ

Ίσως το σημαντικότερο πρόσωπο όταν μιλάμε για τη μονεταριστική πολιτική των ΗΠΑ κατά τη δεκαετία του 1980 να είναι ο Πολ Βόλκερ. Ο Βόλκερ διορίστηκε από τον πρόεδρο Τζίμι Κάρτερ το καλοκαίρι του 1979 νέος πρόεδρος της Ομοσπονδιακής Τράπεζας των ΗΠΑ.

Ο Βόλκερ ήταν μια επιλογή του Κάρτερ που έδειχνε ότι και οι Δημοκρατικοί στρέφονταν σε πιο μαχητικές αντι-πληθωριστικές πολιτικές. Ο Βόλκερ έθεσε σαν πρωταρχικό του στόχο να αποκαταστήσει την αξιοπιστία της Ομοσπονδιακής Τράπεζας, η οποία είχε πληγεί τα τελευταία χρόνια από την αδυναμία της να ελέγξει επιτυχημένα τον πληθωρισμό.

Ο ίδιος αυτοαποκαλούσε τον εαυτό του «πραγματιστή μονεταριστή», με το οποίο εννοούσε ότι δε θα έμενε δογματικά προσκολλημένος στις αρχές του Φρίντμαν. Θεωρούσε, όμως, ότι η μάχη με τον πληθωρισμό θα έπρεπε να δοθεί, γιατί η ενέργεια των πολιτών πλέον στρεφόταν περισσότερο στο πώς να προστατευτούν από τον πληθωρισμό παρά στο πώς να είναι πιο παραγωγικοί. Η μάχη, όμως, αυτή κατ' αυτόν θα ήταν επίπονη και παρατεταμένη.

Ως εκ τούτου, τον Οκτώβριο του 1979, δεκαπέντε μήνες πριν την επίσημη ανάληψη της εξουσίας από το Ρόναλντ Ρέγκαν, εγκαινιάζοταν στις Ηνωμένες Πολιτείες Αμερικής η αυστηρή νομισματική πολιτική.⁸⁰

Όπως βλέπουμε στον πίνακα 8, τη χρονιά της δεύτερης πετρελαϊκής κρίσης, το 1979, ο πληθωρισμός αυξήθηκε σε διψήφια νούμερα (11,22%), το 1980 αυξήθηκε

⁸⁰ J. Sloan, «The economic costs of Reagan Mythology», ό.π., σ. 57-58

ακόμη περισσότερο (13,58%) και στη συνέχεια ξεκίνησε την καθοδική του πορεία (1981: 10,35%, 1982: 6,16%, 1983: 3,22%).

Πίνακας 7, Ποσοστό πληθωρισμού στις ΗΠΑ 1974-1992

Έτος	Ποσοστό πληθωρισμού
1974	11,03%
1975	9,20%
1976	5,75%
1977	6,50%
1978	7,62%
1979	11,22%
1980	13,58%
1981	10,35%
1982	6,16%
1983	3,22%
1984	4,30%
1985	3,55%
1986	1,91%
1987	3,66%
1988	4,08%
1989	4,83%
1990	5,39%
1991	4,25%
1992	3,03%

Πηγή: https://inflationdata.com/inflation/inflation_Rate/historicalinflation.aspx (προσπελάστηκε στις 31.03.2017)

Όπως συνέβη και στην περίπτωση της Θάτσερ, κάποιοι επιχειρήσαν να αποδώσουν τον υψηλό πληθωρισμό της πρώτης χρονιάς Ρήγκαν σε μια μεταστροφή του Βόλκερ την άνοιξη του 1980. Σύμφωνα με αυτό το επιχείρημα, ο Βόλκερ προχώρησε σε μια τεράστια αύξηση των χρηματικών αποθεμάτων της οικονομίας με στόχο να έχει τονωθεί η οικονομία κατά την περίοδο των εκλογών. Κατά το Φρίντμαν, «ο Βόλκερ προσπαθούσε να επανεκλέξει τον Κάρτερ».⁸¹

Εάν δεχθούμε αυτή την ερμηνεία, τότε και στην περίπτωση του Ρήγκαν ο πληθωρισμός κληρονομήθηκε και δε φαίνεται να έχει ο ίδιος ευθύνες για αυτόν. Αλλά είτε πράγματι υπήρξε σημαντική αύξηση των χρηματικών αποθεμάτων της

⁸¹ Peter Robinson, *How Ronald Reagan changed my life*, HarperCollins E-books, 1999, σ. 52

οικονομίας είτε όχι ο Ρήγκαν δεν πήρε κάποιο σημαντικό πληθωριστικό μέτρο (όπως η Θάτσερ με την αύξηση του ΦΠΑ) κι ως εκ τούτου πράγματι για τον πληθωρισμό της πρώτης χρονιάς διακυβέρνησής του δε φέρει ο ίδιος κάποια μεγάλη ευθύνη. Εξάλλου, από εκείνη τη χρονιά και εντεύθεν ο πληθωρισμός διαρκώς μειωνόταν. Ακόμη και οι σημαντικές μειώσεις φόρων που ψηφίστηκαν τον Αύγουστο του 1981 με τον ERTA (σε ορίζοντα τριετίας), για τις οποίες θα μπορούσε να θεωρηθεί υπό συνθήκες ότι υπερ-τόνωναν την οικονομία, δε θα προλάβαιναν να επιδράσουν τόσο άμεσα στην οικονομία, ώστε να θεωρήσουμε ότι αυτές ευθύνονταν για τον πληθωρισμό του 1981.

Αντιθέτως, ο Ρήγκαν φέρει πρωτίστως την ευθύνη για την ύφεση στην οποία περιήλθε η αμερικανική οικονομία. Λίγο μετά από την εκλογή του, αλλά και εκ νέου το Μάιο του 1981 η νομισματική πολιτική εντάθηκε μετά και τη δημόσια δέσμευσή του κατά την προεκλογική περίοδο για «ανηλεή» μάχη με τον πληθωρισμό.

Ακόμη περισσότερο, όταν η πίεση κατά της Ομοσπονδιακής Τράπεζας εντεινόταν λόγω της ύφεσης που προκαλούσε η αυστηρή νομισματική πολιτική, ο Ρήγκαν στήριζε την πολιτική της Ομοσπονδιακής Τράπεζας τόσο δημοσίως όσο και στις κατ' ιδίαν συνομιλίες του με το Βόλκερ.

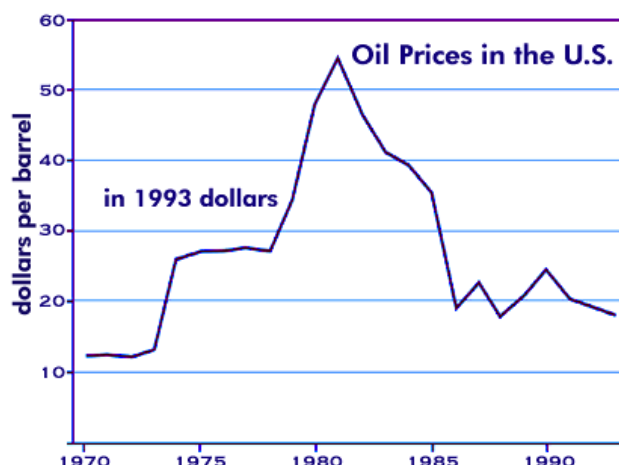
Στις ενδιάμεσες εκλογές του 1982 ο Ρήγκαν κατέβηκε με κεντρικό του σύνθημα “Stay the Course”, ενώ το 1983 προχώρησε στον επαναδιορισμό του Βόλκερ για μια ακόμη θητεία στην προεδρία της Ομοσπονδιακής Τράπεζας. Ο πληθωρισμός τη χρονιά εκείνη κυμάνθηκε στο 3,22%. Το μεγάλο ζητούμενο της δεκαετίας του 1970, ο έλεγχος του πληθωρισμού, είχε επιτευχθεί.⁸²

Πρέπει να αναφερθεί ωστόσο ότι οι οικονομικές συνθήκες που διαμορφώθηκαν τελικώς για το Ρήγκαν ήταν ευνοϊκότερες από τις αντίστοιχες που είχε να αντιμετωπίσει ο Κάρτερ. Ήδη από το 1981 οι πραγματικές τιμές του πετρελαίου ξεκίνησαν να κινούνται καθοδικά με αποκορύφωμα το 1986, κάτι που έπαιξε καθοριστικό ρόλο στην εδραίωση του χαμηλού πληθωρισμού κατά τη δεκαετία του 1980.⁸³

⁸² R. Collins, *Transforming America: Politics and Culture during in the Reagan years*, ό.π., σ. 72

⁸³ R. Collins, ό.π., σ. 88

Πίνακας 8, Τιμές πετρελαίου στις ΗΠΑ 1970-1992

Πηγή: <https://www.isgs.illinois.edu/outreach/geology-resources/history-oil-and-gas-production-illinois>
(προσπελάστηκε στις 31.3.2017)

Πέραν της νομισματικής πολιτικής και της μείωσης της τιμής του πετρελαίου, ο Τζιλ Τρόι αποδίδει τη μείωση του πληθωρισμού και σε δύο άλλους παράγοντες. Πρώτον, η σκληρή στάση του Ρήγκαν κατά της απεργίας των ελεγκτών εναέριας κυκλοφορίας (στην οποία θα αναφερθούμε σε επόμενο κεφάλαιο) έστειλε το μήνυμα στα συνδικάτα ότι δεν είχαν πλέον τη δυνατότητα να απαιτούν διαρκώς υψηλότερους μισθούς, οι οποίοι με τη σειρά τους συντελούσαν στην αύξηση των τιμών των προϊόντων. Δεύτερον, κατά τον Τρόι, η απορρύθμιση της οικονομίας ενέτεινε τον ανταγωνισμό και μείωσε τις τιμές σε σημαντικούς κλάδους όπως στην αεροπλοΐα.⁸⁴

Σε αυτό το σημείο έχει ενδιαφέρον να εξετάσουμε μια διαφορετική οπτική που δίνει στο θέμα ο Τζον Σλόαν. Κατ' αυτόν, ο Βόλκερ πραγματοποίησε το 1982 μια σημαντική στροφή που οδήγησε στην οικονομική ανάκαμψη. Ενώ η Ομοσπονδιακή Τράπεζα έως τότε ασκούσε τόσο αυστηρή νομισματική πολιτική που είχε βυθίσει την οικονομία στη χειρότερη μεταπολεμική ύφεση, τον Ιούλιο του 1982 προχώρησε σε αύξηση των στόχων για τα χρηματικά αποθέματα. Ο Βόλκερ εγκατέλειπε το «μονεταριστικό πείραμα» αυξάνοντας σημαντικά τους στόχους τους επόμενους μήνες με στόχο να μειωθούν τα επιτόκια και να προωθηθεί εκ νέου η ανάπτυξη. Από τον Αύγουστο του 1982, το χρηματιστήριο ξεκίνησε μια άνευ προηγουμένου άνοδο που συνεχίστηκε επί χρόνια.⁸⁵

⁸⁴ Gil Troy, *Morning in America: How Ronald Reagan invented the 1980s*, Princeton University Press, Ηνωμένες Πολιτείες Αμερικής 2005, σ. 210-211

⁸⁵ J. Sloan, «The economic costs of Reagan Mythology», ό.π., σ. 57-60

Μήπως αυτό θα έπρεπε να μεταφραστεί ότι η Ομοσπονδιακή Τράπεζα και η κυβέρνηση του Ρήγκαν (καθότι ο Ρήγκαν διόρισε εκ νέου την επόμενη χρονιά το Βόλκερ) επανήλθαν σε κενσκιανές πολιτικές; Ή ότι η ανάπτυξη προωθήθηκε κυρίως από την πολιτική του Βόλκερ όπως προαναφέρθηκε παραπάνω; Όχι, η πολιτική που ακολουθήθηκε εξακολουθούσε να είναι μονεταριστική πρωτίστως για ένα λόγο. Γιατί στρατηγική προτεραιότητα πλέον ήταν ο χαμηλός πληθωρισμός παρά η χαμηλή ανεργία. Εάν οι στόχοι ήταν αυστηρότεροι απ' ό, τι χρειαζόταν και προκαλούσαν χειρότερη από την αναμενόμενη ύφεση, δεν υπήρχε τίποτε ασύμβατο ιδεολογικά στον επαναπροσδιορισμό των στόχων ώστε να διορθωθούν τα λάθη, εφόσον ο όποιος επαναπροσδιορισμός δεν οδηγούσε σε πληθωρισμό. Ενώ δηλαδή κυβερνήσεις προηγούμενων δεκαετιών θεωρούσαν ότι σε περιόδους ύφεσης πιθανόν να έπρεπε μια κυβέρνηση να τροφοδοτήσει την αγορά με ρευστότητα για να μειωθεί η ανεργία, ακόμη κι αν αυτό οδηγούσε στον πληθωρισμό, οι νέες κυβερνήσεις μετά το 1980 έπαυαν να το υποστηρίζουν. Στόχος της Ομοσπονδιακής Τράπεζας ήταν να παραμένει χαμηλός ο πληθωρισμός και από εκεί και πέρα η αύξηση στη ρευστότητα να ακολουθεί την αύξηση στη συνολική παραγωγή με έναν τρόπο τέτοιο που να μη δημιουργούνται πληθωριστικές τάσεις.

3.3 ΣΥΓΚΡΙΣΗ: ΙΔΕΟΛΟΓΙΚΗ ΕΠΙΚΡΑΤΗΣΗ ΤΟΥ ΜΟΝΕΤΑΡΙΣΜΟΥ ΚΑΙ ΣΤΙΣ ΔΥΟ ΧΩΡΕΣ

Στις 28 Σεπτεμβρίου 1976, τη χρονιά της κρίσης με τις διαπραγματεύσεις Διεθνούς Νομισματικού Ταμείου και της βρετανικής κυβέρνησης, ο πρωθυπουργός των εργατικών Τζέιμς Κάλαχαν στο συνέδριο του εργατικού κόμματος σε μια πολύ σημαντική ομιλία του είπε μεταξύ άλλων τα εξής, τα οποία αξίζει να παρατεθούν αυτολεξεί:

«Συνηθίζαμε να πιστεύουμε ότι μπορούσαμε να προσπερνάμε την ύφεση και να αυξάνουμε την εργασία με το να μειώνουμε τους φόρους και να αυξάνουμε τις κρατικές δαπάνες. Σας διαβεβαιώνω με όλη μου την ειλικρίνεια ότι αυτή η επιλογή δεν υφίσταται πλέον και πως στο βαθμό που στο παρελθόν υπήρξε, συντελούσε σε κάθε περίπτωση μετά τον πόλεμο στην ένεση διαρκώς και μεγαλύτερης δόσης πληθωρισμού στην οικονομία που ακολουθείτο στη συνέχεια από ακόμη υψηλότερα ποσοστά ανεργίας στο επόμενο στάδιο. Υψηλότερος πληθωρισμός ακολουθούμενος από υψηλότερη ανεργία. Έχουμε μόλις απαλλαγεί από τον υψηλότερο δείκτη

πληθωρισμού που έχει γνωρίσει αυτός ο τόπος. Δεν έχουμε όμως ακόμη διαφύγει από τις συνέπειες: την υψηλή ανεργία. Αυτή είναι η ιστορία των τελευταίων είκοσι ετών. Κάθε φορά που κάναμε αυτό, οι δίδυμοι «δαίμονες» της ανεργίας και του πληθωρισμού χτυπούσαν ακόμη σκληρότερα εκείνους που είναι πιο αδύναμοι στο να προστατευθούν. Όχι εκείνους με την ισχυρότερη αγοραστική δύναμη, όχι, δε χτυπούσε εκείνους. Χτυπούσε τους φτωχούς, τους ηλικιωμένους και τους αρρώστους...».⁸⁶

Πρόκειται για την καταστατική δήλωση της ιδεολογικής ήττας του Κεϋνσιανισμού από τα επίσημα λόγια του Πρωθυπουργού της Μεγάλης Βρετανίας και προέδρου του Εργατικού Κόμματος.

Η κυβέρνηση των εργατικών υπό την πίεση και του ΔΝΤ προχώρησε σε μειώσεις κρατικών δαπανών που βοήθησαν στη μείωση του πληθωρισμού κατά το 1977. Όμως τα εργατικά σωματεία δεν ήταν ικανοποιημένα από τη διακυβέρνηση Κάλαχαν και το χειμώνα του 1978-79 προχώρησαν σε ένα μεγάλο απεργιακό κύμα που επηρέασε τις οδικές μεταφορές και τις δημόσιες υπηρεσίες. Ο «χειμώνας της δυσαρέσκειας» όπως ονομάστηκε οδήγησε τελικά στην πτώση της κυβέρνησης των εργατικών στις 28 Μαρτίου κατόπιν πρότασης μομφής.⁸⁷ Οι εργατικοί είχαν αποτύχει να προστατεύσουν τα συμφέροντα της εργατικής τάξης και είχαν εν μέρει αποκηρύξει τις βασικές αρχές του Κεϋνσιανισμού.

Για την περίπτωση της Αμερικής αναφερθήκαμε παραπάνω στην ιδεολογική μεταστροφή του Κάρτερ με το διορισμό του μονεταριστή Βόλκερ ως προέδρου της Ομοσπονδιακής Τράπεζας.

Πρώτη και πολύ σημαντική ομοιότητα και των δύο νεοφιλελεύθερων κυβερνήσεων είναι ότι το έδαφος για τη στροφή στο μονεταρισμό είχε προλειασθεί τα προηγούμενα χρόνια. Οι υψηλοί δείκτες πληθωρισμού, η παράλληλη συνύπαρξη υψηλής ανεργίας και η αδυναμία των εργατικών στη Μεγάλη Βρετανία και των Δημοκρατικών στις Ηνωμένες Πολιτείες της Αμερικής να δώσουν μια ουσιώδη λύση στα τρέχοντα προβλήματα οδήγησε στην εκλογή δύο ηγετών, οι οποίοι υπόσχονταν ότι θα εφαρμόσουν πιστά το μονεταριστικό πλάνο βγάζοντας την οικονομία από το αδιέξοδο.

⁸⁶ Kevin Hickson, *The IMF crisis of 1976 and British politics*, Tauris Academic Studies, Νέα Υόρκη 2005, σ. 101-103

⁸⁷ J. Young, *Η Ευρώπη του Ψυχρού πολέμου 1945-1991: Πολιτική ιστορία*, ό.π., σ. 250

Κατά την εφαρμογή της σκληρής νομισματικής πολιτικής, το μοτίβο είναι παρόμοιο και στις δύο περιπτώσεις. Η Θάτσερ αναλαμβάνει τη χρονιά ακριβώς που ξεσπάει η πετρελαϊκή κρίση κι ως εκ τούτου έχει μεγαλύτερη περίοδο υψηλού πληθωρισμού μπροστά της, αλλά και οι δύο όταν αναλαμβάνουν έχουν μια περίοδο μεγαλύτερη του ενάμιση χρόνου κατά την οποία ο πληθωρισμός παραμένει υψηλός παρά τη σκληρή νομισματική πολιτική. Και στις δύο χώρες ο πληθωρισμός κορυφώνεται το 1980 και στη συνέχεια ξεκινάει η αποκλιμάκωσή του.

Και στις δύο χώρες ο σκληρός μονεταρισμός συνοδεύεται από επώδυνη ύφεση και ραγδαία αύξηση της ανεργίας τα πρώτα χρόνια. Σε αυτό το σημείο έχει ενδιαφέρον να δούμε κατά πόσον επαληθεύεται ή όχι η θεωρία του Φρίντμαν ότι ο μονεταρισμός θα αυξήσει προσωρινά την ανεργία, αλλά μακροπρόθεσμα η πάταξη του πληθωρισμού (εφόσον συνδυαστεί με απορρύθμιση της αγοράς) θα δράσει ευεργετικά για τη μείωση της ανεργίας.

Η Θάτσερ ανέβηκε στην εξουσία με το σύνθημα “Labour is not working”. Στον πίνακα 10 μπορούμε να δούμε το δείκτη της ανεργίας από το 1978 και για τα επόμενα τριάντα χρόνια.

Πίνακας 9, Ποσοστά ανεργίας στο Ηνωμένο Βασίλειο κατά την περίοδο 1978-2007

ΕΤΟΣ	ΑΝΕΡΓΙΑ(%)	ΕΤΟΣ	ΑΝΕΡΓΙΑ(%)	ΕΤΟΣ	ΑΝΕΡΓΙΑ(%)
1978	5,5	1988	8,6	1998	6,2
1979	5,4	1989	7,2	1999	6
1980	6,8	1990	7,1	2000	5,4
1981	9,6	1991	8,9	2001	5,1

1982	10,7	1992	9,9	2002	5,2
1983	11,5	1993	10,4	2003	5
1984	11,8	1994	9,5	2004	4,8
1985	11,4	1995	8,6	2005	4,8
1986	11,3	1996	8,1	2006	5,4
1987	10,4	1997	6,9	2007	5,3

Πηγή:

<https://www.ons.gov.uk/employmentandlabourmarket/peopleinwork/unemployment/timeseries/mgsx/lms>

(προσπελάστηκε την 1.4.2017)

Αξίζει να σημειωθεί ότι επί Θάτσερ η μείωση της ανεργίας ήταν συχνά πλασματική με περί τους 700.000 προσωρινά εργαζομένους σε σχέδια «δημιουργίας θέσεων εργασίας». ⁸⁸

Η ανεργία λοιπόν τη χρονιά πριν αναλάβει η Θάτσερ, δηλαδή το 1978, είχε ανέλθει στο 5,5% (και μάλιστα στο τέλος μιας δεκαετίας βαθιάς κρίσης, καθώς στις αρχές της δεκαετίας ο δείκτης ήταν σημαντικά χαμηλότερος). Η ανεργία πράγματι εκτοξεύτηκε, αλλά, παρά τη μεγάλη ανάπτυξη, ουδέποτε κατά τη θητεία της ή κατά την περίοδο διακυβέρνησης των συντηρητικών συνολικά έως το 1997 δεν ξαναέπεσε στο ποσοστό του 5,5%. Η πρώτη χρονιά όπου η ανεργία έπεσε κάτω από το συγκεκριμένο ποσοστό ήταν το 2000 (5,4%).

Επομένως στο παράδειγμα της Θάτσερ η μονεταριστική πολιτική που πράγματι μείωσε τον πληθωρισμό είχε σαν αποτέλεσμα και τη μόνιμα υψηλότερη ανεργία σε σύγκριση με την περίοδο προ του 1979.

Κατά τη διακυβέρνηση Ρήγκαν το μοτίβο αρχικά είναι παρόμοιο. Όπως βλέπουμε στον πίνακα 11, ο Ρήγκαν ανέλαβε το Γενάρη του 1981 και την προηγούμενη χρονιά η ανεργία είχε φτάσει το 7,1%. Η ανεργία αυξήθηκε τα πρώτα χρόνια διακυβέρνησής του με αποκορύφωμα το 9,7% του 1982 και στη συνέχεια με την ανάπτυξη ξεκίνησε η καθοδική τάση. Το 1986 το ποσοστό ανεργίας έπεσε χαμηλότερα από εκεί που το είχε παραλάβει ο ίδιος, ενώ τελικά παρέδωσε στο Μπους ανεργία 5,5% για τη χρονιά 1988.

Πίνακας 10, Ποσοστά ανεργίας στις ΗΠΑ κατά την περίοδο 1971-2000

ΕΤΟΣ	ΑΝΕΡΓΙΑ(%)	ΕΤΟΣ	ΑΝΕΡΓΙΑ(%)	ΕΤΟΣ	ΑΝΕΡΓΙΑ(%)
1971	5,9	1981	7,6	1991	6,8

⁸⁸ J. Young, *Η Ευρώπη του Ψυχρού πολέμου 1945-1991: Πολιτική ιστορία*, ό.π., σ. 261

1972	5,6	1982	9,7	1992	7,5
1973	4,9	1983	9,6	1993	6,9
1974	5,6	1984	7,5	1994	6,1
1975	8,5	1985	7,2	1995	5,6
1976	7,7	1986	7	1996	5,4
1977	7,1	1987	6,2	1997	4,9
1978	6,1	1988	5,5	1998	4,5
1979	5,8	1989	5,3	1999	4,2
1980	7,1	1990	5,6	2000	4

Πηγή: https://data.bls.gov/timeseries/LNU04000000?years_option=all_years&periods_option=specific_periods&periods=Annual+Data (προσπελάστηκε στις 2.4.2017)

Ο χαμηλός πληθωρισμός και τα κατά καιρούς υψηλά επιτόκια που προκλήθηκαν ως αποτέλεσμα του μονεταρισμού σε συνδυασμό με τη σημαντική μείωση της φορολογίας πράγματι προσέλκυσαν τόσα ξένα κεφάλαια που η ανεργία μειώθηκε σημαντικά σε σχέση με το 1980.⁸⁹

Εν τούτοις, όπως αναφέρθηκε και παραπάνω, σημαντικό ρόλο σε αυτό έπαιξαν και οι άκρως ευνοϊκότερες συνθήκες σε σχέση με το πετρέλαιο. Το 1980, τελευταία χρονιά του Κάρτερ, είναι η χρονιά που έγιναν ορατά τα αποτελέσματα της δεύτερης πετρελαϊκής κρίσης.

Επίσης, η κυβέρνηση του Ρήγκαν τροφοδότησε αυτή την ανάπτυξη πρωτίστως μέσω της τεράστιας μείωσης της φορολογίας, η οποία επιβάρυνε το έλλειμμα. Ο ίδιος στον αποχαιρετιστήριο λόγο του προς τον αμερικανικό λαό στις 11 Ιανουαρίου του 1989 δήλωσε πως, αν είχε μετανιώσει για ένα πράγμα, αυτό ήταν το έλλειμμα.⁹⁰ Η υψηλή ανάπτυξη εν ολίγοις είχε στηριχθεί σε όχι απολύτως σταθερά θεμέλια. Σαν απόδειξη αυτού, όταν ο Μπους υποχρεώθηκε να αυξήσει τη φορολογία για να μειώσει το έλλειμμα, η ανεργία αυξήθηκε εκ νέου⁹¹ (από 5,6% το 1990 έφτασε 7,2% το 1992).

Συνοψίζοντας, ο μονεταρισμός και στις δύο χώρες πέτυχε το βασικό του στόχο, να μειώσει τον πληθωρισμό. Κατά την αρχική εφαρμογή του, προκάλεσε μεγάλη ύφεση και υψηλή ανεργία. Και στις δύο χώρες ακολούθησαν σημαντικοί ρυθμοί

⁸⁹ J. Sloan, «The economic costs of Reagan Mythology», ό.π., σ. 56

⁹⁰ Ronald Reagan, *President Reagan's Farewell Address to the Nation*, 1.11.1989, <https://www.youtube.com/watch?v=UKVsq2daR8Q> (προσπελάστηκε στις 2/4/2017)

⁹¹ J. Sloan, ό.π., σ. 63

ανάπτυξης τα επόμενα χρόνια, οι οποίοι συνετέλεσαν στην αποκλιμάκωση της ανεργίας, η οποία όμως δεν προσέγγισε ποτέ ξανά τα ποσοστά των δεκαετιών προ των πετρελαϊκών κρίσεων της δεκαετίας του 1970 και της χρυσής εποχής του Κεϋνσιανισμού. Και στις δύο χώρες ο πληθωρισμός παρέμεινε χαμηλός τα επόμενα χρόνια μετά το τέλος διακυβέρνησης Ρήγκαν και Θάτσερ.

4. ΑΠΟΡΡΥΘΜΙΣΗ ΤΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ

Επιχειρώντας να συγκρίνουμε την απορρύθμιση στην οικονομία που προκάλεσαν οι Θάτσερ και Ρήγκαν, είναι σημαντικό να τονιστεί ότι δεν ήταν της ίδιας βαρύτητας και στις δύο περιπτώσεις.

Η Θάτσερ προχώρησε σε ολομέτωπη ρήξη και «μετωπικό» πόλεμο με τα συνδικάτα στο δρόμο για την απορρύθμιση της αγοράς εργασίας, άλλαξε σημαντικά την έως τότε πορεία του Ηνωμένου Βασιλείου στο επίπεδο κατοχής από το κράτος όλων των στρατηγικής σημασίας τομέων της οικονομίας, εκποίησε ένα τεράστιο αριθμό κοινοτικών κατοικιών που μεταπολεμικά χρησιμοποιούνταν για να παρέχεται φτηνή στέγη σε φτωχούς ανθρώπους και, συνολικά, επέλεξε το δρόμο της σύγκρουσης και της ρήξης με το παρελθόν.

Ο Ρήγκαν αντίθετα είχε μια σύντομη, αλλά καθοριστική επιβολή επί των συνδικάτων στο περιστατικό με τους ελεγκτές εναέριας κυκλοφορίας, προχώρησε σε ασήμαντες ιδιωτικοποιήσεις, αλλά συνολικά η δράση του στο πεδίο της παντός είδους απορρύθμισης της οικονομίας ήταν μικρή. Όπως χαρακτηριστικά τονίζει και ο Γουίλιαμ Νισκάνεν, «Η απορρύθμιση ήταν ξεκάθαρα η χαμηλότερη προτεραιότητα μεταξύ των κυριότερων στοιχείων του οικονομικού προγράμματος του Ρήγκαν».⁹²

4.1 ΘΑΤΣΕΡ: ΡΗΞΗ ΜΕ ΤΟ ΠΑΡΕΛΘΟΝ

4.1.1 ΑΠΟΡΡΥΘΜΙΣΗ ΤΗΣ ΑΓΟΡΑΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

4.1.1.1 ΤΟ ΝΟΜΟΘΕΤΙΚΟ ΠΛΑΣΙΟ

Κορυφαίο εμπόδιο στο δρόμο για την απορρύθμιση της αγοράς εργασίας που επιζητούσε η Θάτσερ αποτελούσε η δύναμη των συνδικάτων στο Ηνωμένο Βασίλειο. Το τρίγωνο κράτους-εργοδοτών-συνδικάτων ήταν συνήθως σε συνεννόηση κατά το μεταπολεμικό κόσμο και τα συνδικάτα είχαν επαρκή δύναμη ώστε να απαιτούν και συχνά να λαμβάνουν μισθούς για τα μέλη τους ακόμη και μεγαλύτερους, κατά πολλούς συντηρητικούς, απ' αυτούς που θα τους αναλογούσαν σε σχέση με την πορεία της οικονομίας και την προσφορά και ζήτηση εργατικών χεριών.

⁹² William A. Niskanen, <http://www.econlib.org/library/Enc1/Reaganomics.html> (προσπελάστηκε στις 2 Ιουνίου)

Η δύναμη των συνδικάτων ήταν τέτοια που ο Χηθ το 1974 αναγκάστηκε να υιοθετήσει εβδομάδα τριών εργάσιμων ημερών για τη βιομηχανία μετά τις απεργιακές κινητοποιήσεις των ανθρακωρύχων και των εργαζομένων στον ηλεκτρισμό. Τελικώς, προχώρησε σε εκλογές με το σύνθημα “Ποιος κυβερνάει τη Βρετανία;” και οι εργατικοί επανήλθαν μέσα στο 1974 στην εξουσία.

Η Θάτσερ δεν είχε ξεχάσει την «ταπείνωση» του 1974, αλλά και την ισχύ των συνδικάτων και ιδίως του συνδικάτου των μεταλλωρύχων και για αυτό οι κινήσεις της ήταν πάρα πολύ προσεκτικές. Σχεδόν κάθε δύο χρόνια εξέδιδε νέα νομοθεσία που αποδυνάμωνε κάθε φορά ολοένα και περισσότερο τα συνδικάτα, ενώ προχώρησε στη σφοδρή σύγκρουσή της με τους μεταλλωρύχους μόνο κατά το ξεκίνημα της δεύτερης θητείας της, όταν και ένιωθε αρκετά ισχυρή για να τους επιβληθεί.

Η πρώτη νομοθετική πρωτοβουλία για τον περιορισμό της δύναμης των συνδικάτων ήταν ο Νόμος για την Απασχόληση (“Employment Act”) του 1980.

Πρώτα απ’ όλα, απαγορευόταν η «δευτερογενής περιφρούρηση απεργίας» (“secondary picketing”). Ήταν παράνομο, δηλαδή, πλέον να περιφρουρηθούν οι εγκαταστάσεις ενός πελάτη ή ενός προμηθευτή ο οποίος, αν και όχι άμεσα εμπλεκόμενος στην όποια διαμάχη των εργαζομένων με τον εργοδότη τους, αγόραζε ή πούλαγε προϊόντα από/προς μέλος εμπλεκόμενο στη διαμάχη αυτή.

Επιπροσθέτως, καταργείτο η ασυλία για άτομα που συμμετείχαν σε «δευτεροβάθμια συνδικαλιστική δράση» (“secondary industrial action” ή σε ορισμένες περιπτώσεις “sympathy action” ή και “solidarity action”), σε κινητοποίηση δηλαδή από εργάτες των οποίων ο εργοδότης δεν ήταν το άμεσα εμπλεκόμενο πρόσωπο στην όποια διαφωνία είχε προκαλέσει αυτή την κινητοποίηση.

Σημαντική διάταξη υπήρχε επίσης για το θεσμό των «κλειστών μαγαζιών» (“closed shops”), καταστήματα δηλαδή που προσελάμβαναν μόνο εργάτες-μέλη εργατικής ένωσης. Ένα συνδικάτο μπορούσε πλέον να προχωρήσει σε μια τέτοια συμφωνία με εργοδότη μόνο εάν το 80% των εργατών που επηρεάζονταν από αυτή τη διάταξη συμφωνούσαν με αυτό.

Απαγορευόταν επίσης η απόλυση εργάτη επειδή δεν ήθελε να γίνει μέλος του συνδικάτου και προβλεπόταν ειδική αποζημίωση σε περίπτωση που αυτό

συνέβαινε.⁹³ Καταργείτο επίσης η «ασυλία» για απεργιακές κινητοποιήσεις που στόχο είχαν να υποχρεώσουν εργάτες να εγγραφούν σε κάποιο συνδικάτο.

Δινόταν πλέον η δυνατότητα στα συνδικάτα να αιτηθούν χρηματοδότησης για να διεξαγάγουν ψηφοφορίες για απεργίες ή για τις εκλογές του συνδικάτου ή για αλλαγές στους κανόνες λειτουργίας του συνδικάτου. Κατ' αυτόν τον τρόπο, οι συντηρητικοί προσπαθούσαν να φωτίσουν αυτό που οι ίδιοι θεωρούσαν ως έλλειψη αντιπροσωπευτικότητας στις ηγεσίες των συνδικάτων.⁹⁴

Πολλοί μέσα στο συντηρητικό κόμμα θεώρησαν το νόμο αυτό ως ανεπαρκή και τον Υπουργό Απασχόλησης Τζιμ Πράιор ως όχι αρκετά τολμηρό για να προχωρήσει στις τομές εκείνες που θα αποδυνάμωναν επαρκώς τα συνδικάτα. Τελικώς, ο Πράιор (εκ των επικριτών της Θάτσερ) αντικαταστάθηκε στον ανασχηματισμό του 1981 στο συγκεκριμένο υπουργείο από το Νόρμαν Τέμπιτ, ο οποίος ήταν πολύ πιο συγγενής ιδεολογικά με τη Μάργκαρετ Θάτσερ και πιο πρόθυμος να προχωρήσει σε τολμηρότερες νομοθετικές πρωτοβουλίες.⁹⁵

Στα τέλη Οκτωβρίου του 1982 η κυβέρνηση της Θάτσερ ψήφισε ένα νέο Νόμο για την Απασχόληση.

Ο ορισμός της «εμπορικής διαφωνίας» (“trade dispute”) περιοριζόταν σε εκείνη που αφορούσε στη διαφωνία εργαζομένων-εργοδότη σχετικά με τους όρους και τις προϋποθέσεις της συνεργασίας τους. Για παράδειγμα, μία «πολιτική απεργία» θα κρινόταν παράνομη με βάση το συγκεκριμένο νόμο. Η δυνατότητα πλέον να εκδοθεί Προσωρινή Διαταγή κατά απεργιακών κινητοποιήσεων διευρυνόταν σημαντικά.

Με βάση το νόμο αυξανόταν επίσης η αποζημίωση για εργαζομένους που είχαν χάσει τη δουλειά τους κατά την περίοδο 1974-1980 λόγω των «κλειστών μαγαζιών» (επειδή δηλαδή δε θέλησαν να ενταχθούν σε αυτά). Η κυβέρνηση βάσισε αυτή τη διάταξη, μεταξύ άλλων, σε μια απόφαση του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων του 1981, η οποία δικαίωνε τρεις εργαζομένους στο σιδηρόδρομο με το σκεπτικό ότι η απόλυσή τους από την εργασία επειδή δεν ήθελαν να ενταχθούν σε συνδικάτο ενώ υπήρχε παράλληλα συμφωνία «κλειστού μαγαζιού» ερχόταν σε

⁹³ G. Fry, *The Politics of the Thatcher Revolution- An Interpretation of British Politics, 1979-1990*, ό.π., σ. 100-101

⁹⁴ Keith Barlow, *Labor movement in Britain from Thatcher to Blair*, Peter Lang, Βερολίνο 2008, σ. 88-89

⁹⁵ K. Barlow, ό.π., σ. 90

αντίθεση με το άρθρο 11 της Ευρωπαϊκής Σύμβασης των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου.

Οι εργατικοί κατηγόρησαν τους συντηρητικούς ότι επίτηδες δεν υπερασπίστηκαν επαρκώς στο Δικαστήριο, όπως όφειλαν θεσμικά, τους λόγους για τους οποίους δεν παραβιαζόταν το άρθρο 11 λόγω της ιδεολογικής τους αντίθεσης στο θεσμό των «κλειστών μαγαζιών».⁹⁶

Κατά τα άλλα, γινόταν ακόμη αυστηρότερη η διαδικασία έγκρισης «κλειστού μαγαζιού», δινόταν η δυνατότητα πλέον στους εργοδότες να απολύουν απεργούς εργαζομένους τους ακόμη κι αν η απεργία τους ήταν νόμιμη, ενώ παράνομες θεωρούνταν πλέον και οι καταλήψεις από απεργούς.

Δύο χρόνια αργότερα και έχοντας κερδίσει εκ νέου τις εκλογές, η κυβέρνηση Θάτσερ πάλι με νέο υπουργό, τον Τομ Κινγκ, προχώρησε στην ψήφιση του Νόμου για τα Συνδικάτα (“Trade Union Act).

Διευρύνονταν οι κατηγορίες εκείνων που μπορούσαν να μηνύσουν ένα συνδικάτο για ζημιές, ενώ πλέον για να θεωρείται νόμιμη μια απεργιακή κινητοποίηση έπρεπε να έχει γίνει αποδεκτή προηγουμένως από μυστική ψηφοφορία.⁹⁷ Συνολικά, με τους νόμους του 1980, 1982 και 1984 η κυβέρνηση πετύχαινε να ανακτήσουν τα δικαστήρια μεγάλο μέρος της ισχύος τους εις βάρος των συνδικάτων και την οποία είχαν χάσει με τη νομοθεσία του 1906. Το γεγονός ότι και οι πράξεις των συνδικάτων σε πολλές περιπτώσεις ενέπιπταν πλέον στο κοινό νομοθετικό πλαίσιο έδινε τη δυνατότητα στην κυβέρνηση να κρατάει αποστάσεις και να επιτρέπει στο δικαστήριο να επιλύει «βιομηχανικές διαφωνίες».

Επίσης, στα πλαίσια του «να δοθούν τα συνδικάτα πίσω στα μέλη τους», καθιερωνόταν μυστική ψηφοφορία για εκλογή ηγεσίας των συνδικάτων υποχρεωτικά τουλάχιστον κάθε πέντε χρόνια.

Τέλος, συμπεριελήφθηκε ακόμη φωτογραφική διάταξη που στόχο είχε να πλήξει τη χρηματοδότηση των συνδικάτων στο εργατικό κόμμα. Πιο συγκεκριμένα, έως τότε στις συνδρομές που πλήρωναν τα μέλη των συνδικάτων συμπεριλαμβανόταν κι ένα ποσό που πήγαινε προς το εργατικό κόμμα (το οποίο και αποτελούσε τη βασική πηγή

⁹⁶ K. Barlow, ό.π., σ. 92-95

⁹⁷ G. Fry, *The Politics of the Thatcher Revolution- An Interpretation of British Politics, 1979-1990*, ό.π., σ. 101

χρηματοδότησης του κόμματος). Πλέον, τα συνδικάτα που προχωρούσαν σε μια τέτοια χρηματοδότηση υποχρεούνταν να διεξάγουν κάθε δέκα χρόνια μυστική ψηφοφορία για το εάν θα έπρεπε να διατηρηθεί η χρηματοδότηση αυτή ή όχι.

Η διάταξη αυτή, ωστόσο, δεν έφερε τα αποτελέσματα που θα επιθυμούσε η Θάτσερ. Από τα συνδικάτα που ήδη χρηματοδοτούσαν το εργατικό κόμμα, και τα 38 ψήφισαν υπέρ της συνέχισης της χρηματοδότησης και με πολύ μεγάλα ποσοστά. 20 όμως ακόμη συνδικάτα που έως τότε δε χρηματοδοτούσαν το εργατικό κόμμα, ψήφισαν υπέρ της χρηματοδότησης και έτσι ο διαχρονικός δεσμός συνδικάτων-εργατικού κόμματος «επικυρώθηκε» και δια νόμου.⁹⁸

Ο Νόμος για την Απασχόληση του 1988 έδινε μεγάλη έμφαση στην υπεράσπιση των δικαιωμάτων του κάθε μέλους ενός συνδικάτου ξεχωριστά απέναντι στο συνδικάτο. Προστατευόταν ένα μέλος συνδικάτου εάν ήθελε, για παράδειγμα, να εργαστεί κατά τη διάρκεια κινητοποιήσεων και το συνδικάτο προσπαθούσε να τον πειθαρχήσει. Οι εργάτες προστατεύονταν πλέον από απόλυση λόγω μη συμμετοχής στο συνδικάτο σε όλες τις νομικές περιπτώσεις, ενώ τα μέλη ενός συνδικάτου είχαν πλέον το δικαίωμα να επιθεωρούν τα λογιστικά βιβλία του συνδικάτου και να προχωρούν σε νομικές διαδικασίες εναντίον των διαχειριστών εάν θεωρούσαν ότι τα κονδύλια του συνδικάτου χρησιμοποιούνταν με τρόπο τέτοιο που παραβιαζόταν ο νόμος.

Πολύ σημαντική διάταξη επίσης ήταν ότι η ηγεσία των συνδικάτων θα εκλεγόταν πλέον με μυστική, ταχυδρομική διαδικασία υπό την επίβλεψη ανεξάρτητης ελεγκτικής επιτροπής.

Θεσπιζόταν ο θεσμός του Επιτρόπου για τα Δικαιώματα των Μελών των Συνδικάτων για να βοηθάει τα μέλη των συνδικάτων να προχωρούν σε νομικές διαδικασίες εις βάρος των συνδικάτων τους εφόσον είχαν παραβιαστεί τα δικαιώματά τους.

Η αποδυνάμωση της δυνατότητας των συνδικάτων να πειθαρχούν τα μέλη τους ήταν τέτοια που αν, για παράδειγμα, ένα μέλος επιθυμούσε να προσπεράσει τη

⁹⁸ K. Barlow, *Labor movement in Britain from Thatcher to Blair*, ό.π., σ. 96-99

φρουρά μιας νόμιμα ψηφισμένης κινητοποίησης και να εργαστεί, το Συνδικάτο δεν είχε κανένα δικαίωμα να τον εμποδίσει.⁹⁹

Ο Νόμος για την Απασχόληση του 1990 ερχόταν να επισφραγίσει την ολοκληρωτική αποδυνάμωση των συνδικάτων που από την αρχή επιδίωκε η κυβέρνηση των Συντηρητικών. Ο θεσμός των «κλειστών μαγαζιών» καταργείτο οριστικά και δια νόμου, ενώ επεκτείνονταν και οι περιπτώσεις όπου τα συνδικάτα και τα μέλη τους έχαναν τη νομική ασυλία τους.

Οι εργοδότες είχαν πλέον τη δυνατότητα να απολύσουν οποιονδήποτε εργάτη λάμβανε μέρος σε «ανεπίσημη» απεργία χωρίς εκείνος να μπορεί να επικαλεστεί νομικά «άδικη απόλυση». Τα συνδικάτα δε μπορούσαν πλέον να προκηρύξουν νόμιμη κινητοποίηση χωρίς να έχει προηγηθεί μυστική ψηφοφορία, η οποία όμως πάντα χρειαζόταν ένα διάστημα τουλάχιστον ενός μήνα.¹⁰⁰

Συνοψίζοντας, το νομικό πλαίσιο που προώθησε αργά και μεθοδικά η κυβέρνηση της Θάτσερ αναίρεσε ένα μεγάλο ποσοστό των δικαιωμάτων («προνομίων» κατά τη Θάτσερ) που είχαν αποκτήσει τα συνδικάτα κατά τον 20ό αιώνα.

4.1.1.2 Η ΣΥΓΚΡΟΥΣΗ ΜΕ ΤΟΥΣ ΜΕΤΑΛΛΩΡΥΧΟΥΣ

Η μεγάλη σύγκρουση της Θάτσερ με τους μεταλλωρύχους ήρθε σε μια εποχή κατά την οποία σημαντικότερος της κοινής γνώμης ήταν αρνητικά διακείμενο προς τα συνδικάτα εν γένει.

Από απεργίες των μεταλλωρύχων είχε πέσει η συντηρητική κυβέρνηση του Χηθ το 1974, ενώ καθοριστικό ρόλο στην πτώση της κυβέρνησης των εργατικών το 1979 έπαιξε και ο «χειμώνας της δυσανεξίας» (“Winter of Discontent”) του 1978-79 όταν τα εργατικά συνδικάτα είχαν παραλύσει τη χώρα με απεργίες ενάντια στην προσπάθεια της εργατικής κυβέρνησης να λάβει ορισμένα αντιπληθωριστικά μέτρα.

Πέραν της υψηλής και της μέσης αστικής τάξης, μεγάλη μερίδα και της μικροαστικής τάξης έβλεπε τα συνδικάτα ως μία από τις βασικές αιτίες που εμπόδιζαν την ανάκαμψη της βρετανικής οικονομίας. Εξάλλου, καθοριστικό ρόλο στην εκλογή της Θάτσερ ήδη από το 1979 έπαιξαν άνθρωποι από τα μεσαία

⁹⁹ K. Barlow, ό.π., σ. 100-101

¹⁰⁰ K. Barlow, ό.π., σ. 103-104

στρώματα, αλλά και ειδικευμένοι τεχνίτες που ένιωθαν ότι «συνθλίβονται» ανάμεσα στους πλουσίους και στις κυριαρχούμενες από τα συνδικάτα εργατικές ομάδες.¹⁰¹

Οι συντηρητικοί υπό τη Μάργκαρετ Θάτσερ ξεκίνησαν ήδη από το 1975 να μελετούν τα προβλήματα που θα αντιμετώπιζε από τα συνδικάτα μια μελλοντική κυβέρνησή τους. Από αυτό προέκυψαν δύο σημαντικές αναφορές.

Η Έκθεση του Κάρινγκτον (“Carrington Report”) μελέτησε το πώς ομάδες εργατών που ήλεγχαν στρατηγικούς τομείς σημεία της παραγωγής, όπως ανθρακωρύχοι και εργαζόμενοι στον τομέα της ενέργειας, μπορούσαν να αντιμετωπίσουν την ισχύ του κράτους. Στην Έκθεση υποστηριζόταν ότι μια ολομέτωπη σύγκρουση με αυτές τις ομάδες εργατών πιθανόν να οδηγούσε σε νέα ήττα της κυβέρνησης, καθώς ο τομέας της ενέργειας ήταν στρατηγικός για την οικονομία.

Ως αποτέλεσμα της Έκθεσης του Κάρινγκτον, ζητήθηκε μια δεύτερη Έκθεση για το πώς θα μπορούσε να αντιμετωπίσει μια μελλοντική συντηρητική κυβέρνηση τα προβλήματα που είχαν αναλυθεί στην παραπάνω Έκθεση.

Ήταν η Έκθεση του Ρίντλεϊ (“Ridley Report”) που ήρθε να δώσει απάντηση σε αυτό. Η Έκθεση αναγνώριζε ότι για να προωθήσει η μελλοντική κυβέρνηση τις στρατηγικές της επιλογές, όπως αποκρατικοποιήσεις, θα έπρεπε αργά ή γρήγορα να έρθει σε ολομέτωπη σύγκρουση με τα συνδικάτα αυτά.

Ως εκ τούτου, τα ακόλουθα μέτρα θεωρήθηκαν απαραίτητα προτού πραγματοποιηθεί μια τέτοια σύγκρουση: συσσώρευση αποθεμάτων άνθρακα, κυρίως σε σταθμούς παραγωγής ηλεκτρικής ενέργειας παρά σε ανθρακωρυχεία. Έπρεπε να υπάρχουν εμπορικές συμφωνίες και σχέδιο έκτακτης ανάγκης για την πιθανότητα εισαγωγής άνθρακα από το εξωτερικό. Τα πρακτορεία μεταφορών έπρεπε να ενθαρρυνθούν να προσλαμβάνουν οδηγούς που δεν ήταν μέλη συνδικάτων, ώστε να είναι δυσκολότερο να συνδράμουν τους απεργούς. Θα έπρεπε να εισαχθεί σε όλους τους σταθμούς παραγωγής ηλεκτρικής ενέργειας η καύση και του πετρελαίου σαν εναλλακτική. Όσον αφορά στην αστυνομία, θα έπρεπε να δημιουργηθεί μια μεγάλη, κινητή μονάδα που θα αντιμετώπιζε την «περιφρούρηση» των απεργιών. Τέλος, θα

¹⁰¹ Cyril Black (επιμ.), *Rebirth: A political history of Europe since World War II*, Westview Press, Ηνωμένες Πολιτείες Αμερικής 2000, σ. 148-149

έπρεπε να σταματήσουν οι κοινωνικές παροχές στους απεργούς και οι τελευταίοι να χρηματοδοτούνται από τα συνδικάτα.¹⁰²

Μετά τη νίκη στις εκλογές του 1979, πρώτη προτεραιότητα της κυβέρνησης ήταν η μονεταριστική πολιτική και οι αλλαγές στη φορολόγηση και ως εκ τούτου η Θάτσερ δε βιάστηκε να προχωρήσει σε πολιτικές που θα την έφερναν σε άμεση σύγκρουση με τους μεταλλωρύχους. Πρώτη σημαντική τέτοια κίνηση έγινε δύο χρόνια αργότερα.

Το Φεβρουάριο του 1981 η Εθνική Επιτροπή Άνθρακα ανακοίνωσε την πρόθεσή της να κλείσει εικοσιτρία ζημιογόνα ανθρακωρυχεία με προοπτική κλεισίματος έως πενήντα συνολικά ανθρακωρυχείων κατά την επόμενη πενταετία. Πολλοί ανθρακωρύχοι όμως αντέδρασαν και η Θάτσερ κατόπιν συζήτησης με τους υπουργούς της για το ενδεχόμενο σύγκρουσης κατέληξε ότι δεν ήταν ακόμη έτοιμη η κυβέρνηση για μια ολομέτωπη σύγκρουση. Επισημώς, αποσύρθηκαν οι προτάσεις για το κλείσιμο αυτών των ανθρακωρυχείων.

Στην πράξη, όμως, η κυβέρνηση συνέχισε τη διαδικασία παύσης εργασιών στα ανθρακωρυχεία, αλλά κλείνοντας ένα-ένα κάθε φορά και με «γενναιόδωρους» όρους απόλυσης.¹⁰³ Συνολικά, την τετραετία 1979-1983 οι θέσεις εργασίας στην εξόρυξη άνθρακα μειώθηκαν από τις 232.500 στις 207.600, με τις περισσότερες εκ των χαμένων θέσεων να προέρχονται από το κλείσιμο τριάντα έξι ανθρακωρυχείων. Το Εθνικό Συμβούλιο Άνθρακα απέδειξε ότι είχε τη δυνατότητα να πετύχει μέρος των στόχων του με πιο αργό και μεθοδικό τρόπο και με λιγότερες αντιδράσεις.¹⁰⁴

Παράλληλα, κατά την περίοδο 1981-83 η ηγεσία της Εθνικής Ένωσης των Μεταλλωρύχων απέτυχε σε τρεις συνεχόμενες μυστικές ψηφοφορίες να εξασφαλίσει τη στήριξη των μελών της για κινητοποιήσεις ενάντια σε διαφορετικά ζητήματα κάθε φορά, όπως το κλείσιμο ανθρακωρυχείων ή η αύξηση των μισθών. Αυτό έδωσε τη δυνατότητα στην κυβέρνηση να ισχυρίζεται ότι η ηγεσία του Συνδικάτου δεν εξέφραζε πλέον την πλειοψηφία των μελών του.¹⁰⁵

¹⁰² K. Barlow, *Labor movement in Britain from Thatcher to Blair*, ό.π., σ. 162-163

¹⁰³ David Howell «Defiant dominoes: working miners and the 1984-5 strikes» at Ben Jackson, Robert Saunders, *Making Thatcher's Britain*, Cambridge University Press, Νέα Υόρκη 2012, σ. 151

¹⁰⁴ K. Barlow, ό.π., σ. 167

¹⁰⁵ K. Barlow, ό.π., σ. 165

Μετά τις εκλογές του 1983 και τη θριαμβευτική επανεκλογή της Θάτσερ με αρκετά ισχυρότερη πλειοψηφία στη Βουλή (λόγω του διχασμού των μικρότερων κομμάτων σε συνδυασμό με το πλειοψηφικό εκλογικό σύστημα, όχι λόγω αύξησης των ποσοστών του κόμματος), η Θάτσερ ένιωθε πλέον επαρκώς ισχυρή ώστε να συγκρουστεί με το συνδικάτο που είχε ρίξει το κόμμα της από την εξουσία σχεδόν δέκα χρόνια πριν.

Προς το τέλος του 1983, η Θάτσερ προχώρησε σε δύο σημαντικές κινήσεις. Ο Πίτερ Γουόκερ διορίστηκε Υπουργός Ενέργειας,¹⁰⁶ ενώ ο Ίαν ΜακΓκρέγκορ, ένθερμος υποστηρικτής της ελεύθερης οικονομίας και των ιδιωτικοποιήσεων, διορίστηκε νέος Πρόεδρος του Εθνικού Συμβουλίου Άνθρακα.¹⁰⁷

Το Μάρτιο του 1984 ανακοινώθηκε από το Εθνικό Συμβούλιο του Άνθρακα ότι θα προχωρούσε στο κλείσιμο ζημιογόνων ορυχείων, απόλυση των εργαζομένων τους και μείωση της συνολικής παραγωγής άνθρακα.¹⁰⁸

Τα επιχειρήματα της κυβέρνησης ήταν καθαρά οικονομικά. Το 75% των βρετανικών ορυχείων ήταν ζημιογόνα. Η εξόρυξη κάθε μετρικού τόνου άνθρακα κόστιζε £44. Η Αμερική, η Αυστραλία και η Νότια Αφρική πουλούσαν £32 τον κάθε τόνο άνθρακα στην υπόλοιπη Ευρώπη. Ο μόνος λόγος που συνέχιζε η εξόρυξη ήταν επειδή το κράτος ξόδευε περισσότερο από ένα δισεκατομμύριο λίρες το χρόνο για να το επιχορηγεί. Στην πραγματικότητα όμως το κόστος ήταν ακόμη περισσότερο, καθώς οι εθνικοποιημένες βιομηχανίες χάλυβα και ηλεκτρισμού υποχρεούνταν δια νόμου να αγοράζουν τον ακριβό βρετανικό άνθρακα παρά το σαφώς φθηνότερο εισαγόμενο άνθρακα ή πετρέλαιο. Έμμεσα το υψηλό κόστος της ενέργειας μετακυλιόταν και στους πολίτες. Οι βιομηχανίες και οι εταιρείες που ήταν σημαντικά εξαρτώμενες από ενέργεια είχαν σαφές μειονέκτημα έναντι των ξένων ανταγωνιστών τους λόγω του τόσο υψηλού κόστους ενέργειας, ενώ πλήττονταν επίσης και οι απλοί πολίτες που ήθελαν να θερμάνουν τα σπίτια τους ή απλώς να καταναλώσουν ρεύμα.¹⁰⁹

Σύμφωνα με τον Κιθ Μπάρλοου, το κριτήριο αυτό δεν ήταν τόσο ισχυρό. Για το 1982, για παράδειγμα το κόστος εξόρυξης ανά τόνο παραγωγής στο Βέλγιο ήταν £61,

¹⁰⁶ John Blundell, *The portrait of the Iron Lady*, Algora Publishing, Νέα Υόρκη 2008, σ. 121

¹⁰⁷ E. Evans, *Thatcher and Thatcherism*, ό.π., σ. 39

¹⁰⁸ J. Blundell, ό.π., σ. 122

¹⁰⁹ C. Berlinski, *There is no alternative: Why Margaret Thatcher matters*, ό.π., σ. 203-204

στη Δυτική Γερμανία £47 και στη Γαλλία £45, ενώ στο Ηνωμένο Βασίλειο £42. Αντίστοιχα, οι κρατικές επιχορηγήσεις ανά τόνο παραγωγής την ίδια χρονιά ήταν £16,97 στο Βέλγιο, £9,48 στη Δυτική Γερμανία, £17,63 στη Γαλλία, ενώ μόλις £3,24 στο Ηνωμένο Βασίλειο. Κατ' αυτόν, το βαθύτερο αίτιο για το κλείσιμο των ζημιογόνων ορυχείων ήταν ιδεολογικοπολιτικό: η μελλοντική ιδιωτικοποίηση του κλάδου και η προσπάθεια αποδυνάμωσης του ισχυρότερου βρετανικού συνδικάτου.¹¹⁰

Η απεργία ξεκίνησε στις 12 Μαρτίου, αλλά δεν ήταν πανεθνική. Ο Άρθουρ Σκάργκιλ, γενικός γραμματέας της Εθνικής Ένωσης των Μεταλλωρύχων, δεν προχώρησε σε πανεθνική, μυστική ψηφοφορία γνωρίζοντας ότι κατά τα προηγούμενα χρόνια είχε αποτύχει να λάβει τη στήριξη των μελών σε διάφορες ψηφοφορίες. Σαν αποτέλεσμα αυτού, έχασαν οι απεργίες αυτές μέρος από το ηθικό τους κύρος στα μάτια της κοινής γνώμης. Ακόμη χειρότερα για τους μεταλλωρύχους, υποχρέωσε το νέο ηγέτη των εργατικών, Νιλ Κίνock, να κρατήσει αποστάσεις από το Σκάργκιλ, με αποτέλεσμα οι συνδικαλιστές να στερηθούν μιας πλήρους στήριξης των εργατικών προς τα αιτήματά τους.¹¹¹

Η αστυνομία επενέβαινε για να σπάει τις «δευτερογενείς» περιφρουρήσεις, πολλές φορές πριν καν οι απεργοί φτάσουν στον τόπο του προορισμού τους. Η κυβέρνηση επιθυμούσε να προστατέψει όσους εργάτες επιθυμούσαν να εργαστούν και η αστυνομία έπαιξε πολύ σημαντικό ρόλο σε αυτή την προσπάθεια.

Στα τέλη Μαΐου η κατάσταση επιδεινώθηκε. Η Εθνική Ένωση των Μεταλλωρύχων ξεκίνησε να στέλνει μεγάλο αριθμών «απεργοφρουρών» σε συγκεκριμένα σημεία αιφνιδιαστικά. Στις 29 Μαΐου, για παράδειγμα, 5000 «απεργοφρουροί» συγκρούστηκαν με 4200 αστυνομικούς με αποτέλεσμα 69 τραυματίες (41 αστυνομικούς και 28 απεργούς).

Το καλοκαίρι ορισμένοι απεργοί γέμισαν με νερό οικονομικά βιώσιμα ορυχεία. Αυτό οδήγησε τελικώς σε κλείσιμο ακόμη περισσότερων ορυχείων, καθώς η κυβέρνηση Θάτσερ επικαλέστηκε λόγους υγιεινής κι ασφάλειας, αλλά και το υψηλότατο κόστος για να επανέλθουν αυτά τα ορυχεία στην πρωτυτέρα κατάσταση.

¹¹⁰ K. Barlow, *Labor movement in Britain from Thatcher to Blair*, ό.π., σ. 168

¹¹¹ E. Evans, ό.π., σ. 39

Σημαντικό ρόλο στην απεργία των ανθρακωρύχων έπαιξε η κόντρα απεργών και εργαζομένων. Πολλοί από όσους επέλεξαν να μη συμμετάσχουν στην απεργία, γίνονταν οι ίδιοι ή ορισμένες φορές και οι οικογένειές τους στόχοι προσβολών, επιθέσεων ή ακόμη και εμπρησμών.

Δύο μεταλλωρύχοι από το Γιόρκσαϊρ κέρδισαν τέτοιες αστικές υποθέσεις στο Δικαστήριο εις βάρος του Σκάργκιλ και της Εθνικής Ένωσης των Μεταλλωρύχων και επιβλήθηκαν στην τελευταία μεγάλες αποζημιώσεις.

Άλλος εργαζόμενος μεταλλωρύχος ξυλοκοπήθηκε στο σπίτι του το Νοέμβριο και δεκαεννιά πρώην συνάδελφοί του συνελήφθησαν για αυτό. Ίσως το αγριότερο έγκλημα έλαβε χώρα όταν ένας εργάτης πήρε ταξί για να πάει στη δουλειά του και είδε τον οδηγό να πεθαίνει λόγω επίθεσης που προοριζόταν για εκείνον. Δύο μεταλλωρύχοι καταδικάστηκαν με ισόβια κάθειρξη για αυτή την πράξη.

Οι παραπάνω ενέργειες βίας των απεργών εργαλειοποιήθηκαν από την κυβέρνηση για να στοχοποιήσει τους απεργούς ως κοινωνούς βίας και εγκληματικών πράξεων.

Το Νοέμβριο η κυβέρνηση επιχείρησε να αυξήσει το κίνητρο επιστροφής στην εργασία προσφέροντας γενναιόδωρο δώρο Χριστουγέννων. Χιλιάδες ξεκίνησαν να επιστρέφουν στη δουλειά τους μετά από τόσους μήνες απεργίας. Στις 27 Φεβρουαρίου ο αριθμός των εργαζομένων ξεπέρασε τον αριθμό των απεργών, ενώ στις 3 Μαρτίου η Εθνική Ένωση των Ανθρακωρύχων ψήφισε την παύση της απεργίας.¹¹²

Για ποιο λόγο, όμως, απέτυχαν τελικώς αυτή τη φορά το στόχο τους οι μεταλλωρύχοι; Το βασικότερο αίτιο ήταν ότι η απεργία τους δε μπορούσε να προκαλέσει διακοπές ρεύματος ή επιδείνωση της οικονομίας στα επίπεδα του 1972 και του 1974, γιατί η κυβέρνηση της Θάτσερ ήταν επαρκώς προετοιμασμένη. Υπήρχαν εκτεταμένα αποθέματα άνθρακα, ενώ σε πολλά εργοστάσια ο άνθρακας αντικαταστάθηκε από πετρέλαιο. Χρησιμοποιήθηκαν, επίσης, ιδιωτικές εταιρείες μεταφοράς για να αποφευχθούν περιπτώσεις «συναδελφικής αλληλεγγύης» και σε αυτόν τον τομέα. Καθοριστικό αποδείχτηκε, επιπροσθέτως, ότι τα συνδικάτα στη Βιομηχανία της Ενέργειας αρνήθηκαν να συνδράμουν τους μεταλλωρύχους στον

¹¹² J. Blundell, *The portrait of the Iron Lady*, Algora Publishing, ό.π., σ. 121-123

αγώνα τους, προσπερνώντας ακόμη και «περιφρουρήσεις» της Εθνικής Ένωσης Μεταλλωρύχων.¹¹³

Οι μεταλλωρύχοι του Νοτινγκχαμσάιρ βλέποντας ότι ο Σκάργκιλ δε συγκαλούσε πανεθνική, μυστική ψηφοφορία πραγματοποίησαν από μόνοι τους μυστική ψηφοφορία την πρώτη περίοδο της απεργίας και το 70% ψήφισε ενάντια στην απεργία. Αυτό ήταν άλλο ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα εργατών που δε στήριξαν τους απεργούς, αν και στον ίδιο κλάδο.

Αξίζει επίσης να σημειωθεί ότι η απεργία ξεκίνησε το μήνα Μάρτιο, όπου η ανάγκη θέρμανσης στις ιδιωτικές κατοικίες μειωνόταν αισθητά.¹¹⁴

Εν ολίγοις, οι μεταλλωρύχοι έχασαν αυτή τη φορά τη μάχη τους, γιατί η κυβέρνηση ήταν προ πολλού προετοιμασμένη για την απεργία τους, είχε μελετήσει κάθε τρόπο με τον οποίο θα μπορούσαν να προσπαθήσουν να την αποσταθεροποιήσουν ώστε να την κάνουν να υποχωρήσει και είχε βρει εναλλακτικές για όλες τις περιπτώσεις. Η «δευτερογενής» περιφρούρηση ήταν πλέον εκτός νόμου και η αστυνομία είχε ισχυροποιηθεί για να προστατεύει όσους δεν ήθελαν να απεργήσουν. Εμπορικές συμφωνίες, αποθέματα άνθρακα και μεταστροφή στο πετρέλαιο εξασφάλιζαν την ενεργειακή επάρκεια καθ' όλη τη διάρκεια της απεργίας και ως εκ τούτου με όλα τα μέσα του κράτους στραμμένα σε αυτή τη σύγκρουση, η πλάστιγγα έγειρε υπέρ της κυβέρνησης.

Τα δύο πιο χαρακτηριστικά στοιχεία από τη σύγκρουση με τους μεταλλωρύχους που δείχνουν την ιδεολογική μετατόπιση της βρετανικής κοινωνίας προς τα δεξιά είναι αφενός ότι το εργατικό κόμμα κράτησε αποστάσεις από τις απεργίες αφετέρου ότι η Θάτσερ ξανακέρδισε τις επόμενες εκλογές του 1987. Ενώ δηλαδή το 1974, ο Χηθ είχε προκηρύξει εκλογές με κεντρικό διακύβευμα “Who governs Britain?” («οι συντηρητικοί ή τα συνδικάτα;») και τις είχε χάσει, δεκατρία χρόνια μετά η Θάτσερ χτυπούσε τόσο νομοθετικά όσο και ουσιαστικά τα εργατικά συνδικάτα κατά τη διετία 1984-85 και δύο χρόνια μετά κέρδιζε τις εκλογές με μεγάλη διαφορά.¹¹⁵

Τα μακροπρόθεσμα αποτελέσματα της κατανίκησης των συνδικάτων φαίνονται και στους αριθμούς. Όταν η Θάτσερ ανέλαβε πρωθυπουργός το 1979, ο αριθμός των

¹¹³ K. Barlow, *Labor movement in Britain from Thatcher to Blair*, ό.π., σ. 171

¹¹⁴ G. Fry, *The Politics of the Thatcher Revolution- An Interpretation of British Politics, 1979-1990*, ό.π., σ. 102

¹¹⁵ David Howell «Defiant dominoes: working miners and the 1984-5 strikes», ό.π., σ.148-149

εγγεγραμμένων σε συνδικάτα εργατών ήταν γύρω στα 13,5 εκατομμύρια. Το 1986 είχαν πέσει στα 10,5 εκατομμύρια κι όταν η Θάτσερ παραιτήθηκε είχαν πέσει κάτω από τα 10 εκατομμύρια.¹¹⁶

Πίνακας 11, Η πορεία των συνδικάτων από το 1974 έως το 1997

Έτος	Αριθμός μελών εγγεγραμμένων σε συνδικάτο	Ποσοστό εργατών εγγεγραμμένων σε συνδικάτο	Εργάσιμες ημέρες χαμένες σε απεργίες
1974	11.764.000	51,6%	14.750.000
1975	12.193.000	54,1%	6.012.000
1976	12.386.000	54,9%	3.284.000
1977	12.846.000	56,8%	9.985.000
1978	13.112.000	57,6%	9.306.000
1979	13.289.000	57,4%	29.474.000
1980	13.289.000	57,9%	11.964.000
1981	12.106.000	55,4%	4.266.000
1982	11.593.000	54,2%	5.313.000
1983	11.236.000	53,4%	3.754.000
1984	10.994.000	51,8%	27.135.000
1985	10.821.000	50,5%	6.402.000
1986	10.539.000	49,3%	1.920.000
1987	10.475.000	48,5%	3.546.000
1988	10.376.000	46,6%	3.702.000
1989	10.158.000	44,8%	4.128.000
1990	9.947.000	43,5%	1.903.000
1991	9.585.000	42,3%	761.000
1992	9.048.000	40,5%	528.000
1993	8.700.000	39,5%	649.000
1994	8.278.000	37,5%	278.000
1995	8.089.000	36,1%	415.000
1996	7.982.000	33,8%	1.303.000
1997	7.841.000	32,4%	235.000

Πηγή: Ben Jackson, Robert Saunders, *Making Thatcher's Britain*, ό.π., σ. 272

¹¹⁶ E.Evans, *Thatcher and Thatcherism*, ό.π., σ. 39

4.1.2 ΑΠΟΚΡΑΤΙΚΟΠΟΙΗΣΕΙΣ

Κατ' αρχάς, όταν μιλάμε για αποκρατικοποιήσεις κατά την περίοδο της Θάτσερ, αναφερόμαστε σε τρεις διαφορετικές περιπτώσεις μείωσης του «κράτους». Πρώτη περίπτωση, η οποία ξεκίνησε να εφαρμόζεται άμεσα μετά τις εκλογές του 1979, ήταν η πώληση κοινοτικών κατοικιών στους ενοίκους αυτών των κατοικιών με σημαντικές εκπτώσεις ανάλογα με τα χρόνια που το νοίκιαζαν. Η δεύτερη περίπτωση αφορά σε ανάθεση δημοσίων υπηρεσιών σε ιδιωτικές εταιρείες. Τέλος, τρίτη και σημαντικότερη περίπτωση ιδιωτικοποίησης ήταν η αποκρατικοποίηση σημαντικών εταιρειών, των οποίων η κυριότητα περνούσε από το δημόσιο στα χέρια κάποιου ιδιώτη.

Σχετικά με την περίπτωση των «αναθέσεων» (“contracting-out”), καθότι οι άλλες δύο περιπτώσεις θα εξεταστούν αναλυτικά στη συνέχεια, αφορούσαν σε υπηρεσίες όπως ο καθαρισμός των πόλεων, η αποκομιδή των σκουπιδιών, η συντήρηση των δρόμων ή η προετοιμασία των γευμάτων για τα νοσοκομεία. Η κυβέρνηση θεωρούσε ότι μπορούσε μέσω των αναθέσεων να εξασφαλίζει καλύτερες υπηρεσίες σε χαμηλότερες τιμές.

Είναι εξαιρετικά ενδιαφέρον ότι ορισμένες από τις εταιρείες που αναλάμβαναν τέτοιες υπηρεσίες διοικούνταν από πρώην τοπικούς αξιωματούχους που μετακινήθηκαν στον ιδιωτικό τομέα και εξασφάλισαν εγκαίρως συμβόλαια γνωρίζοντας πού υπήρχαν μεγάλες δυνατότητες εξοικονόμησης δαπανών. Χαρακτηριστικό παράδειγμα ήταν η εταιρεία Capita.¹¹⁷

4.1.2.1 ΙΔΙΩΤΙΚΟΠΟΙΗΣΕΙΣ

Μελετώντας τις ιδιωτικοποιήσεις στη Μεγάλη Βρετανία, θα πρέπει να επισημάνουμε ορισμένα σημαντικά στοιχεία. Πρώτα απ' όλα, οι ιδιωτικοποιήσεις στις οποίες προχώρησε η κυβέρνηση Θάτσερ όχι μόνο ήταν πολλές στον αριθμό, αλλά επίσης αφορούσαν (πολλές από αυτές) και σε σημαντικές εταιρείες σε στρατηγικούς τομείς της οικονομίας. Ως εκ τούτου, μια εκ βαθέων μελέτη των ιδιωτικοποιήσεων θα χρειαζόταν ξεχωριστή μελέτη για κάθε εταιρεία σε βάθος κάποιων χρόνων για να εξαχθούν ασφαλή γενικά ή και ειδικότερα συμπεράσματα.

¹¹⁷ John Blundell, *The portrait of the Iron Lady*, ό.π., σ. 99-102

Στην περίπτωση μας δε, οι εκτεταμένες ιδιωτικοποιήσεις ξεκίνησαν κατά τη δεύτερη τετραετία της διακυβέρνησης Θάτσερ και συνεχίστηκαν και μετά την παραίτησή της από το διάδοχό της, Τζον Μέιτζορ, ακόμη κι από τον Τόνι Μπλερ μετά το 1997 αλλά με βραδύτερο ρυθμό. Ως εκ τούτου, για να μελετηθούν τα αποτελέσματα μιας ιδιωτικοποίησης ή μιας σειράς ιδιωτικοποιήσεων εν γένει θα πρέπει να εξεταστεί η πορεία της ιδιωτικοποιημένης εταιρείας σε βάθος χρόνου που, εν προκειμένω, αναγκαστικά θα ξεπερνά την εξεταζόμενη περίοδο 1979-1990. Εν ολίγοις, το συγκεκριμένο φαινόμενο ξεκίνησε κατά την περίοδο της Θάτσερ, αλλά για να εξεταστεί σωστότερα θα πρέπει να συμπεριληφθεί τουλάχιστον και η περίοδος του Μέιτζορ.

Η ίδια η Θάτσερ αποδίδει το γεγονός ότι οι υψηλής σημασίας ιδιωτικοποιήσεις ξεκίνησαν να πραγματοποιούνται κατά τη δεύτερη θητεία της στη βαθιά ύφεση και τις μεγάλες ζημιές των μεγάλων εθνικοποιημένων εταιρειών κατά τα αμέσως προηγούμενα έτη που καθιστούσαν την πραγματοποίηση επιτυχημένων αποκρατικοποιήσεων ανέφικτη.¹¹⁸

Στο παρόν κεφάλαιο θα επιχειρηθούν να εξεταστούν πρωτίστως τα κίνητρα της κυβέρνησης Θάτσερ που την οδήγησαν σε αυτή την πολιτική, οι τρόποι με τους οποίους προχώρησαν όλες αυτές τις ιδιωτικοποιήσεις και, τέλος, κάποια πολύ γενικά συμπεράσματα για τα αποτελέσματα των ιδιωτικοποιήσεων αυτών.

Όπως βλέπουμε στον πίνακα 13 με τις σημαντικότερες κρατικοποιήσεις και αποκρατικοποιήσεις της μεταπολεμικής περιόδου, κυρίαρχη τάση ήταν από την εποχή της πρωθυπουργίας του Κλέμεντ Άττλη και εν συνεχεία να κατέχει πολλές εταιρείες το δημόσιο στην κυριότητά του.

Ακόμη και τις περιόδους που κυβερνούσαν οι συντηρητικοί, υπήρχε συναίνεση σε γενικές γραμμές ως προς αυτό και καμία συντηρητική κυβέρνηση δεν επιχείρησε εκτεταμένες ιδιωτικοποιήσεις. Μόνο η κυβέρνηση του Ουίνστον Τσόρτσιλ αποκρατικοποίησε την εταιρεία “British Steel” το 1953 (είχε κρατικοποιηθεί μόλις τέσσερα χρόνια πριν) και οι εργατικοί την επανακρατικοποίησαν το 1967 (για να αποκρατικοποιηθεί ξανά το 1988 επί Θάτσερ). Επί Έντουαρντ Χηθ το 1970-1974

¹¹⁸ M. Thatcher, *The Downing Street Years*, ό.π., σ. 677

πωλήθηκαν μόνο το ταξιδιωτικό γραφείο “Thomas Hook” και μερικές κοινοτικές κατοικίες ¹¹⁹.

Κατά την τελευταία διακυβέρνηση των εργατικών πριν την εκλογή της Θάτσερ, η κυβέρνηση προχώρησε τον Ιούνιο του 1977 στην πώληση μετοχών της British Petroleum για εισπρακτικούς λόγους υπό την πίεση του Διεθνούς Νομισματικού Ταμείου.¹²⁰

Πίνακας 13: Κρατικοποιήσεις και αποκρατικοποιήσεις από τις βρετανικές κυβερνήσεις μετά το Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο

Prime minister	Majority	Years in office	Main nationalizations and denationalizations
Attlee	Labor	1945–1951	Nationalizations: British Airways, Bank of England, Cable and Wireless, electricity boards, gas boards, British Steel, North Coal Board, North Scotland Hydroelectricity Board, Transport Commission
Churchill	Conservative	1951–1955	Denationalization of British Steel
Eden	Conservative	1955–1957	
Macmillan	Conservative	1957–1963	
Douglas-Home	Conservative	1963–1964	
Wilson	Labor	1964–1970	Renationalization of British Steel
Heath	Conservative	1970–1974	Nationalization of Rolls-Royce, water industry
Wilson-Callaghan	Labor	1974–1979	Nationalizations: British Leyland and Jaguar, British Shipbuilders, British Aerospace. Partial divestiture of British Petroleum
The great divestiture (see Appendix for more detailed chronology)			
Thatcher	Conservative	1979–1982	British Petroleum, National Enterprise Board holdings, British Aerospace, Cable and Wireless, Britoil
Thatcher	Conservative	1983–1986	British Telecom, British Gas
Thatcher	Conservative	1987–1988	British Airways, Rolls-Royce, British Airports Authority
Major	Conservative	1989–1993	Water, Electricity
Major	Conservative	1993–1997	Coal, Railtrack
Blair	Labor	1997–2004	NATS (air traffic control), public-private partnerships, bail out of Railtrack and National Air Traffic Service

Πηγή: M. Florio, *ό.π.*, σ. 25

Το μανιφέστο του συντηρητικού κόμματος του 1979 δεν έκανε λόγο για μαζικές αποκρατικοποιήσεις. Έδινε έμφαση σε συγκεκριμένες αποκρατικοποιήσεις (“British Shipbuilding”, “British Aerospace” και “National Freight”), ενώ μιλούσε κάπως πιο

¹¹⁹ Massimo Florio, *The Great Divestiture: evaluating the Welfare Impact of the British Privatizations 1979-1997*, The MIT Press, Κέμπριτζ, Μασσαχουσέτη 2004, σ. 24

¹²⁰ G. Fry, *The Politics of the Thatcher Revolution- An Interpretation of British Politics 1979-1990*, *ό.π.*, σ. 95

ασαφώς για αναθεώρηση του “status” της Britoil, για περιορισμό του πεδίου εφαρμογής του Εθνικού Συμβουλίου Επιχειρήσεων για την απόκτηση μετοχών σε ιδιωτικές εταιρείες. Τέλος, υποσχόταν μεγαλύτερη δημοσιονομική πειθαρχία στις κρατικοποιημένες επιχειρήσεις.¹²¹

Ο ίδιος ο Λώσον στο βιβλίο του παραδέχεται πως οι αναφορές στις αποκρατικοποιήσεις στο Μανιφέστο των συντηρητικών ήταν περιορισμένες και το αποδίδει στην ελλιπή σχετική προεργασία που είχε γίνει από το κόμμα του κατά την περίοδο της αντιπολίτευσης, στο γεγονός ότι η Θάτσερ δεν είχε τόσο ψηλά στην ατζέντα της το συγκεκριμένο ζήτημα όσο πολλοί από τους υπουργούς της και, τέλος, στο γεγονός ότι η Θάτσερ φοβόταν σε προεκλογική περίοδο να δώσει μεγάλη έκταση σε αυτό το θέμα. Τονίζει, όμως, ο Λώσον ότι παρόλ’ αυτά οι αποκρατικοποιήσεις ήταν κεντρικό ζήτημα της πολιτικής τους εξουχής.¹²²

Ποια ήταν όμως τα ιδεολογικά αίτια για τις αποκρατικοποιήσεις; Ο πρώτος και κυριότερος λόγος ήταν η ιδέα της ελεύθερης οικονομίας. Κατά τη Θάτσερ, οι ιδιωτικοποιήσεις ήταν ένας από τους σημαντικότερους πυλώνες στην προσπάθεια να αντιστραφούν οι «διαβρωτικές συνέπειες του σοσιαλισμού».

Το κράτος κατ’ αυτήν δεν έπρεπε να έχει το ρόλο του επιχειρηματία, γιατί αφαιρείται επί της ουσίας η απειλή της χρεοκωπίας, η οποία σε συνδυασμό φυσικά με την επιδίωξη του κέρδους καθιστά πάντοτε τους επιχειρηματίες προσεκτικούς στη χρήση των πόρων της εταιρείας. Αυτό με τη σειρά του εξασφαλίζει τις λιγότερες δυνατές σπατάλες και ως εκ τούτου καλύτερες τιμές και συχνά καλύτερη ποιότητα για τους καταναλωτές. Κυριότητα του δημοσίου σημαίνει κυριότητα από μια απρόσωπη νομική οντότητα που επί της ουσίας ελέγχεται από τους πολιτικούς και τους δημόσιους υπάλληλους. Το κράτος είναι τελικώς υπόλογο στο κοινοβούλιο, ενώ στις επιχειρήσεις η ηγεσία θα έπρεπε να είναι υπόλογη μόνο στους μετόχους. Τα συμφέροντα συγκρούονται. Το όφελος της εταιρείας και συνακόλουθα του καταναλωτή μπορεί, για παράδειγμα, να είναι η μείωση προσωπικού, αλλά το όφελος του κοινοβουλίου μπορεί να είναι να αποφευχθούν οι απολύσεις ή ακόμη και να προχωρήσει σε προσλήψεις, ώστε να επωφεληθεί πολιτικά. Αντίθετα, ο

¹²¹ M. Florio, ό.π., σ. 27

¹²² Nigel Lawson, *The View from No.11: Memoirs of a Tory Radical*, Bantam Press, Λονδίνο 1992, σ. 199

ανταγωνισμός της ελεύθερης, ιδιωτικής οικονομίας καθιστά τις εταιρείες πολύ πιο αποδοτικές.¹²³

Ένας δεύτερος σημαντικός λόγος για τις αποκρατικοποιήσεις ήταν η αποδυνάμωση των συνδικάτων. Τα ισχυρότερα συνδικάτα ήταν εκείνα που είχαν πρόσβαση σε μεγάλες, δημόσιες επιχειρήσεις. Αποκρατικοποιώντας αυτές τις επιχειρήσεις, η κυβέρνηση θεωρούσε ότι τα συνδικάτα έχαναν την προνομιακή τους πρόσβαση τους στο «πορτοφόλι» του δημοσίου και τη δυνατότητα να εκβιάζουν την κυβέρνηση. Αυτό καθιστούσε την ιδέα άκρως θελκτική για τους συντηρητικούς σε μια περίοδο που τα συνδικάτα ήταν πολύ ισχυρά.¹²⁴

Ισχυρό κίνητρο για τις αποκρατικοποιήσεις αποτέλεσαν επίσης και τα έσοδα που αυτές θα απέφεραν. Αφαιρώντας τον κρατικό έλεγχο από επιχειρήσεις, ορισμένες εκ των οποίων ζημιογόνες, μειώνονταν σημαντικά δαπάνες του κράτους, ενώ τα έσοδα από τις πωλήσεις αυτές μπορούσαν να χρησιμοποιηθούν για περαιτέρω μειώσεις στην άμεση φορολογία και μείωση του χρέους. Έχει υπολογιστεί ότι από το 1979 έως το 1987 οι αποκρατικοποιήσεις απέφεραν ένα ποσό κοντά στα 19 δισεκατομμύρια λίρες στα ταμεία της χώρας.¹²⁵

Με ποιους τρόπους όμως προχώρησε σε όλες αυτές τις ιδιωτικοποιήσεις η κυβέρνηση; Η κυρίαρχη μέθοδος ιδιωτικοποιήσεων ήταν η έκδοση μετοχών στο Χρηματιστήριο. Η κυβέρνηση ανακοίνωνε μια αρχική τιμή για όλες ή για μέρος των μετοχών και συνήθως κάποια περίοδο μηνών ή και ετών αργότερα προχωρούσε στην πώληση και όσων μετοχών είχαν τυχόν παραμείνει στο δημόσιο. Το 1981 για παράδειγμα δόθηκε προς πώληση το 52% των μετοχών της British Aerospace. Η πώληση της British Telecom, της British Gas, της British Steel, πολλών δημοσίων εταιρειών ηλεκτρισμού και πολλών ακόμη εταιρειών πραγματοποιήθηκε με αυτή τη μέθοδο.

Άλλη μορφή ιδιωτικοποίησης ήταν η απευθείας πώληση μιας εταιρείας σε μια άλλη υπάρχουσα εταιρεία είτε με απευθείας διαπραγματεύσεις είτε με πλειοδοσία των ενδιαφερομένων. Για παράδειγμα οι εταιρείες Rover και Royal Ordnance πωλήθηκαν

¹²³ M. Thatcher, *The Downing Street Years*, ό.π., σ. 676-679

¹²⁴ G. Fry, *The Politics of the Thatcher Revolution- An Interpretation of British Politics 1979-1990*, ό.π., σ. 105-106

¹²⁵ E. Evans, *Thatcher and Thatcherism*, ό.π., 34-35

στη British Aerospace, ενώ με απευθείας πώληση δόθηκαν και οι “British Shipbuilders”, “Sealink Ferries” και “the Tote”.

Μια τρίτη μέθοδος ιδιωτικοποίησης ήταν η εξαγορά της εταιρείας από τους εργαζομένους ή τους διευθύνοντές της. Για παράδειγμα, η “National Freight Corporation” πωλήθηκε στους υπαλλήλους της το 1982.¹²⁶

Σε αυτό το σημείο θα πρέπει να δοθεί έμφαση σε μια σημαντική, ιδεολογικά φορτισμένη πτυχή των ιδιωτικοποιήσεων που πραγματοποιήθηκαν τη δεκαετία του 1980: το «λαϊκό καπιταλισμό». «Λαϊκός καπιταλισμός» (“popular capitalism”), σύμφωνα με τη Θάτσερ, «δεν είναι τίποτα άλλο παρά μια σταυροφορία για να χειραφετηθούν οι πολλοί στην οικονομική ζωή του έθνους. Εμείς, οι συντηρητικοί επιστρέφουμε τη δύναμη στο λαό».¹²⁷

Αυτά ήταν τα λόγια της Θάτσερ όταν διακήρυσσε το στόχο της για το μετασχηματισμό της κοινωνίας: από μία κοινωνία βασισμένη στο κοινωνικό κράτος, τα ισχυρά συνδικάτα και τη μεγάλη συμμετοχή του κράτους σε όλες τις πτυχές της οικονομίας, στόχος ήταν να δημιουργηθεί μια κοινωνία μικροεπιχειρηματιών που θα αγόραζαν, θα πουλούσαν, θα επένδυαν, θα κατείχαν μετοχές στο χρηματιστήριο και θα αποκτούσαν όλο και περισσότεροι τη δυνατότητα να πλουτίσουν.

Στα πλαίσια αυτά, ασκήθηκε συχνά επικοινωνιακή πολιτική που ωθούσε τον κόσμο να συμμετάσχει στις ιδιωτικοποιήσεις αγοράζοντας μετοχές. Είναι χαρακτηριστική η διαφήμιση “Tell Sid” που συνόδευσε την αποκρατικοποίηση της «British Gas” το 1986.¹²⁸

Ο βασικότερος τρόπος, όμως, με τον οποίο αύξησε σημαντικά τους κατόχους μετοχών η Θάτσερ ήταν με προσφορές που αφορούσαν στους υπαλλήλους των επιχειρήσεων που αποκρατικοποιούνταν. Οι προσφορές αυτές προς τους υπαλλήλους ήταν διαφόρων ειδών. Ορισμένες φορές υπήρχε δωρεά ενός αριθμού μετοχών προς τους υπαλλήλους. Άλλες φορές οι υπάλληλοι λάμβαναν μία μετοχή δώρο για κάθε μία που αγόραζαν ή είχαν εκπτώσεις επί της τιμής στην οποία πωλούνταν οι μετοχές στο χρηματιστήριο. Επίσης αρκετές φορές υπήρχαν ειδικά κίνητρα για να κρατήσουν οι εργαζόμενοι τις μετοχές και να μην τις πουλήσουν για μεγάλο χρονικό διάστημα.

¹²⁶ Chris Edwards, «Margaret Thatcher’s privatization legacy», *The Cato Journal*, τόμ. 37, τχ. 1, σ. 92

¹²⁷ J. Blundell, *The portrait of the Iron Lady*, ό.π., σ. 201

¹²⁸ E. Evans, ό.π., σ. 35-36

Η ανταπόκριση των εργατών κυμαινόταν από 19% έως και 99% σε ορισμένες επιχειρήσεις και σχετιζόταν με το πόσο συμφέρουσες ήταν οι εκάστοτε προσφορές. Για παράδειγμα, σε μια επιχείρηση που δίνονταν δωρεάν μετοχές και τις αποδέχτηκε ένας εργάτης, αυτό δε σήμαινε ότι εκείνος ονειρευόταν αυτόματα να γίνει ένας “λαϊκός καπιταλιστής”. Εξάλλου, δεν ήταν λίγοι από αυτούς που αγόραζαν αυτές τις μετοχές, τις πουλούσαν σε σύντομο χρονικό διάστημα και έπαυαν να ασχολούνται με την αγοραπωλησία μετοχών.¹²⁹

Σε κάθε περίπτωση, ωστόσο, το ποσοστό του ενήλικου πληθυσμού που κατείχε μετοχές αυξήθηκε από 7% το 1979 σε 25% το 1989.¹³⁰

Η Θάτσερ επιδίωκε στην ουσία να δημιουργήσει μια λαϊκή μικροαστική τάξη που θα συμμετείχε στα αστικά πρότυπα πλουτισμού όπως η αγοραπωλησία μετοχών και θα απομακρυνόταν από εργατικά πρότυπα όπως η αναζήτηση βελτίωσης του βιοτικού επιπέδου μέσω των συνδικάτων.

Ο λαϊκός καπιταλισμός εξυπηρετούσε επίσης το γεγονός ότι, εάν κάποια στιγμή επανέρχονταν οι εργατικοί, θα ήταν δυσκολότερο να επανακρατικοποιηθούν όλες αυτές οι επιχειρήσεις, εάν ανήκαν στα χέρια πολλών. Όπως παραδέχτηκε και ο ίδιος ο Νάιτζελ Λώσον, «στόχος μας... ήταν να κάνουμε τη μεταφορά των επιχειρήσεων αυτών στον ιδιωτικό τομέα μη αναστρέψιμη».¹³¹

Όπως είπαμε και παραπάνω, για να εξεταστούν τα αποτελέσματα των ιδιωτικοποιήσεων σε βάθος, θα έπρεπε να μελετηθούν σε βάθος χρόνου όλες ή έστω οι περισσότερες από τις εταιρείες που πωλήθηκαν, καθώς κάθε εταιρεία ακολούθησε διαφορετική πορεία και σε καμία περίπτωση δε μπορούν να γενικευτούν τα αποτελέσματα συλλήβδην.

Ένα αποτέλεσμα που τονίζεται από υπέρμαχους των ιδιωτικοποιήσεων είναι ότι σε πολλές περιπτώσεις μειώθηκαν οι τιμές των προϊόντων. Σύμφωνα, για παράδειγμα, με μια μελέτη του Δημοσίου, οι πραγματικές τιμές μετά από δέκα χρόνια ιδιωτικοποίησης μειώθηκαν κατά 50% στις τηλεπικοινωνίες και στο βιομηχανικό αέριο και κατά 25% στο οικιακό αέριο και στην ηλεκτρική ενέργεια.¹³²

¹²⁹ J. Blundell, ό.π., σ. 201-202

¹³⁰ C. Edwards, «Margaret Thatcher's privatization legacy», σ. 95

¹³¹ N. Lawson, *The View from No.11: Memoirs of a Tory Radical*, ό.π., σ. 208

¹³² C. Edwards, ό.π., σ. 95

Ο Μάσιμο Φλόριο από την άλλη αντιτείνει ότι οι περισσότερες από τις μειώσεις τιμών δεν ήταν αποτέλεσμα της ιδιωτικοποίησης. Κατ' αυτόν, οι τιμές του αερίου πράγματι μειώθηκαν δραστικά μετά την ιδιωτικοποίηση, αλλά η ίδια τάση μείωσης είχε κυριαρχήσει και κατά την προηγούμενη δεκαετία. Το ίδιο συνέβαινε και με τις τιμές του ρεύματος. Για τις τηλεπικοινωνίες, υπήρχε μείωση στην τιμή για τους επαγγελματίες, αλλά για μερικά χρόνια αύξηση στην τιμή για τους οικιακούς χρήστες. Αποδέχεται, ωστόσο, ότι συνολικά οι τιμές μειώθηκαν και σε αυτό τον τομέα.¹³³ Στον ηλεκτρισμό αποδέχεται επίσης τη σημαντική μείωση της τιμής, αλλά τονίζει ότι είχε να κάνει με την αλλαγή στην τεχνολογία και την αντικατάσταση του άνθρακα με το αέριο (με τον επώδυνο τρόπο που περιγράφηκε στο κεφάλαιο με τους μεταλλωρύχους) και όχι στην ιδιωτικοποίηση καθ' αυτή.¹³⁴ Συνολικά, επομένως, ο Φλόριο αποδίδει τις αλλαγές στις τιμές πολλών προϊόντων (τόσο τις μειώσεις όσο και τις αυξήσεις) πρωτίστως σε εξωγενείς παράγοντες όπως οι κατά καιρούς αλλαγές στα λειτουργικά κόστη των εταιρειών, η παρουσία αυστηρότερων ρυθμιστικών πλαισίων (με ανώτατη επιτρεπόμενη τιμή, για παράδειγμα) και η φιλελευθεροποίηση της αγοράς (σπάσιμο δηλαδή του μονοπωλίου μιας εταιρείας).

Μία, ωστόσο, σημαντική κοινωνική επίπτωση των ιδιωτικοποιήσεων αφορούσε στην επιβάρυνση των φτωχότερων. Στις περιπτώσεις όπου αυξήθηκαν οι τιμές, όπως στο νερό, εάν οι εταιρείες ανήκαν στο Κράτος, θα ήταν πολύ δυσκολότερο να επιβληθούν αυξήσεις ή πιθανόν οι αυξήσεις αυτές να μην ίσχυαν για όλους λόγω κάποιων κοινωνικών κριτηρίων. Στο παρελθόν, το κράτος θα επιδοτούσε τέτοιες επιχειρήσεις μέσω της φορολογίας για να αποφύγει τέτοια δυσάρεστα κοινωνικά μέτρα και η επιδότηση αυτή θα προερχόταν περισσότερο από την αστική τάξη, καθώς οι πολύ φτωχοί άνθρωποι συνήθως είχαν πολύ χαμηλή ή και μηδενική άμεση φορολόγηση.¹³⁵ Εν ολίγοις, επρόκειτο για έναν ακόμη τομέα στον οποίο οι φτωχότεροι πολίτες της χώρας επιβαρύνονταν ακόμη περισσότερο.

Από την άλλη μεριά, υπάρχουν και παραδείγματα ιδιωτικοποιήσεων όπου η τιμή αυξήθηκε, όπως για παράδειγμα το νερό (τα τρένα και τα λεωφορεία είναι επίσης χαρακτηριστικά παραδείγματα, αλλά οι ιδιωτικοποιήσεις αυτές πραγματοποιήθηκαν επί Μείτσορ και για αυτό δε θα εξεταστούν εδώ). Ο Κρις Έντουαρντς αποδίδει τη

¹³³ M. Florio, *The Great Divestiture: evaluating the Welfare Impact of the British Privatizations 1979-1997*, ό.π., σ. 348

¹³⁴ M. Florio, ό.π., σ. 343

¹³⁵ M. Florio, ό.π., σ. 352

σημαντική αύξηση στην τιμή του νερού στη μεγάλη επένδυση που έκαναν οι νέοι ιδιοκτήτες ώστε να εκσυγχρονιστούν οι παλαιότερες υποδομές και να συμμορφωθούν με την αυστηρότερη ευρωπαϊκή νομοθεσία. Η ιδιωτικοποίηση, δηλαδή, προσέφερε τα κεφάλαια που χρειαζόταν ο τομέας για εκσυγχρονισμό. Παράλληλα, οι διαρροές νερού μειώθηκαν κατά 1/3, ενώ η αύξηση στην τιμή του νερού οδήγησε σε πιο εκλογικευμένη χρήση του από τους καταναλωτές. Εν ολίγοις, κατ' αυτόν, η πώληση των εταιρειών ύδρευσης οδήγησαν σε μεγαλύτερη αποδοτικότητα και φιλικότερη χρήση προς το περιβάλλον.¹³⁶ Ο Φλόριο προσθέτει ότι εκτός από τον εξωγενή παράγοντα της περιβαλλοντικής συμμόρφωσης, η τιμή αυξήθηκε επίσης λόγω της χαλαρής ρύθμισης που επέτρεψε στις εταιρείες ύδρευσης να επιδιώξουν σημαντικά κέρδη εκμεταλλευόμενες το τοπικό μονοπώλιό τους.¹³⁷

Κατά τα άλλα, η κυβέρνηση επικαλείτο επίσης βελτίωση της ποιότητας των παρεχομένων υπηρεσιών στις ιδιωτικοποιημένες εταιρείες με πρωταρχικό παράδειγμα τη British Telecom. Το ποσοστό των τηλεφωνικών κλήσεων που εξυπηρετούνταν εντός οκτώ ημερών αυξήθηκε από το 59% στο 97%. Επίσης, πριν την ιδιωτικοποίηση μπορεί να χρειάζονταν μήνες για κάποιον για να αποκτήσει νέα τηλεφωνική γραμμή.¹³⁸

Η ίδια εταιρεία χρησιμοποιείται συχνά σαν παράδειγμα και για την καταπολέμηση της διαφθοράς μέσω των ιδιωτικοποιήσεων. Για να παρακάμψει κάποιος την πολύμηνη αναμονή, πλήρωνε £50 (που αναλογεί σε περισσότερες από £200 σε σημερινή αξία) και βρισκόταν αυτόματα στην κορυφή της λίστας.

Οι υπέρμαχοι των ιδιωτικοποιήσεων επικαλούνταν ακόμη αυξημένες επενδύσεις, ποιοτικότερη οικονομική διαχείριση, περισσότερη καινοτομία και διάφορα άλλα παρόμοια επιχειρήματα.¹³⁹ Ένα ακόμη επιχείρημα υπέρ των ιδιωτικοποιήσεων είναι ότι σχεδόν καμία από αυτές τις εταιρείες δε χρεωκόπησαν υποχρεώνοντας την κυβέρνηση να τις επανακρατικοποιήσει, κάτι που πιθανόν να έδειχνε ότι λειτουργούσαν ομαλά στην ιδιωτική οικονομία. Για την ακρίβεια, καμία

¹³⁶ C. Edwards, «Margaret Thatcher's privatization legacy», ό.π., σ. 97

¹³⁷ M. Florio, ό.π., σ. 348

¹³⁸ C. Edwards, ό.π., σ. 95

¹³⁹ J. Blundell, *The portrait of the Iron Lady*, ό.π., σ. 105

εταιρεία δε χρειάστηκε σχετική δημόσια παρέμβαση απ' όσες αποκρατικοποιήθηκαν επί Θάτσερ, αλλά δεν ισχύει το ίδιο και για την περίοδο Μείτσορ.¹⁴⁰

Από την άλλη μεριά, δεν ήταν λίγα τα επιχειρήματα περί αρνητικών αποτελεσμάτων των ιδιωτικοποιήσεων. Κατ' αρχάς, παρά τη θεωρητική βούληση για ελεύθερο ανταγωνισμό, δεν ήταν λίγες οι περιπτώσεις όπου ένα κρατικό μονοπώλιο μετατρεπόταν απλώς σε ιδιωτικό μονοπώλιο.¹⁴¹ Για να ελέγχονται αυτά τα μονοπώλια δημιουργήθηκαν ρυθμιστικές αρχές, αυτό δεν έπαυε όμως να σημαίνει ότι το μονοπώλιο συνέχιζε να υφίσταται.¹⁴² Ένας από τους λόγους που πωλήθηκαν εταιρείες μονοπωλιακά είναι ότι η Θάτσερ θεωρούσε σε πολλές περιπτώσεις σημαντικότερο να προσελκύσει επενδύσεις από πασίγνωστες εταιρείες παρά από προσφάτως διαμορφωμένα επιχειρηματικά μορφώματα. Για αυτό το λόγο, για παράδειγμα, τα αεροδρόμια του Λονδίνου πωλήθηκαν από κοινού παρά τις πιέσεις που υπήρχαν να πωληθούν ξεχωριστά σαν ανταγωνιζόμενες εταιρείες.¹⁴³

Ένα άλλο ζήτημα που αξιολογείτο εντελώς διαφορετικά ανάλογα με την ιδεολογία της κάθε πλευράς ήταν το ζήτημα της μείωσης του προσωπικού. Πολλοί κατηγορούσαν ορισμένες ιδιωτικοποιημένες επιχειρήσεις ότι απέλυαν προσωπικό ώστε να μεγιστοποιηθεί η κερδοφορία τους εξουθενώνοντας παράλληλα το διαθέσιμο προσωπικό.¹⁴⁴ Άλλοι ερμήνευαν θετικά αυτές τις μειώσεις προσωπικού ως ορθολογικότερη διαχείριση που φανέρωνε τον υπερβολικό αριθμό εργαζομένων προ της ιδιωτικοποίησης. Παράλληλα, έδιναν έμφαση σε έναν άλλο δείκτη, αυτόν της παραγωγικότητας της εργασίας. Με λιγότερο προσωπικό αυξανόταν η παραγωγικότητα του κάθε εργαζομένου, καθ' ότι ίδια ή παρόμοια ποσότητα παραγωγής ολοκληρωνόταν από λιγότερο προσωπικό, κάτι το οποίο εν τέλει ωφελούσε και τον καταναλωτή με χαμηλότερες τιμές.¹⁴⁵ Μάλιστα η βελτίωση αυτή της παραγωγικότητας, η οποία εν τέλει αύξανε την κερδοφορία της επιχείρησης, μπορούσε να οδηγήσει μελλοντικά και σε εκ νέου αύξηση του προσωπικού, ώστε να μπορεί να ανταποκριθεί η εταιρεία στην αυξανόμενη ζήτηση από νέες αγορές.¹⁴⁶

¹⁴⁰ Mike Toms, «The Thatcher privatization legacy: not quite what she planned?», *Agenda*, Μάιος 2013, σ. 2

¹⁴¹ E. Evans, *Thatcher and Thatcherism*, ό.π., σ. 37

¹⁴² J. Blundell, ό.π., σ. 104

¹⁴³ M. Toms, ό.π., σ. 2-3

¹⁴⁴ E. Evans, ό.π., σ. 38

¹⁴⁵ C. Edwards, ό.π., σ. 93

¹⁴⁶ C. Edwards, ό.π., σ. 95

Είναι σημαντικό πάντως να τονιστεί ότι η ανασφάλεια αυξήθηκε στην ιδιωτικοποιημένες επιχειρήσεις ιδίως στους λιγότερο καταρτισμένους υπαλλήλους.¹⁴⁷

Προκλητικό θεωρήθηκε επίσης από πολλούς ότι υπουργοί που είχαν προετοιμάσει το έδαφος ιδιωτικοποιήσεων βρέθηκαν μετά την απόσυρσή τους στο διοικητικό συμβούλιο των ιδιωτικοποιημένων εταιρειών. Για παράδειγμα, ο Νόρμαν Τέμπιτ που συνέδραμε στην ιδιωτικοποίηση της British Telecom βρέθηκε στο διοικητικό της συμβούλιο μετά την απόσυρσή του από τη Βουλή των Κοινοτήτων.¹⁴⁸

Τέλος, μία από τις συνηθέστερες κατηγορίες ενάντια στις ιδιωτικοποιήσεις ήταν ότι το κράτος εκποιούσε τα «ασημικά της οικογένειας». Το κράτος δηλαδή έχανε επιχειρήσεις τεράστιας περιουσιακής αξίας από την κυριότητά του. Το αντεπιχείρημα σε αυτό ήταν ότι το κράτος μείωνε τα ελλείμματά του, καθώς δε χρειαζόταν πλέον να επιδοτεί ζημιογόνες επιχειρήσεις.¹⁴⁹

Σε αυτό το σημείο θα πρέπει να αναφερθούμε σε μία από τις σημαντικότερες συνέπειες των ιδιωτικοποιήσεων επί Θάτσερ, τη μείωση του χρέους. Ενώ στο Ρήγκαν το χρέος αναλύθηκε στο κεφάλαιο των ελλειμμάτων, στη Θάτσερ η πορεία του χρέους θα αναλυθεί σε αυτό το κεφάλαιο, καθώς ένα μέρος των τεράστιων ποσών που εισέπραξε το βρετανικό κράτος πήγαν στην αποπληρωμή του χρέους.

Όταν ανέλαβε η Θάτσερ το 1979, το δημόσιο χρέος του Ηνωμένου Βασιλείου ως ποσοστό επί του ΑΕΠ ήταν 44%. Στις αρχές της δεκαετίας του 1990 έφτασε το ιστορικό χαμηλό του 26%. Αυτό οφειλόταν πρωτίστως σε δύο παράγοντες.

Ο ένας ήταν ότι το βρετανικό κράτος είχε απωλέσει ένα μεγάλο μέρος της Καθαρής Αξίας του Δημοσίου Τομέα λόγω των αποκρατικοποιήσεών του. Χρωστούσε λιγότερα, αλλά επίσης κατείχε και αισθητά λιγότερες επιχειρήσεις που θα μπορούσαν να φέρουν εισπράξεις στα ταμεία σε περίπτωση μερικής ή ολικής ιδιωτικοποίησής τους.¹⁵⁰

Ένας άλλος παράγοντας, πιθανόν και ο σημαντικότερος, για τη μείωση αυτή του χρέους ως ποσοστού επί του ΑΕΠ ήταν η σημαντική αύξηση του ΑΕΠ ιδίως κατά το

¹⁴⁷ M. Florio, *The Great Divestiture: evaluating the Welfare Impact of the British Privatizations 1979-1997*, ό.π., σ. 345-346

¹⁴⁸ E. Evans, ό.π., σ. 38

¹⁴⁹ E. Evans, ό.π., σ. 37

¹⁵⁰ M. Florio, ό.π., σ. 352-353

δεύτερο μισό της δεκαετίας του 1980. Εξάλλου, η κυβέρνηση Θάτσερ δεν πέτυχε τελικώς παρά μόλις δύο πλεονάσματα κατά την περίοδο διακυβέρνησής της.¹⁵¹

Τέλος, αξίζει να αναφερθεί ότι το πεδίο των ιδιωτικοποιήσεων ήταν ένα από τα πεδία στα οποία η Θάτσερ επικράτησε ιδεολογικά επί των αντιπάλων της. Η μακρά περίοδος ιδεολογικής «μετατόπισης» του εργατικού κόμματος προς το χώρο του κέντρου στην προσπάθειά του να γίνει εκλέξιμο είχε ως αποτέλεσμα οι «Νέοι Εργατικοί» όχι μόνο να μην επιστρέψουν σε μαζικές κρατικοποιήσεις, αλλά απλώς και μόνο να μειωθεί ο ρυθμός των ιδιωτικοποιήσεων μετά την εκλογή τους το 1997.¹⁵²

Συμπερασματικά, μπορούμε να πούμε ότι οι ιδιωτικοποιήσεις χρησιμοποιήθηκαν από τους Συντηρητικούς για να επιτευχθούν πολλοί και διαφορετικοί στόχοι. Φιλελευθεροποίηση της οικονομίας και βελτίωση της αποδοτικότητας των ιδιωτικοποιημένων εταιρειών, μείωση των ελλειμμάτων μέσω της μείωσης της κρατικής επιχορήγησης προς τις ελλειμματικές δημόσιες επιχειρήσεις, αποδυνάμωση των συνδικάτων, αύξηση των εσόδων από τις πωλήσεις και συνακόλουθη μείωση φόρων και χρέους.

Τα άμεσα αποτελέσματα για τα δημοσιονομικά του κράτους ήταν θετικά, συνέπεσαν εξάλλου και με τη μεγάλη ανάπτυξη του δεύτερου μισού της δεκαετίας του 1980. Εν τούτοις, τα αποτελέσματα ως προς τις τιμές και την ποιότητα των προϊόντων των ιδιωτικοποιημένων εταιρειών είναι πολύπλευρα και διαφορετικά ανά περίπτωση, εξαρτώνται τόσο από ενδογενείς (νέο management) όσο και από εξωγενείς παράγοντες (αλλαγή της τεχνολογίας, νέο ρυθμιστικό πλαίσιο κ.α.) και ως εκ τούτου είναι αδύνατον να μελετηθούν σε μια εργασία σαν κι αυτή όσο αναλυτικά θα χρειαζόταν. Σε κάθε περίπτωση, ωστόσο, όπως φάνηκε από παραδείγματα παραπάνω, δεν επιβεβαιώνονται ούτε οι συντηρητικοί ισχυρισμοί ότι κάθε ιδιωτικοποίηση *a priori* θα αυξήσει την ποιότητα και θα μειώσει την τιμή, αλλά ούτε και οι αντίθετοι ισχυρισμοί ότι μόνο υπό κρατικό έλεγχο των μεγάλων επιχειρήσεων μπορούν να ευνοούνται τα κατώτερα κοινωνικά στρώματα. Υπήρχαν ιδιωτικοποιήσεις που με τη μείωση της τιμής των προϊόντων ή με τη βελτίωση της ποιότητας ευνόησαν και τα κατώτερα κοινωνικά στρώματα.

¹⁵¹ Ben Jackson, Robert Saunders, *Making Thatcher's Britain*, ό.π., σ. 16

¹⁵² J. Blundell, *The portrait of the Iron Lady*, ό.π., σ. 104

Πίνακας 14, Ιδιωτικοποιήσεις κατά την περίοδο διακυβέρνησης των συντηρητικών 1979-1997

Privatization database (1979–1997) (constant 1995 million pounds)

	Business	Years privatized	Methods of privatization ^a	Proceeds ^b
Amersham International	Chemicals	1982	FPO	124.0
Associated British Ports holdings	Transport	1983	FPO	83.3
Associated British Ports holdings	Transport	1984	TO	83.9
Atomic Energy Authority Technology	Energy	1996	FPO	204.6
Belfast International Airport	Transport	1994–1997	MBO/EBO	48.0
British Aerospace	Manufacturing	1981; 1985	FPO	633.4
British Airports Authority	Transport	1987	FPO + TO	1,697.2
British Airways	Transport	1987	FPO	1,262.2
British Coal	Energy	1994–1997	TS + MBO/EBO	937.4
British Gas	Energy	1986–1993	Redemption of debt	3,259.0
British Gas	Energy	1986	Sales of shares: FPO + TS	7,568.0
British Petroleum	Energy	1979	FPO	691.7
British Petroleum	Energy	1983	TO	940.3
British Petroleum	Energy	1981; 1987–1990	Public offer	7,014.2
British Steel	Steel	1988	FPO	3,151.5
British Sugar Corporation	Manufacturing	1981	TS	85.3
British Technology Group	Manufacturing	1992	MBO/EBO	27.5
British Telecom	Telecommunications	1984–1987	Loan stock	1,389.0
British Telecom	Telecommunications	1986–1989	Redemption of preference shares	1,075.6
British Telecom	Telecommunications	1984; 1991; 1993	Sales of shares: FPO + TO	16,873.4
Britoil	Energy	1985	FPO	665.6
Britoil	Energy	1982	TO	1,112.4
Cable and Wireless	Telecommunications	1981; 1985	FPO	1,252.3
Cable and Wireless	Telecommunications	1983	TO	455.4
Chessington Computer Centre	Services	1996–1997	MBO + TS	10.6
DTELS (formerly Home Office Directorate of Telecommunications)	Telecommunications	1993–1994	TS	5.2
Drivers, Vehicles, and Operators Information Technology (Department of Transport)	Services	1993–1994	TS	12.4
Electricity companies ^c	Energy	1991–1995	Redemption of debt	2,406.9
Electricity companies: England and Wales ^c	Energy	1995	Sales of shares: FPO	11,327.9
Electricity companies: Scotland ^c	Energy	1991	Sales of shares: FPO	2,915.4
Enterprise Oil	Energy	1984	TO	631.8
Forestry Commission	Forestry	1982–1995	TS	279.1
Forward	Services	1993–1994	TS	4.1
General Practice Finance Corporation	Services	1989	TS	90.3
Harland and Wolff	Manufacturing	1989	MBO/EBO	10.1
Her Majesty's Stationery Office	Manufacturing	1996–1997	TS	1.9
Insurance Services Group	Services	1991–1992	TS	18.0
Land Settlement Association	Services	1983–1987	TS	35.2
Motorway Service Area leases	Services	1982–1993	TS	31.5
National Enterprise Board holdings	Various	1979–1980	TS	647.6
National Freight Corporation	Transport	1982	MBO/EBO	9.7
National Seed Development Organisation	Agriculture	1987	TS	93.6
National Transcommunication Ltd.	Telecommunications	1991	TS	76.9
Northern Ireland Electricity ^c	Energy	1992–1993	Redemption of debt	72.5
Northern Ireland Electricity ^c	Energy	1992–1993	Sales of shares: FPO + MBO + TS	725.8
Nuclear power industry ^c	Energy	1996	FPO	653.3
Professional and Executive Recruitment	Services	1988–1999	TS	6.7
TSA (building management)	Services	1993	TS	20.6
Railtrack ^c	Transport	1996	FPO	2,235.7
Recruitment and Assessment Services	Services	1996–1997	TS	6.7
Rolls-Royce	Manufacturing	1987	FPO	1,485.2
Rover Group	Manufacturing	1989–1990	TS	188.6
Royal Ordnance Factories	Manufacturing	1987	TS	267.7
Short Brothers	Manufacturing	1989–1990	TS	37.7
Transport Research Laboratories	Transport	1996–1997	TS	2.9
Water	Water	1989–1990	Redemption of debt	91.8
Water ^c	Water	1989	Sales of shares: FPO	3,896.3
Wytch farm (British Gas Onshore Oil Association)	Energy	1984–1985	TS	178.8
Privatized companies' debt, various	—	1992–1998	—	4,091.1
Residual share sales, various	—	1995–1998	—	1,907.6
Miscellaneous	—	1979–1997	—	813.9
Total	—	—	—	85,926.5

Sources: H.M. Treasury 1997c, table 3.13; ONS 2000c, table 2.1G; Vickers and Yarrow 1988a; Bishop, Kay, and Mayer 1994; Veljanovski 1987; NAO, various years.

^a Methods of privatization: FPO: fixed-price offer; MBO/EBO: management/employee buyout; TO: tender offer; TS: trade sale.

^b Proceeds (1995 prices) are Treasury net proceeds deflated using GDP deflator (1995 = 100).

^c Detailed data about electricity, rail, and water companies are provided in table 1A.2.

Πηγή: M. Florio, ό.π., σ. 40-42

4.1.2.2. ΠΩΛΗΣΗ ΚΟΙΝΟΤΙΚΩΝ ΚΑΤΟΙΚΙΩΝ

Η πώληση των κοινοτικών κατοικιών αποτέλεσε τη μεγαλύτερη πηγή εσόδων από αποκρατικοποιήσεις για την κυβέρνηση Θάτσερ.¹⁵³ Όπως και με τις ιδιωτικοποιήσεις, το συγκεκριμένο μέτρο εφαρμόστηκε μεν εκτεταμένα κατά τη θητεία της Θάτσερ, αλλά για να μελετηθούν τα αποτελέσματα θα πρέπει να εξεταστεί η εικόνα της αγοράς της στέγασης στο Ηνωμένο Βασίλειο σε μια περίοδο που θα ξεπερνά τη θητεία της.

Στις αρχές του αιώνα η εικόνα της στεγαστικής αγοράς στο Ηνωμένο Βασίλειο ήταν εντελώς διαφορετική από εκείνη που παρέλαβε η Θάτσερ το 1979. Κατά το 1914, το 90% των κατοικιών αφορούσε σε ιδιωτική ενοικίαση, το 9% σε ιδιοκατοίκηση και μόλις το 1% των κατοικιών ανήκαν στο κράτος.¹⁵⁴

Το 1915, ωστόσο, εν μέσω του πολέμου και λόγω του φόβου κοινωνικών αναταραχών, εισήχθησαν έλεγχοι τιμών στα ενοίκια. Το συγκεκριμένο μέτρο υπονόμεισε περαιτέρω τον τομέα ιδιωτικής ενοικίασης, στον οποίο είχε ήδη προηγηθεί μείωση των επενδύσεων από επιχειρηματίες οι οποίοι είχαν στραφεί σε πιο συμφέρουσες για αυτούς επενδύσεις σε εναλλακτικούς τομείς.¹⁵⁵

Παράλληλα, εισήχθησαν σταδιακά φορολογικές ελαφρύνσεις για άτομα που συνήπταν στεγαστικά δάνεια καθιστώντας την αγορά ακινήτου σαφώς πιο συμφέρουσα από την ενοικίαση.¹⁵⁶

Τέλος, καθοριστικό μέτρο που άλλαξε εντελώς την αγορά ήταν η εισαγωγή επιδοτήσεων του κράτους για χτίσιμο κοινοτικών κατοικιών. Οι δηλώσεις του πρωθυπουργού Λόιντ το 1918 για «σπίτια που αρμόζουν σε ήρωες» έκρυσαν από πίσω το φόβο κοινωνικής αναταραχής, την οποία ήθελε να αποφύγει. Δεν ήταν η πρώτη φορά που χτίζονταν κοινοτικές κατοικίες: μέχρι το 1914 είχαν χτιστεί από διάφορες τοπικές αρχές περί τις 24.000 κατοικίες, αλλά χωρίς επιδότηση ενοικίου που να το καθιστά προσιτό σε πολίτες αρκετά χαμηλού εισοδήματος. Η κρατική

¹⁵³ Richard Disney, Guannan Luo, «The Right to Buy public housing in Britain: a welfare analysis», *Journal of Housing Economics*, 2017, σ. 51

¹⁵⁴ J. Blundell, ό.π., σ. 108

¹⁵⁵ Colin Jones, Alan Murie, *The right to buy: analysis and evaluation of a housing policy*, Blackwell publishing, Ηνωμένο Βασίλειο 2006, σ. 9

¹⁵⁶ J. Blundell, ό.π., σ. 108

επιδότηση που εγκαινιάστηκε το 1919 είχε σχεδιαστεί να είναι μεταβατική και προσωρινή, εν τούτοις ποτέ δεν έπαψε να υφίσταται τα επόμενα χρόνια.¹⁵⁷

Μετά το Β' Παγκόσμιο Πόλεμο, η κυβέρνηση των εργατικών θεώρησε ότι οι μεσαίες τάξεις κατά τις προηγούμενες δεκαετίες είχαν σε μεγάλο βαθμό λύσει το πρόβλημα της κατοικίας τους και τώρα ήταν η ώρα να λυθεί και το πρόβλημα στέγασης της εργατικής τάξης. Οι καταστροφές του πολέμου καθιστούσαν ακόμη πιο επιτακτική μια λύση στο πρόβλημα της στέγασης και ως τούτου Η ανέγερση κοινοτικών κατοικιών εντάθηκε.

Παράλληλα, οι συντηρητικοί υιοθέτησαν το σύνθημα της «Δημοκρατίας των Ιδιοκτητών» και έθεσαν σα στόχο να αυξήσουν ακόμη περισσότερο το ποσοστό ιδιοκατοίκησης. Ως εκ τούτου, μετά την εκλογή τους το 1951 διευκόλυναν τις διαδικασίες για να χτίσει κάποιος ιδιώτης κατοικία και μείωσαν διάφορα κόστη.¹⁵⁸

Συνολικά, τα τρία σημαντικότερα μέτρα που άλλαξαν την αγορά στέγασης στο Ηνωμένο Βασίλειο μετά το 1914 ήταν ο (κατά καιρούς μεγαλύτερος ή μικρότερος) έλεγχος των ενοικίων, τα κίνητρα για αγορά κατοικίας και η διαρκώς αυξανόμενη κατοχή κοινοτικών κατοικιών εκ μέρους των τοπικών κοινωνιών.

Το αποτέλεσμα των παραπάνω μέτρων αποτυπώνεται στον πίνακα 15:

Πίνακας 12, Η εξέλιξη της στεγαστικής αγοράς στο Ηνωμένο Βασίλειο 1974-1997

Έτος	Ενοικίαση από Ιδιώτη	Ιδιοκατοίκηση	Δημόσιες Κατοικίες
1914	90%	9%	1%
1979	10%	53%	37%
1997	12%	71%	17%

Πηγή: J. Blundell, ό.π., σ. 112

Όταν ανέλαβε η κυβέρνηση Θάτσερ το 1979, η εικόνα από οικονομικής απόψεως στις κοινοτικές κατοικίες είχε ως εξής: οι τοπικές αρχές είχαν μία πηγή εσόδων και τρεις πηγές εξόδων. Τα έσοδα προέρχονταν από τα ενοίκια, αλλά πολλοί ένοικοι λάμβαναν επίδομα στέγασης και ως εκ τούτου τα καθαρά έσοδα ήταν αισθητά λιγότερα από τα ακαθάριστα. Από την άλλη μεριά, τα έξοδα περιελάμβαναν το κόστος διαχείρισης, τις επισκευές ζημιών και τους τόκους από τα δάνεια που είχαν

¹⁵⁷ C. Jones, A. Murie, ό.π., σ. 8-9

¹⁵⁸ C. Jones, A. Murie, ό.π., σ. 10-12

συναφθεί για να χτιστούν όλες αυτές οι κατοικίες. Συνολικά, οι τοπικές αρχές ζημιώνονταν από την ενοικίαση αυτών των κατοικιών.¹⁵⁹

Πωλήσεις κοινοτικών κατοικιών είχαν πραγματοποιηθεί και τα προηγούμενα χρόνια, αλλά όχι με τις τόσο υψηλές εκπτώσεις που θα δούμε παρακάτω, χωρίς να είναι υποχρεωτικό για τις τοπικές αρχές να προχωρήσουν στις πωλήσεις αυτές και χωρίς τόσο μεγάλη κρατική καμπάνια υπέρ του μέτρου.

Το «δικαίωμα για αγορά» (“the Right to Buy”) κοινοτικών κατοικιών στους ενοίκους τους νομοθετήθηκε το 1980 με το «Νόμο για τη Στέγαση» (“Housing Act”). Η έκπτωση επί της αξίας της κατοικίας ξεκινούσε από 33% για ενοίκους που διέμεναν τρία χρόνια στην κατοικία αυτή, αυξανόταν κατά 1% για κάθε παραπάνω έτος διαμονής και υπήρχε όριο του 50% για άτομα που διέμεναν 20 χρόνια ή και περισσότερα. Υπήρχε ένα αντικίνητρο για άμεση πώληση του ακινήτου, καθώς εάν πωλείτο εντός πενταετίας θα έπρεπε να επιστραφεί το ποσό της έκπτωσης (μειούμενο κατά 20% για κάθε χρόνο διαμονής εντός της πενταετίας).¹⁶⁰

Με αυτό το νόμο, οι συντηρητικοί μπορούσαν να διαφημίζουν ότι πραγμάτων έτι περαιτέρω ένα σημαντικό κομμάτι της ιδεολογίας τους, τη «δημοκρατία των ιδιοκτητών». ¹⁶¹ Οι συντηρητικοί διαφήμιζαν επίσης ότι οι πρώην ένοικοι και νυν ιδιοκτήτες είχαν πλέον τη δυνατότητα να αξιοποιούν την κατοικία τους χωρίς να χρειάζονται έγκριση για να βάψουν έναν τοίχο ή να χρειάζονταν το δήμο να τους φτιάξει μια διαρροή της οροφής.¹⁶²

Όπως ανέμενε από πριν η κυβέρνηση, τα τοπικά συμβούλια (κυρίως αυτά που ελέγχονταν από τους εργατικούς) προσπάθησαν να παρεμποδίσουν την εφαρμογή του νόμου, όμως η κυβέρνηση είχε προετοιμαστεί κατάλληλα και κατάφερε να κερδίσει και δικαστικά τις ενστάσεις των τοπικών συμβουλίων και να επιβάλει την εφαρμογή του μέτρου και στα απρόθυμα συμβούλια.

Από εισπρακτικής μεριάς, τα έσοδα από τις πωλήσεις κοινοτικών κατοικιών ξεπέρασαν τα έσοδα από τις πωλήσεις της British Telecom, των εταιρειών αερίου και

¹⁵⁹ J. Blundell, *The portrait of the Iron Lady*, ό.π., σ. 109

¹⁶⁰ C. Jones, A. Murie, *The right to buy: analysis and evaluation of a housing policy*, ό.π., σ. 34-35

¹⁶¹ J. Young, *Η Ευρώπη του Ψυχρού πολέμου 1945-1991: Πολιτική ιστορία*, ό.π., σ. 254

¹⁶² J. Blundell, ό.π., σ. 112

των εταιρειών ηλεκτρισμού μαζί. Το 1990 είχαν πωληθεί σχεδόν 1,5 εκατομμύριο κοινοτικές κατοικίες.¹⁶³

Παράλληλα, με διάφορα νομοθετικά μέτρα η κυβέρνηση κατέστησε πολύ δύσκολο για τα τοπικά συμβούλια να αξιοποιήσουν τα έσοδα για χτίσιμο νέων κοινοτικών κατοικιών. Μεταξύ άλλων, το μεγαλύτερο ποσοστό των εσόδων των τοπικών κοινοτήτων από τις πωλήσεις των κατοικιών αντισταθμίστηκε από σημαντική μείωση της κρατικής επιχορήγησης.¹⁶⁴

Η Θάτσερ δηλαδή όχι μόνο προχώρησε στην πώληση όλων αυτών των κατοικιών, αλλά απαγόρευσε έμμεσα και το χτίσιμο νέων από τις τοπικές κοινότητες. Επρόκειτο για χαρακτηριστική περίπτωση μείωσης του ρόλου του κράτους και των δήμων στην οικονομία, αυτή τη φορά στη στέγαση.

Κατά βάση ωφελημένοι από αυτή την πολιτική ήταν όσοι ένοικοι αγόρασαν τελικώς την κατοικία τους. Οι κατοικίες αυτές πωλούντο σε αρκετά χαμηλότερες τιμές από τις πραγματικές τους και τα επόμενα χρόνια οι τιμές τους αυξήθηκαν ακόμη περισσότερο. Οι άνθρωποι αυτοί, προερχόμενοι κυρίως από τα χαμηλότερα κοινωνικά στρώματα, κατάφεραν να αποκτήσουν τη δική τους κατοικία. Το ποσοστό ιδιοκατοίκησης αυξήθηκε σημαντικά κατά τη δεκαετία της Θάτσερ χάρη σε αυτό το μέτρο.¹⁶⁵ Βέβαια, δεν πρέπει να ξεχνάμε ότι αν κάποιοι δεν κατάφεραν να αποπληρώσουν το στεγαστικό τους δάνειο, κινδύνευαν ακόμη και με πλειστηριασμό με δεδομένους και τους περιορισμούς μεταπώλησης κατά την πρώτη πενταετία. Εξάλλου, επρόκειτο συνήθως για μικροεισοδηματίες και άρα το ενδεχόμενο αυτό δεν ήταν απίθανο.

Μια πιο αμφισβητούμενη ομάδα ωφελουμένων ήταν οι φορολογούμενοι. Το κράτος εισέπραξε μεγάλα ποσά και οι τοπικές κοινωνίες μείωσαν τα έξοδά τους για τη διαχείριση και τη συντήρηση όλων αυτών των κατοικιών.¹⁶⁶ Από την άλλη μεριά, αυξήθηκαν σημαντικά οι δαπάνες για επιδόματα στέγασης.¹⁶⁷ Επίσης θα μπορούσε κάποιος να ισχυριστεί ότι η πώληση ενός ακινήτου σε τιμή σημαντικά χαμηλότερη της πραγματικής του αξίας στην πραγματικότητα ζημίωνε το φορολογούμενο.

¹⁶³ G. Fry, *The Politics of the Thatcher Revolution- An Interpretation of British Politics, 1979-1990*, ό.π., σ. 112

¹⁶⁴ R. Disney, G. Luo, «The Right to Buy public housing in Britain: a welfare analysis», ό.π., σ. 53

¹⁶⁵ E. Evans, *Thatcher and Thatcherism*, ό.π., σ. 35

¹⁶⁶ R. Disney, G. Luo, ό.π., σ. 53

¹⁶⁷ G. Fry, ό.π., σ. 115

Αναμφίβολα στους «χαμένους» από αυτό το μέτρο ήταν είτε όσοι ένοικοι δεν προχώρησαν στην αγορά του ακινήτου (είτε λόγω επιλογής είτε λόγω οικονομικής αδυναμίας τους) είτε όσοι δεν είχαν προλάβει να τους δοθεί κοινοτική κατοικία και άρα δεν είχαν αυτή την επιλογή. Ελλείψει νέων κοινοτικών κατοικιών, η αναμονή για κάποιον που ήθελε κοινοτική στέγαση αυξήθηκε σημαντικά, ενώ παράλληλα οι τιμές των ενοικίων στον ιδιωτικό τομέα αυξήθηκαν τα επόμενα χρόνια (χωρίς να παραβλέπεται η προαναφερθείσα σημαντική αύξηση του Επιδόματος Στέγασης που ορισμένους πιθανώς και να τους ωφέλησε). Συνολικά, όμως, οι κοινωνικές συνέπειες των δύο αυτών μέτρων (πώληση κοινοτικών κατοικιών και παρεμπόδιση των τοπικών συμβουλίων για χτίσιμο νέων) είναι εμφανής από το γεγονός ότι από το 1980 έως το 1990 οι άστεγοι αιτούντες κοινωνικής στέγασης αυξήθηκαν από 63.000 σε 146.000.

Ζημιωμένη βρέθηκε και η τοπική αυτοδιοίκηση, καθώς παρά τη μείωση του κόστους για τη διαχείριση και συντήρηση όλων αυτών των κατοικιών, δεν είχε εισπράξει παρά ένα μικρό ποσοστό των εσόδων από τις πωλήσεις, αλλά παρέμενε ο κύριος υπεύθυνος φορέας για στέγαση των αστέγων.¹⁶⁸

Εξετάζοντας το φαινόμενο και πέραν της περιόδου Θάτσερ, η αγορά της στέγασης οδηγήθηκε στο επικίνδυνο φαινόμενο του ταχύτερου ρυθμού αύξησης του πληθυσμού παρά αύξησης του συνολικού αποθέματος κατοικιών.¹⁶⁹ Αυτό έπαιξε σημαντικό ρόλο στην αύξηση των τιμών και συνακόλουθα στην αύξηση του αριθμού των αστέγων.

Όσον αφορά στην εκλογική σημασία του μέτρου, σύμφωνα με υπολογισμούς που έχουν γίνει (οι οποίοι προφανώς μόνο ως εργαλεία μπορούν να χρησιμοποιηθούν κι όχι ως βεβαιότητες), το 40% όσων αγόρασαν κοινοτικές κατοικίες ψήφισαν τους συντηρητικούς στις εκλογές του 1987, ενώ το 25% των ενοίκων τέτοιων κατοικιών ψήφισαν επίσης συντηρητικούς (υπό την προσδοκία, μεταξύ άλλων, ότι θα συνεχιστεί ακόμη περισσότερο η πώληση κοινοτικών και ενδεχομένως με ακόμη μεγαλύτερες εκπτώσεις).

Οι παραπάνω αριθμοί φανερώνουν πόσο πολύ είχε καταφέρει η Θάτσερ να διεισδύσει στην εκλογική βάση των εργατικών.¹⁷⁰ Οι κοινοτικές αυτές κατοικίες θεωρούνταν από τους συντηρητικούς ως «οχυρά των εργατικών» και σίγουρα η

¹⁶⁸ R. Disney, G. Luo, ό.π., σ. 53-54

¹⁶⁹ Colin Jones, Alan Murie, *The right to buy: analysis and evaluation of a housing policy*, ό.π., σ. 97

¹⁷⁰ E. Evans, ό.π., σ. 26-27

επιτυχία αυτή της Θάτσερ έπαιξε σημαντικό ρόλο στη δεκαοκτάχρονη πολιτική ηγεμονία των συντηρητικών (1979-1997).¹⁷¹

Παράλληλα, είναι εμφανής και σε αυτό το μέτρο η ιδεολογική ηγεμονία του νεοφιλελευθερισμού. Οι εργατικοί, αν και αρχικά άκρως εχθρικοί προς το νόμο αυτό που εκποιούσε δημόσια περιουσία και μείωνε τη δυνατότητα άσκησης κοινωνικής πολιτικής προς όφελος φτωχών και αστέγων, τελικώς ενέδωσαν ιδεολογικά και το 1987 στις εκλογές τάχθηκαν υπέρ του μέτρου με μικρές διαφοροποιήσεις.¹⁷² Ακόμη και με την έλευση του Τόνι Μπλερ το 1997, οι πωλήσεις αυτές συνεχίστηκαν με παρόμοιο ρυθμό, ενώ το ίδιο συνέβη και στη Σκωτία που ήταν υπό τη συγκυβέρνηση εργατικών-φιλελευθέρων.¹⁷³

Ανακεφαλαιώνοντας, η πολιτική της Θάτσερ για εκποίηση των κοινοτικών κατοικιών και παρεμπόδιση των τοπικών αρχών να χτίσουν νέες, οδήγησε σε μεγάλες κοινωνικές ανισότητες. Βοήθησε πολύ φτωχούς ανθρώπους να αποκτήσουν την πρώτη δική τους κατοικία, αλλά δυσκόλεψε ακόμη περισσότερο την επιβίωση σε άλλους που δε συμπεριελήφθησαν σε αυτό το μέτρο με τη μακροπρόθεσμη αύξηση των τιμών για τη στέγαση που οδήγησε τελικώς και σε αύξηση των αστέγων.

Το κράτος αύξησε σημαντικά τα έσοδά του, αλλά η ρυθμισμένη έως τότε στεγαστική αγορά δεν έδειχνε τα πρώτα χρόνια να προσαρμόζεται στα νέα δεδομένα της αγοράς. Σίγουρα, ωστόσο, θα χρειαζόταν μια βαθύτερη μελέτη που να φτάνει ως τα χρόνια της κυριαρχίας των εργατικών για να ληφθούν ασφαλή συμπεράσματα για τα μακροπρόθεσμα αποτελέσματα της πολιτικής αυτής.

4.1.3 ΑΛΛΕΣ ΜΟΡΦΕΣ ΑΠΟΡΡΥΘΜΙΣΗΣ ΤΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ

Ένα σημαντικό μέτρο στο οποίο προχώρησε ήδη από την πρώτη χρονιά η κυβέρνηση Θάτσερ ήταν η κατάργηση των ελέγχων συναλλάγματος. Έως τότε, οι κάτοικοι Βρετανίας και τα νομικά πρόσωπα απαγορευόταν να κατέχουν χρήματα σε ξένο συνάλλαγμα, ενώ και οι βρετανικές τράπεζες και οι έμποροι απαγορευόταν να δανείσουν στερλίνες σε μη-κατοίκους του Ηνωμένου Βασιλείου, ώστε να μην αναβαθμιστεί ο ρόλος της στερλίνας και τελικώς ανατιμηθεί.

¹⁷¹ G .Fry, ό.π., σ. 110

¹⁷² J. Young, *Η Ευρώπη του Ψυχρού πολέμου 1945-1991: Πολιτική ιστορία*, ό.π., σ. 260

¹⁷³ Colin Jones, Alan Murie, ό.π., σ. 49

Στόχος των έως τότε ελέγχων συναλλάγματος ήταν να βοηθούν τις αρχές να διατηρούν την ισοτιμία της στερλίνας με το χρυσό, αλλά και να ελέγχεται επιτυχέστερα το εμπορικό ισοζύγιο της χώρας.¹⁷⁴

Η κατάργηση των ελέγχων πραγματοποιήθηκε σε τρία στάδια. Το Μάιο του 1979 ανακοινώθηκε η χαλάρωση των περιορισμών στις άμεσες επενδύσεις στο εξωτερικό, ενώ τον Ιούλιο του ίδιου χρόνου καταργήθηκαν οριστικά όλοι οι περιορισμοί στις άμεσες επενδύσεις στο εξωτερικό καθώς επίσης και περιορισμοί για επενδύσεις χαρτοφυλακίου εντός της Ευρωπαϊκής Οικονομικής Κοινότητας. Τελικώς, στις 23 Οκτωβρίου 1979 καταργήθηκαν οριστικά όλες οι μορφές ελέγχων συναλλάγματος.¹⁷⁵

Η σημασία του μέτρου αυτού ήταν πολυδιάστατη. Κατ' αρχάς, αυξανόταν ο εγχώριος ανταγωνισμός για τις επιχειρήσεις, οι οποίες πλέον ήταν μέρος μιας αισθητά ευρύτερης αγοράς και έπρεπε να είναι ακόμη ανταγωνιστικότερες ώστε να επιβιώσουν.

Επιπροσθέτως, ο ανταγωνισμός αυτός οδηγούσε τις εταιρείες να επιδιώκουν τη μεγιστοποίηση των κερδών και τη διαρκή μείωση των δαπανών ώστε να είναι βιώσιμες. Στα πλαίσια αυτά και σε συνδυασμό με το γεγονός ότι πλέον μπορούσαν απλώς να μεταφέρουν την έδρα τους σε ξένες χώρες εάν το εργατικό κόστος ήταν υπερβολικά υψηλό, τα συνδικάτα και οι εργάτες εν γένει αποδυναμώθηκαν. Το μέτρο αυτό βοήθησε δηλαδή και σε έναν άλλο στόχο της κυβέρνησης Θάτσερ που ήταν η απορρύθμιση της αγοράς εργασίας και η αποδυνάμωση των συνδικάτων.

Το μέτρο αυτό καθιστούσε επίσης πολύ δύσκολο για μια μελλοντική κυβέρνηση να επιστρέψει στην κεϋνσιανή πολιτική τόνωσης της ζήτησης. Και μόνο στην ανακοίνωση μιας τέτοιας πιθανής πολιτικής, ο φόβος για πληθωρισμό και υποτίμηση του νομίσματος θα οδηγούσε σε μαζική διαρροή συναλλάγματος.¹⁷⁶

Η κατάργηση των ελέγχων συναλλάγματος συνετέλεσε σημαντικά στη συρρίκνωση της βιομηχανικής παραγωγής στο Ηνωμένο Βασίλειο. Μόνο κατά την περίοδο 1979-1981, η βιομηχανική παραγωγή συρρικνώθηκε κατά 25%. Αυτό ήρθε ως αποτέλεσμα διαφόρων παραγόντων: η ύφεση της βρετανικής οικονομίας κατά τα

¹⁷⁴ D. Ikemoto, *Re-examining the removal of exchange control by the Thatcher government in 1979*, ό.π., σ. 1

¹⁷⁵ D. Ikemoto, ό.π., σ. 6

¹⁷⁶ D. Ikemoto, ό.π., σ. 2

πρώτα χρόνια της Θάτσερ, η μείωση του προστατευτισμού για τις θνησιγενείς βιομηχανίες που απέρρευε από τον περιορισμό εισαγωγής και εξαγωγής κεφαλαίων και η αύξηση της στερλίνας που ήρθε ως αποτέλεσμα αφενός από την πώληση βρετανικού πετρελαίου σε στερλίνα, αλλά και λόγω της μείωσης του πληθωρισμού που πέτυχε μακροπρόθεσμα η Θάτσερ.¹⁷⁷

Επίσης το μέτρο αυτό, όπως αναφέρθηκε και σε προηγούμενο κεφάλαιο, δυσχέρανε την προσπάθεια της κυβέρνησης Θάτσερ για έλεγχο των χρηματικών αποθεμάτων της οικονομίας στη μάχη κατά του πληθωρισμού.

Η φιλελευθεροποίηση επίσης οδήγησε το Ηνωμένο Βασίλειο από το 1983 και μέχρι και το τέλος της θητείας της Μάργκαρετ Θάτσερ στη διατήρησηελλειμμάτων τρεχουσών συναλλαγών, το οποίο εν μέρει αντισταθμιζόταν από την εισροή ξένων επενδυτικών κεφαλαίων.¹⁷⁸ Η βρετανική οικονομία μετατρέποταν σταδιακά σε οικονομία υπηρεσιών και χρηματοπιστωτικών συναλλαγών. Το 1979 η βιομηχανική παραγωγή αποτελούσε το 26% του ΑΕΠ, ενώ το 1990 μόλις το 20% του ΑΕΠ.¹⁷⁹

Άλλη σημαντική μορφή απορρύθμισης ήταν η απορρύθμιση του Χρηματιστηρίου, η οποία αποκαλείται συχνά και «Big Bang», και η οποία εφαρμόστηκε μονομιάς από τις 27 Οκτωβρίου 1986. Η κυβέρνηση θεωρούσε ότι υπήρχαν περιορισμοί στο Χρηματιστήριο που εμποδίζαν το Λονδίνο από το να ξαναγίνει το επίκεντρο των παγκόσμιων χρηματοπιστωτικών συναλλαγών. Μερικοί από αυτούς ήταν οι καθορισμένες ελάχιστες προμήθειες για αγοραπωλησία μετοχών, ο αποκλεισμός συμμετοχής των ξένων επενδυτών στο Χρηματιστήριο και ο υποχρεωτικός διαχωρισμός ανάμεσα σε “brokers” (χρηματιστές που αιτούνταν δΟΣΟΛΗΨΙΩΝ κατ’ εντολήν των πελατών τους) και “jobbers” (εκείνοι οι οποίοι εκτελούσαν τις χρηματιστηριακές δΟΣΟΛΗΨΙΕΣ).¹⁸⁰

Η νέα νομοθεσία πράγματι συνετέλεσε κι αυτή σημαντικά στην αύξηση των χρηματοπιστωτικών δραστηριοτήτων στο «Σίτι του Λονδίνου» και στην περαιτέρω εξάρτηση του Ηνωμένου Βασιλείου από αυτόν τον τομέα της οικονομίας.¹⁸¹

¹⁷⁷ E. Evans, *Thatcher and Thatcherism*, ό.π., σ.19-20

¹⁷⁸ D. Ikemoto, ό.π., σ. 9

¹⁷⁹ E. Evans, ό.π., σ. 33

¹⁸⁰ Nigel Lawson, «Foreword» στο Michael Snyder (επιμ.), *Big Bang 20 years on: New challenges facing the financial services sector*, Centre for Policy Studies, Λονδίνο 2006, σ. ii

¹⁸¹ C. Berlinski, *There is no alternative: Why Margaret Thatcher matters*, ό.π., σ. 148-149

Οι αλλαγές στο πλαίσιο λειτουργίας του Χρηματιστηρίου, ωστόσο, χρειάζονταν τη δημιουργία ενός νέου ρυθμιστικού πλαισίου, το οποίο αποδείχτηκε αρκετά πιο περίπλοκο και γραφειοκρατικό απ' ό, τι ανέμενε η κυβέρνηση όταν προχωρούσε στη μεταρρύθμιση.¹⁸²

Άλλη μορφή απορρύθμισης αφορούσε στον κατώτατο μισθό των εργαζομένων. Μεταξύ 1980 και 1984 διάφοροι νόμοι σχετικοί με το λεγόμενο ελάχιστο «δίκαιο μισθό» καταργήθηκαν. Το 1986 τα δικαιώματα των χαμηλόμισθων υποβαθμίστηκαν ακόμη περισσότερο. Μεταξύ άλλων, υποβαθμιζόταν ο ρόλος των μισθολογικών συμβουλίων (“wages councils”), ο οποίος περιοριζόταν πλέον μόνο στο να ορίζουν ένα πολύ χαμηλό, ελάχιστο μισθό, ο οποίος μάλιστα δεν κάλυπτε πλέον περίπου μισό εκατομμύριο εργαζομένους, οι οποίοι ήταν κάτω των 21 ετών.

Τέλος, αξίζει να αναφερθεί ότι ήδη από την πρώτη της χρονιά η κυβέρνηση Θάτσερ κατήργησε όλους τους ελέγχους στις τιμές προϊόντων.¹⁸³ Οι έλεγχοι θεωρούνταν παντελώς αναποτελεσματικοί και, όπως αναλύθηκε και στο πρώτο κεφάλαιο, θεωρούνταν ο ασφαλέστερος τρόπος για να προκληθούν ελλείψεις ή πλεονάσματα προϊόντων παρά ικανοί να λύσουν το πρωτόλειο πρόβλημα της ακρίβειας ή της υποτιμολόγησης.

¹⁸² N. Lawson, «Foreword», ό.π., σ. iv

¹⁸³ C. Berlinski, ό.π., σ. 123

4.2 ΡΗΓΚΑΝ

4.2.1 Η ΣΥΓΚΡΟΥΣΗ ΜΕ ΤΟΥΣ ΕΛΕΓΚΤΕΣ ΕΝΑΕΡΙΑΣ ΚΥΚΛΟΦΟΡΙΑΣ

Εν αντιθέσει με τη Θάτσερ, ο Ρήγκαν συγκρούστηκε μετωπικά με τα συνδικάτα ήδη από την πρώτη χρονιά της προεδρίας του και νίκησε κατά κράτος χωρίς μάλιστα την οικονομική και επικοινωνιακή, πολύμηνη φθορά την οποία είχε υποστεί η κυβέρνηση Θάτσερ.

Το Φεβρουάριο του 1981 ο Οργανισμός Ελεγκτών Εναέριας Κυκλοφορίας (“Professional Air Traffic Controllers Organization”) ξεκίνησε διαπραγματεύσεις με την Ομοσπονδιακή Υπηρεσία Πολιτικής Αεροπορίας των ΗΠΑ για τα νέα συμβόλαια των μελών του, καθώς τα τριετή συμβόλαιά τους θα έληγαν σύντομα.¹⁸⁴

Τα σημαντικότερα εκ των αιτημάτων του συνδικάτου ήταν η μείωση των ωρών εργασίας ανά εβδομάδα σε 32, άμεση αύξηση του μισθού κάθε ελεγκτή κατά \$10.000 το χρόνο και εν τω συνόλω αύξηση 100% του μισθού εντός τριετίας.¹⁸⁵

Οι διαπραγματεύσεις συνεχίστηκαν μέχρι τον Αύγουστο αλλά ήταν ατελέσφορες. Στις 3 Αυγούστου 12.000 ελεγκτές εναέριας κυκλοφορίας ανακοίνωσαν απεργία, παρότι η απεργία απαγορευόταν σε άτομα που εργάζονταν για την ομοσπονδιακή κυβέρνηση.

Μόλις τέσσερις ώρες μετά την εκκίνηση της απεργίας, ο Ρήγκαν ανακοίνωσε ότι όποιος απεργός δεν επέστρεφε στη δουλειά του εντός 48 ωρών θα απολυόταν και δε θα μπορούσε να ξαναπροσληφθεί σε οποιοδήποτε κρατικό πόστο. Εννιακόσιοι απεργοί επέστρεψαν στην εργασία τους, ενώ οι υπόλοιποι απολύθηκαν στις 5 Αυγούστου. Μέχρι το τέλος της χρονιάς, η κυβέρνηση είχε κερδίσει και νομικά εναντίον του συνδικάτου, στο οποίο επιδικάστηκαν και τεράστιες αποζημιώσεις προς την ομοσπονδιακή κυβέρνηση.¹⁸⁶ Στους απολυμένους απαγορεύτηκε τελικώς να εργαστούν ξανά στον τομέα της πολιτικής αεροπορίας, αλλά όχι και σε οποιοδήποτε

¹⁸⁴ Bradley Nash, *Labor Law and the State: the crises of unions in the 1980s*, Virginia Polytechnic Institute and State University, Βιρτζίνια 2000, σ. 163-164

¹⁸⁵ Ronald Reagan: *a striking force*, Reagan Foundation, http://home.reaganfoundation.org/site/DocServer/ReaganMomentsAugust_2013_Essay_-_PATCO.pdf?docID=1725 (προσπελάστηκε (προσπελάστηκε" στις 5 Ιουνίου 2017), σ. 3

¹⁸⁶ B. Nash, ό.π., σ. 166

άλλο πόστο στο Δημόσιο. Ο αποκλεισμός τους αυτός από ενδεχόμενη επιστροφή στο παλιό τους επάγγελμα άρθηκε τελικώς το 1993 από το Μπιλ Κλίντον.¹⁸⁷

Η σκληρή στάση του Ρήγκαν απέναντι στους ελεγκτές εναέριας κυκλοφορίας αποδυνάμωσε σημαντικά το εργατικό κίνημα των Ηνωμένων Πολιτειών. Η κυβέρνηση ήθελε να στείλει ένα μήνυμα ότι πρακτικές όπως η αύξηση μισθών στους υπαλλήλους των ταχυδρομικών υπηρεσιών από τον Κάρτερ λόγω της απειλής τους για απεργία δε θα γίνονταν δεκτές από τη νέα κυβέρνηση.¹⁸⁸ Ο Ρήγκαν έστειλε εξ αρχής μήνυμα προς κάθε είδους εργατικό αίτημα ότι το όχι ιδιαίτερα ευνοϊκό για τους εργάτες νομικό πλαίσιο θα εφαρμοζόταν με αυστηρότητα και αυτό αποδυνάμωσε τους εργάτες τόσο απέναντι στο κράτος όσο και απέναντι στους εργοδότες τους. Σύμφωνα με το Βόλκερ, η σκληρή αυτή στάση του Ρήγκαν συνετέλεσε σημαντικά και στην πάταξη του πληθωρισμού με το αποφασιστικό μήνυμα που έστειλε.¹⁸⁹

Προσπαθώντας να συγκρίνουμε τη σύγκρουση του Ρήγκαν με τους ελεγκτές εναέριας κυκλοφορίας σε σχέση με την αντίστοιχη της Θάτσερ με τους μεταλλωρύχους, πρέπει να δώσουμε έμφαση στα εξής σημεία.

Πρώτα απ' όλα, στις Ηνωμένες Πολιτείες υπήρχε ήδη ένα νομικό πλαίσιο επαρκές για να περιορίσει σημαντικά την ισχύ των συνδικάτων και το μόνο που χρειαζόταν ήταν μια αποφασιστική ηγεσία που θα εφάρμοζε το νόμο. Αντιθέτως, στο Ηνωμένο Βασίλειο τα συνδικάτα είχαν αποκτήσει κυρίως κατά τη μεταπολεμική περίοδο πολύ ισχυρά «δικαιώματα» ή «προνόμια» (η επιλογή του ενός ή του άλλου όρου υποδήλωνε ιδεολογική τοποθέτηση) και απαιτείτο μεταξύ άλλων και αλλαγή νομικού πλαισίου για τον περιορισμό τους.

Η ισχύς των βρετανικών συνδικάτων ήταν που ώθησε τη Θάτσερ να περιμένει σχεδόν μια ολόκληρη θητεία προτού συγκρουστεί, ενώ για το Ρήγκαν μερικοί μήνες ήταν αρκετοί ώστε να προετοιμαστεί κατάλληλα για το ενδεχόμενο απεργίας των ελεγκτών εναέριας κυκλοφορίας. Η κυβέρνηση Ρήγκαν εκπόνησε σχέδιο έκτακτης ανάγκης (όπως έκανε και η κυβέρνηση Θάτσερ αργότερα) με την «επιστράτευση»

¹⁸⁷ *Ronald Reagan: a striking force*, ό.π., σ. 5

¹⁸⁸ *Ronald Reagan: a striking force*, ό.π., σ. 2

¹⁸⁹ Gil Troy, *The Reagan Revolution: a very short introduction*, Oxford University Press, Νέα Υόρκη 2009, σ. 66

συνταξιούχων ή στρατιωτικών ελεγκτών εναέριας κυκλοφορίας ώστε να κρατηθούν τις πρώτες κρίσιμες μέρες ανοιχτά τα σημαντικότερα αεροδρόμια της χώρας.¹⁹⁰

Επιπροσθέτως, όπως και στην περίπτωση της απεργίας των μεταλλωρύχων, φάνηκε ότι τα συνδικάτα δεν είχαν τόση υποστήριξη από την κοινωνία όση παλαιότερα. Δημοσκοπήσεις έδειχναν ότι το 67% των ψηφοφόρων συμφωνούσαν με τη σκληρή στάση του Ρήγκαν.¹⁹¹ Αυτό βέβαια δεν αποτελεί ισχυρή απόδειξη από μόνη της, αλλά δείχνει την τάση της μη (μεγάλης) φθοράς του Προέδρου από μια τέτοιου τύπου πολιτική.

4.2.2 ΑΠΟΡΡΥΘΜΙΣΗ ΤΩΝ ΟΡΓΑΝΙΣΜΩΝ ΑΠΟΤΑΜΙΕΥΣΕΩΝ ΚΑΙ ΔΑΝΕΙΩΝ

Μια ιδιαίτερη περίπτωση απορρύθμισης στην περίπτωση του Ρήγκαν που προκάλεσε μεγάλη κρίση στα μέσα και στα τέλη της δεκαετίας του 1980 ήταν εκείνη των Οργανισμών Αποταμιεύσεων και Δανείων (“Savings & Loans Associations”).

Στην αρχή της δεκαετίας του 1970 οι οργανισμοί αυτοί δρούσαν σε ένα ασφαλές, ρυθμισμένο πλαίσιο. Τους επιτρεπόταν να παρέχουν στους καταθέτες ελαφρώς υψηλότερα επιτόκια από τα αντίστοιχα των τραπεζών, ώστε να παραμένουν ανταγωνιστικοί έναντι των τραπεζών. Από την άλλη μεριά, τα δάνεια που έδιναν με τη σειρά τους οι οργανισμοί έπρεπε να αφορούν μόνο σε μακροχρόνια στεγαστικά δάνεια με κέρδος για τους οργανισμούς συνήθως γύρω στο 3% (3% επιτόκιο για τους καταθέτες, 6% για τους δανειολήπτες).

Γύρω στα μέσα όμως της δεκαετίας του 1970 και με τη μεγάλη οικονομική κρίση που προκλήθηκε, τα δεδομένα άλλαξαν. Πρώτα απ’ όλα, ο υψηλός πληθωρισμός κατέστησε για τους πολίτες την αποταμίευση ασύμφορη, καθώς τα χρήματά τους έχαναν ταχέως την αξία τους κι ως εκ τούτου στράφηκαν περισσότερο στην άμεση κατανάλωση. Παράλληλα, ο ανταγωνισμός αυξήθηκε από νέα επενδυτικά κεφάλαια (“funds”) που μπορούσαν να προσφέρουν σαφώς ελκυστικότερα επιτόκια σε σχέση με τα αντίστοιχα που υποχρεώνονταν οι Οργανισμοί Αποταμιεύσεων να διαθέτουν και που δε μπορούσαν να τα αυξήσουν λόγω των ρυθμιστικών διατάξεων

¹⁹⁰ Bradley Nash, *Labor Law and the State: the crises of unions in the 1980s*, ό.π., σ. 165

¹⁹¹ G. Troy, *Morning in America: How Ronald Reagan invented the 1980s*, ό.π., σ. 77-78

του κράτους. Ο συνδυασμός αυτών των δύο παραγόντων οδήγησε τους Οργανισμούς αυτούς σε κρίση ρευστότητας.

Η σταδιακή απορρύθμιση ξεκίνησε από τον Πρόεδρο Κάρτερ. Σύμφωνα με Νόμο του 1980, αυξανόταν το ανώτατο όριο επιτοκίων που επιτρεπόταν να παρέχουν στους καταθέτες τους οι Οργανισμοί αυτοί. Παράλληλα, οι Οργανισμοί αυτοί γίνονταν ελκυστικότεροι, διότι αυξανόταν το ποσό για το οποίο εγγυόταν το αμερικανικό δημόσιο προς τους καταθέτες από τα \$40.000 στα \$100.000 ανά λογαριασμό.¹⁹²

Τα μέτρα αυτά μείωσαν το πρόβλημα ρευστότητας των Οργανισμών, καθώς πολλοί καταθέτες εκτίμησαν τα υψηλότερα πλέον επιτόκια. Ωστόσο, ένα νέο πρόβλημα προέκυψε: πρόβλημα κερδοφορίας. Οι Οργανισμοί έδιναν υψηλότερα επιτόκια στους καταθέτες, αλλά είχαν ακόμη μακροχρόνια στεγαστικά δάνεια από τα οποία εισέπρατταν πολύ χαμηλά για την εποχή επιτόκια. Το 1981 το 85% των Οργανισμών Αποταμιεύσεων και Δανείων ήταν ζημιολόγοι.

Η απάντηση από την ομοσπονδιακή κυβέρνηση του Ρήγκαν πλέον ήταν περαιτέρω απορρύθμιση. Με Νόμο του 1982, οι Οργανισμοί μπορούσαν πλέον να επενδύουν τα κεφάλαιά τους και σε άλλους, περισσότερο προσοδοφόρους κλάδους όπως επιχειρηματικά δάνεια, χρεωστικά ομόλογα ή ακόμη και σε εμπορική ανάπτυξη ακινήτων.

Παράλληλα, τόσο η Ομοσπονδιακή Κυβέρνηση όσο και πολλές από τις Πολιτείες επιδόθηκαν σε έναν πυρετό «απορρύθμισης» μειώνοντας τον αριθμό των ελεγκτών, αλλά και τους λογιστικούς κανόνες και ελέγχους προς τους Οργανισμούς.

Οι συνέπειες από τις παραπάνω πράξεις ήταν μοιραίες. Πολλοί επιχειρηματίες εξαγόρασαν τους ζημιολόγους Οργανισμούς και προχώρησαν σε κερδοσκοπικά δάνεια υψηλού ρίσκου. Παράλληλα, ορισμένοι εκ των επιχειρηματιών αυτών προχώρησαν σε χρηματοδότηση πολιτικών και των δύο μεγάλων κομμάτων με στόχο να εξασφαλίσουν «χαλαρότερους» ελέγχους. Αυτό τους διασφάλισε ένα σημαντικό χρονικό διάστημα, κατά το οποίο δεν αναδεικνυόταν στη δημόσια σφαίρα το μέγεθος του προβλήματος και το γεγονός ότι οι Οργανισμοί αυτοί αργά ή γρήγορα θα

¹⁹² Alane Moysich, «The Savings and Loan Crisis and its relationship to Banking» στο George Hanc (επιμ.), *History of the 80s*, τ. 1 «An examination of the Banking Crises of the 1980s and early 1990s», Federal Deposit Insurance Corporation, 1997 σ. 176

κατέρρεαν. Σε αυτό συνετέλεσε και το γεγονός ότι με τα πολύ υψηλά επιτόκια που παρείχαν στους καταθέτες, πολλοί επενδυτές ομαδοποιούσαν διαμεσολαβητικές καταθέσεις σε λογαριασμούς των \$100.000 και επένδυναν στους Οργανισμούς.¹⁹³

Το τελικό αποτέλεσμα ήταν ότι ο επόμενος Πρόεδρος Τζορτζ Μπους έπρεπε να προχωρήσει σε διάσωση εκατοντάδων Οργανισμών Αποταμιεύσεων και Δανείων με τεράστιο κόστος για την Ομοσπονδιακή Κυβέρνηση. Αν θεωρήσουμε ότι κι αυτό το υπέρογκο κόστος συνετέλεσε στην αύξηση της φορολογίας επί Μπους, παρατηρούμε για ακόμη μια φορά ότι το κόστος της διακυβέρνησης Ρήγκαν μεταφέρθηκε στην επόμενη ηγεσία και την έφθειρε πολιτικά οδηγώντας εν τέλει στην εκλογική νίκη του Κλίντον το 1992.¹⁹⁴

Προσπαθώντας να αποτιμήσουμε τη συγκεκριμένη μορφή απορρύθμισης με βάση τα παραπάνω, καταλήγουμε στα εξής βασικά συμπεράσματα. Πρώτα απ' όλα, η κρίση στους συγκεκριμένους οργανισμούς προϋπήρχε και δεν προκλήθηκε από τη συγκεκριμένη πολιτική. Επιπροσθέτως, η απορρύθμιση είχε ξεκινήσει (σε μικρότερο βαθμό ωστόσο) ήδη από την προεδρία Κάρτερ.

Τα βασικά λάθη, ωστόσο, τα οποία επιδείνωσαν σημαντικά το πρόβλημα ήταν δύο. Πρώτα απ' όλα, εάν απορρύθμιση σήμαινε μεγαλύτερο εύρος ελευθεριών για τους Οργανισμούς αυτούς, αυτό δε συνεπαγόταν ότι δε θα έπρεπε να υπάρχουν οι απαραίτητοι έλεγχοι από το κράτος για τους εναπομείναντες κανόνες που έπρεπε να τηρούν οι Οργανισμοί. Πολλοί από τους επιχειρηματίες που διείσδυσαν στην αγορά προχώρησαν σε παράβαση διατάξεων του νόμου με στόχο τη μεγιστοποίηση του κέρδους τους. Επομένως, το Κράτος δεν έπαιξε σωστά το ρόλο του «διαιτητή» που ελέγχει εάν τηρούνται οι (πολλοί ή λίγοι, χαλαροί ή μη) κανόνες. Για το συγκεκριμένο ζήτημα η ευθύνη αφορά πρωτίστως στην κυβέρνηση Ρήγκαν και το τελικό υπέρογκο κόστος της διάσωσης αυτών των Οργανισμών ήρθε σαν αποτέλεσμα αυτής της «αμέλειας».

Το δεύτερο μεγάλο πρόβλημα προέκυψε ως αποτέλεσμα της ρύθμισης του 1980 με αύξησης της εγγύησης από τα \$40.000 στα \$100.000. Η έννοια της απορρύθμισης εμπεριέχει την έννοια του ρίσκου. Οι ιδιοκτήτες των οργανισμών, αλλά και οι καταθέτες μπορούσαν να ρισκάρουν τα χρήματά τους με στόχο τη μεγιστοποίηση του

¹⁹³ R. Collins, *Transforming America: Politics and Culture during in the Reagan years*, ό.π.,σ. 80-82

¹⁹⁴ J. Sloan, «The economic costs of Reagan Mythology», ό.π., σ. 62-63

κέρδους τους. Λόγω των εγγυήσεων του κράτους, ωστόσο, τα κέρδη «ιδιωτικοποιούνταν» και πιθανές ζημιές ή και κατάρρευση «κοινωνικοποιούνταν». Ένας καταθέτης μπορούσε να μεγιστοποιήσει τα κέρδη του επιλέγοντας το πολύ υψηλό επιτόκιο ενός Οργανισμού γνωρίζοντας ότι αν κάτι πήγαινε στραβά το κράτος ήταν εγγυητής.¹⁹⁵

Συμπερασματικά, η απορρύθμιση των Οργανισμών αυτών απέτυχε ολοσχερώς, εφόσον το κράτος χρειάστηκε να επέμβει τελικά και να τους διασώσει. Η κυβέρνηση Ρήγκαν δε δημιούργησε το πρόβλημα, το επιδείνωσε όμως σημαντικά με τις λανθασμένες λύσεις που επιχείρησε να δώσει.

4.2.3 ΑΛΛΕΣ ΜΟΡΦΕΣ ΑΠΟΡΡΥΘΜΙΣΗΣ ΤΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ

Όπως και στην περίπτωση της Θάτσερ, ένα από τα πρώτα μέτρα του Ρήγκαν ήταν η κατάργηση των ελέγχων τιμών. Πιο συγκεκριμένα, καταργήθηκαν οι έλεγχοι των τιμών στο πετρέλαιο και στη βενζίνη.

Παράλληλα, ο αντιπρόεδρος του Τζορτζ Μπους ηγήθηκε προσωπικά μιας ομάδας εργασίας για την «Ανακούφιση από την υπερ-ρύθμιση», ενώ διόρισε φανατικούς θιασώτες της απορρύθμισης σε διάφορους Οργανισμούς και Επιτροπές.

Στις 17 Φεβρουαρίου ο Ρήγκαν υπέγραψε μια εντολή, σύμφωνα με την οποία για κάθε ρυθμιστική διάταξη θα έπρεπε να εκπονείται και μια ανάλυση κόστους και κέρδους, ώστε, εάν τελικά η ρύθμιση προκαλούσε μεγαλύτερη ζημιά από τα οφέλη που επρόκειτο να προσδώσει, να μην υλοποιείτο τελικώς.

Στο τέλος της πρώτης θητείας του, ο Ρήγκαν είχε καταφέρει να μειωθούν κατά 3% οι δαπάνες που αφορούσαν σε ρύθμιση της οικονομίας, ενώ και το αντίστοιχο προσωπικό που απασχολείτο σε τέτοιους τομείς μειώθηκε από 119.000 σε 101.000.

Σημαντικό πακέτο απορρύθμισης που ανακούφισε τις αμερικανικές αυτοκινητοβιομηχανίες ήταν η αναβολή περιβαλλοντικών ρυθμίσεων που ήταν προγραμματισμένες και που αφορούσαν για παράδειγμα σε αυστηρότερους περιορισμούς για τις εκπομπές ρύπων των αυτοκινήτων, σε υποχρεωτική ενημέρωση των καταναλωτών για την ασφάλεια των ελαστικών και για την υποχρεωτική διάθεση αερόσακων στα αυτοκίνητα. Το τελευταίο μέτρο ακυρώθηκε από το Ανώτατο

¹⁹⁵ R. Collins, ό.π., σ. 83

Δικαστήριο και οι αυτοκινητοβιομηχανίες υποχρεώθηκαν τελικώς να το εφαρμόσουν.¹⁹⁶

Η κυβέρνηση του Ρήγκαν χαλάρωσε επίσης διάφορες ρυθμίσεις σχετικές με την καλωδιακή τηλεόραση, τις τηλεφωνικές υπηρεσίες μεγάλων αποστάσεων, τα λεωφορεία και την υπερπόντια ναυτιλία. Επιτράπηκε επίσης στις τράπεζες (όπως και στους Οργανισμούς Αποταμιεύσεων και Δανείων) να έχουν μεγαλύτερη ελευθερία στο πού θα επενδύουν τα κεφάλαιά τους, ενώ χαλάρωσαν επίσης και οι ρυθμίσεις οι σχετικές με τους αντιμονοπωλιακούς νόμους.

Από την άλλη μεριά, κόντρα στο ιδεολόγημα του Φρίντμαν περί της ελεύθερης διακίνησης των αγαθών, ο Ρήγκαν παραδόξως αύξησε τους φραγμούς στο εμπόριο, καθώς ο αριθμός των εισαγόμενων προϊόντων που υπόκεινταν σε κάποια μορφή περιορισμού αυξήθηκε από το 12% το 1980 στο 23% το 1988.

Στην πραγματικότητα, η σταδιακή απορρύθμιση της οικονομίας είχε ξεκινήσει ήδη με τον Κάρτερ και μάλιστα συνεχίστηκε από το Ρήγκαν με πιο αργούς ρυθμούς.¹⁹⁷ Ο Ρήγκαν ήρθε να συνεχίσει την εφαρμογή ιδεών που είχαν ήδη κυριαρχήσει στη δημόσια σφαίρα από τη δεκαετία του 1970.

Στο πεδίο των ιδιωτικοποιήσεων, η κυβέρνηση του Ρήγκαν σε καμία περίπτωση δε χρειάστηκε να ακολουθήσει μια τόσο ριζοσπαστική κατεύθυνση όπως η κυβέρνηση Θάτσερ, διότι η Ομοσπονδιακή Κυβέρνηση δεν κατείχε τόσο στρατηγικής σημασίας εταιρείες όπως εταιρείες άνθρακα, χάλυβα, ηλεκτρισμού και πολλές ακόμη, τις οποίες η Θάτσερ αποκρατικοποίησε.

Η κυβέρνηση Ρήγκαν προχώρησε σε ένα πολύ μικρό αριθμό ιδιωτικοποιήσεων, αλλά ενδεικτικό της μικρότερης κλίμακας σε σχέση με τη Θάτσερ είναι ότι ίσως η σημαντικότερη ιδιωτικοποίηση επί θητείας του ήταν εκείνη της Conrail, η οποία πωλήθηκε μέσω του Χρηματιστηρίου σε επενδυτές το 1987 για \$1,6 δισεκατομμύρια. Η Conrail είχε εξαγοραστεί από την πτωχευμένη Penn-Central και ήταν βορειοανατολικός σιδηρόδρομος μεταφοράς εμπορικών φορτίων.¹⁹⁸ Άλλες

¹⁹⁶ R. Collins, *Transforming America: Politics and Culture during in the Reagan years*, ό.π., σ. 81-82

¹⁹⁷ William A. Niskanen, <http://www.econlib.org/library/Enc1/Reaganomics.html> , (προσπελάστηκε στις 2 Ιουνίου)

¹⁹⁸ Robert Poole, <http://reason.org/news/show/ronald-reagan-and-the-privatiz>, (προσπελάστηκε στις 2 Ιουνίου)

μικρότερου οικονομικού μεγέθους ιδιωτικοποιήσεις πραγματοποιήθηκαν με χαρακτηριστική την αποκρατικοποίηση ορισμένων φυλακών το 1983.¹⁹⁹

4.3 ΣΥΓΚΡΙΣΗ: «ΡΙΖΟΣΠΑΣΤΙΚΗ» ΘΑΤΣΕΡ, ΛΙΓΟΤΕΡΟ ΣΥΓΚΡΟΥΣΙΑΚΟΣ ΡΗΓΚΑΝ

Προσπαθώντας να συγκρίνουμε τις πολυεπίπεδες πτυχές της απορρύθμισης της οικονομίας, είναι σημαντικό να τονιστεί το διαφορετικό υπόβαθρο των δύο χωρών, των οποίων ανέλαβαν την ηγεσία.

Η Θάτσερ παρέλαβε μία χώρα με παράδοση πανίσχυρων συνδικάτων, με εθνικοποιημένες επιχειρήσεις στους περισσότερους στρατηγικούς τομείς της οικονομίας και με βαθύτερα ριζωμένη την ιδέα του κοινωνικού κράτους. Στις Ηνωμένες Πολιτείες, αντίθετα, τα παραπάνω ίσχυαν σε πολύ μικρότερο βαθμό. Ως εκ τούτου, για να εφαρμόσει ο καθένας τη νεοφιλελεύθερη ιδεολογία του χρειαζόταν αντίστοιχα περισσότερη ή λιγότερη σύγκρουση με το κοινωνικό status quo.

Ο Ρήγκαν στο πεδίο της απορρύθμισης ουδέποτε προχώρησε σε δομικές, εκ βαθέων αλλαγές στον τρόπο που λειτουργούσαν οι Ηνωμένες Πολιτείες κατά τις προηγούμενες δεκαετίες. Αντιθέτως, απλώς ενέτεινε μια πορεία που είχε ήδη ξεκινήσει από τον Κάρτερ.

Στην περίπτωση της Θάτσερ, από την άλλη μεριά, αν και είχε υπάρξει και πριν το 1979 μια δυσαρέσκεια για τη δύναμη των συνδικάτων (ιδίως κατά το χειμώνα 1978/79), όλο αυτό το κύμα νομοθεσίας εις βάρος των συνδικάτων και οι αθρόες ιδιωτικοποιήσεις αποτέλεσαν αναμφίβολα μία ρήξη με το παρελθόν. Η Θάτσερ δεν προχώρησε απλώς σε αλλαγή ρότας για το Ηνωμένο Βασίλειο, αλλά άλλαξε ουσιαστικά τη δομή του κράτους. Το κράτος έπαψε να κατέχει τους στρατηγικούς τομείς, έπαψε σε μεγάλο βαθμό να ασκεί ενεργή πολιτική στην αγορά ακινήτων, εξαφάνισε σταδιακά πολλές μορφές προστασίας των εργατών και η εικόνα του Ηνωμένου Βασιλείου άλλαξε άρδην από τη δεκαετία του 1970 στη δεκαετία του 1990.

¹⁹⁹ Vardui Kirakossyan, *Profits before people: the effect of prison privatization on U.S. incarceration Rates and Recidivism*, University of California, Σαν Ντιέγκο 2015, σ. 10

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Ολοκληρώνοντας την παρούσα εργασία θα πρέπει με βάση τα κεφάλαια της εργασίας να συμπεράνουμε κατά πόσο τα δύο αυτά μοντέλα νεοφιλελεύθερων ηγεσιών συνέκλιναν ή απέκλιναν.

Όσον αφορά στην ιδεολογία, οι δύο ηγέτες ταυτίζονταν απόλυτα. Οι κεντρικές ιδέες του Χαγιέκ και του Φρίντμαν όπως αναλύθηκαν στο πρώτο κεφάλαιο ήταν κοινά αποδεκτές από τις δύο κυβερνήσεις. Η ιδέα του κράτους-«τυράννου» που πρέπει να μειώσει την παρέμβασή του στην οικονομία και, συνακόλουθα, στην προσωπική ζωή των πολιτών, η πεποίθηση ότι η μείωση των φόρων, ιδίως των ανώτατων φορολογικών συντελεστών είναι απαραίτητη, η αμφισβήτηση του κοινωνικού κράτους και πολλές ακόμη ιδέες που εκφράστηκαν από το νεοφιλελευθερισμό αποτέλεσαν την ιδεολογική ατζέντα και των δύο ηγετών.

Όσον αφορά στις πολιτικές, θα πρέπει να διαχωριστούν οι στόχοι και οι τρόποι με τους οποίους εφαρμόστηκε η ιδεολογική πλατφόρμα. Ως προς τους στόχους, οι δύο κυβερνήσεις επίσης ταυτίζονταν στις περισσότερες των περιπτώσεων. Η πάταξη του πληθωρισμού για παράδειγμα ήταν προτεραιότητα και για τις δύο κυβερνήσεις και επιτεύχθηκε και στις δύο περιπτώσεις μέσω της αυστηρής νομισματικής πολιτικής.

Η μείωση της φορολογίας και κυρίως των ανώτατων φορολογικών συντελεστών, από την άλλη, εφαρμόστηκε διαφορετικά ανά περίπτωση. Όπως εξηγήθηκε αναλυτικά, στην περίπτωση της Θάτσερ δεν υπήρξε ποτέ μείωση της φορολογίας παρά μετατόπιση των βαρών από την υψηλή και τη μέση αστική τάξη προς στη μικροαστική και την εργατική τάξη. Ο Ρήγκαν αντίθετα πράγματι μείωσε την πραγματική φορολογία, αλλά με τρόπο όχι μακροπρόθεσμα βιώσιμο και γι' αυτό το λόγο τόσο ο ίδιος όσο και ο διάδοχός του υποχρεώθηκαν να αυξήσουν κατά περιόδους τη φορολογία. Όταν επομένως μιλάμε για μείωση της φορολογίας, δεν υπάρχει μία κοινή πολιτική που να μπορεί να θεωρείται ως ναυαρχίδα. Ποια είναι τελικά σε θεωρητικό επίπεδο η φορολογική πολιτική του νεοφιλελευθερισμού; Απλή μετατόπιση των βαρών ή συνολική μείωση της φορολογίας με την (μη επιβεβαιωμένη στην περίπτωση του Ρήγκαν) ελπίδα μακροπρόθεσμης αύξησης εσόδων λόγω της ανάπτυξης;

Όσον αφορά σε άλλες πολιτικές, η κεντρική διαφορά σε πολλές περιπτώσεις ανάμεσα στα δύο μοντέλα είναι αυτή που εξηγήθηκε στα συμπεράσματα του προηγούμενου κεφαλαίου, ότι δηλαδή η Θάτσερ είχε να διανύσει πολύ μεγαλύτερο δρόμο για να εφαρμόσει πτυχές της νεοφιλελεύθερης ιδεολογίας σε σχέση με το Ρήγκαν. Το έπραξε εν τούτοις και για αυτό μπορούμε να χαρακτηρίσουμε τη διακυβέρνηση της Θάτσερ ως σαφώς ριζοσπαστικότερη σε σχέση με την αντίστοιχη του Ρήγκαν.

Παρότι η Θάτσερ είχε μεγαλύτερες δυσκολίες εφαρμογής της νεοφιλελεύθερης ιδεολογίας, θα μπορούσαμε να ισχυριστούμε επίσης ότι το οικονομικό μοντέλο της ήταν πιο βιώσιμο (σε οικονομικό επίπεδο) σε σχέση με το αντίστοιχο του Ρήγκαν. Πιθανόν να είχε ακόμη χειρότερες κοινωνικές συνέπειες, αλλά σε επίπεδο οικονομικής πολιτικής που εξετάζουμε η Θάτσερ είχε επιτύχει ό, τι έχτιζε να είναι σε γερά θεμέλια. Ο Ρήγκαν αντίθετα ακολούθησε πιο λαϊκιστικές πολιτικές επιχειρώντας να δώσει λύσεις που περιελάμβαναν μείωση της φορολογίας για σχεδόν όλες τις κοινωνικές ομάδες με παράλληλη σημαντική αύξηση των δαπανών (κυρίως των εξοπλιστικών).

Αναμφίβολα και οι δύο κυβερνήσεις επηρέασαν και την αντιπολίτευση και την έστρεψαν περισσότερο δεξιά. Μια ενδιαφέρουσα έρευνα, η οποία όμως ξεπερνά τα όρια της εργασίας θα ήταν κατά πόσο μετακινήθηκαν οι Εργατικοί και οι Δημοκρατικοί προς τις νεοφιλελεύθερες θέσεις κατά την περίοδο που ήταν ακόμη αντιπολίτευση, αλλά και πόσες από τις νεοφιλελεύθερες ιδέες τελικώς εφάρμοσαν κατά τη διακυβέρνησή τους τα επόμενα χρόνια.

Ολοκληρώνοντας, στην εργασία συμπεραίνεται ότι τα δύο αυτά νεοφιλελεύθερα μοντέλα είναι πολύ παρεμφερή; με το μεν μοντέλο της Θάτσερ να αποτελεί μια ριζοσπαστικότερη και περισσότερο συγκρουσιακή εκδοχή σε σχέση με το αντίστοιχο του Ρήγκαν, στο οποίο σε κάθε περίπτωση υπήρχαν και άλλες πολύ σημαντικές προτεραιότητες (όπως η αναζωπύρωση του Ψυχρού Πολέμου) που ενδεχομένως επισκίαζαν την οικονομική του πολιτική.

BIBΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Barlow Keith**, *Labor movement in Britain from Thatcher to Blair*, Peter Lang, Βερολίνο 2008
- Berlinski Claire**, *There is no alternative: Why Margaret Thatcher matters*, Basic Books, Φιλαδέλφεια 2008
- Black Cyril (επιμ.)**, *Rebirth: A political history of Europe since World War II*, Westview Press, Ηνωμένες Πολιτείες Αμερικής 2000
- Blundell John**, *The portrait of the Iron Lady*, Algora Publishing, Νέα Υόρκη 2008,
- Butler Eamonn**, *Milton Friedman: a concise guide to the ideas and influence of the free market economist*, Harriman House Ltd, Ηνωμένο Βασίλειο 2011
- Collins Robert M.**, *Transforming America: Politics and Culture during in the Reagan years*, Columbia University Press, Νέα Υόρκη 2007
- Disney Richard, Luo Guannan**, «The Right to Buy public housing in Britain: a welfare analysis», *Journal of Housing Economics*, 2017
- Ευάνθης Χατζηβασιλείου**, *Εισαγωγή στην ιστορία του μεταπολεμικού κόσμου*, Εκδόσεις Πατάκη, Αθήνα 2001
- Edwards Chris**, «Margaret Thatcher's privatization legacy», *The Cato Journal*, τόμ. 37, τχ. 1
- Emmett Ross B.**, *The Edgar Companion to the Chicago School of Economics*, Edward Elgar, Ηνωμένο Βασίλειο 2010
- Evans Erik J.**, *Thatcher and Thatcherism*, Routledge, London 1997
- Florio Massimo**, *The Great Divestiture: evaluating the Welfare Impact of the British Privatizations 1979-1997*, The MIT Press, Κέιμπριτζ, Μασσαχουσέτη 2004
- Friedman Milton&Rose**, *Free to Choose: A personal statement*, Harcourt Brace Jovanovich, Νέα Υόρκη 1980
- Fry Geoffrey K.**, *The Politics of the Thatcher Revolution- An Interpretation of British Politics, 1979-1990*, Palgrave Macmillan, New York 2008

Hanc George(επιμ.), *History of the 80s*, τ. 1 «An examination of the Banking Crises of the 1980s and early 1990s», Federal Deposit Insurance Corporation, 1997

Harvey David, *Brief History of Neoliberalism*, Oxford University Press, Ηνωμένο Βασίλειο 2005

Hayek Friedrich, *The road to serfdom*, Routledge, Ηνωμένο Βασίλειο 1944

Hickson Kevin, *The IMF crisis of 1976 and British politics*, Tauris Academic Studies, Νέα Υόρκη 2005

Ikemoto Daisuke, *Re-examining the removal of exchange control by the Thatcher government in 1979*, Political Studies Association, Ηνωμένο Βασίλειο 2016

Jackson Ben, Saunders Robert, *Making Thatcher's Britain*, Cambridge University Press, Νέα Υόρκη 2012

Jones Colin, Murie Alan, *The right to buy: analysis and evaluation of a housing policy*, Blackwell publishing, Ηνωμένο Βασίλειο 2006

Kirakossyan Vardui, *Profits before people: the effect of prison privatization on U.S. incarceration Rates and Recidivism*, University of California, Σαν Ντιέγκο 2015

Lawson Nigel, *The View from No.11: Memoirs of a Tory Radical*, Bantam Press, Λονδίνο 1992

Longley Kyle, *Deconstructing Reagan: Conservative mythology and America's fortieth president*, M.E. Shapre, Νέα Υόρκη 2007

Meyer Stephen, «Margaret Thatcher's economic experiment. Are there lessons for the Reagan administration?», *Business Review*, Μάιος-Ιούνιος 1982

Mirowski Philip, Piehwe Dieter, *The road from Mont Pelerin- The making of the Neoliberal Thought Collective*, Harvard University Press, Λονδίνο 2009

Mirrlees Sir James, *Dimensions of Tax Design*, Oxford University Press, Νέα Υόρκη 2010

Nash Bradley, *Labor Law and the States: the crises of unions in the 1980s*, Virginia Polytechnic Institute and State University, Βιρτζίνια 2000

Pepper Gordon, *Inside Thatcher's monetarist revolution*, Macmillan Press Ltd, Ηνωμένο Βασίλειο 1998

- Prasad Monica**, «The popular origins of Neoliberalism in the Reagan tax cuts of 1981», *Journal of Policy History*, τομ. 24, τχ. 3, 2012
- Robinson Peter**, *How Ronald Reagan changed my life*, HarperCollins E-books, 1999
- Rossinow Doug**, *The Reagan Era: A history of the 1980s*, Columbia University Press, Νέα Υόρκη 2015
- Slemrod Joel**, *Do taxes matter? The impact of the Tax Reform Act of 1986*, The MIT press, Κέιμπριτζ, Μασσαχουσέτη 1990
- Snyder Michael(επιμ.)**, *Big Bang 20 years on: New challenges facing the financial services sector*, Centre for Policy Studies, Λονδίνο 2006
- Thatcher Margaret**, *The Downing Street Years*, HarperCollins, Λονδίνο 1993
- Toms Mike**, «The Thatcher privatization legacy: not quite what she planned?», *Agenda*, Μάιος 2013
- Troy Gil**, *Morning in America: How Ronald Reagan invented the 1980s*, Princeton University Press, Ηνωμένες Πολιτείες Αμερικής 2005
- Troy Gil**, *The Reagan Revolution: a very short introduction*, Oxford University Press, Νέα Υόρκη 2009
- Young John W.**, *Η Ευρώπη του Ψυχρού πολέμου 1945-1991: Πολιτική ιστορία*, Γιώργος Δεμερτζίδης (μτφρ.), Εκδόσεις Πατάκη, Αθήνα 2002, σ. 253

ΔΙΑΔΙΚΤΥΟ

Corporation Tax Rates, <https://www.figurewizard.com/list-uk-corporation-tax-rates.html> (προσπελάστηκε στις 10.03.2017)

Federal Corporate income tax rates, income years 1909-2012, <https://taxfoundation.org/federal-corporate-income-tax-rates-income-years-1909-2012/> (προσπελάστηκε στις 10.03.2017)

Federal Surplus or Deficit as Percent of Gross Domestic Product, <https://fred.stlouisfed.org/series/FYFSGDA188S#0> (προσπελάστηκε στις 7.3.2017)

Historical Inflation Rate, https://inflationdata.com/inflation/inflation_Rate/historicalinflation.aspx (προσπελάστηκε στις 31.03.2017)

History of oil and gas production in Illinois,
<https://www.isgs.illinois.edu/outreach/geology-resources/history-oil-and-gas-production-illinois> (προσπελάστηκε στις 31.3.2017)

Howe Geoffrey, *Resignation Statement*, 1^η Νοεμβρίου 1990,
<https://www.youtube.com/watch?v=6DHzy6LQRxU> (προσπελάστηκε στις 30.3.2017)

Historical UK inflation rates and calculator, <http://inflation.stephenmorley.org/>
(προσπελάστηκε στις 10/3/2016)

Niskanen William A., *Reaganomics*,
<http://www.econlib.org/library/Enc1/Reaganomics.html> , (προσπελάστηκε στις 2 Ιουνίου)

Poole Robert, *Ronald Reagan and the Privatization Revolution*,
<http://reason.org/news/show/ronald-reagan-and-the-privatiz>, (προσπελάστηκε στις 2 Ιουνίου)

Reagan Ronald, *President Reagan's Farewell Address to the Nation*, 1.11.1989,
<https://www.youtube.com/watch?v=UKVsQ2daR8Q> (προσπελάστηκε στις 2/4/2017)

Ronald Reagan: a striking force, Reagan Foundation,
http://home.reaganfoundation.org/site/DocServer/ReaganMomentsAugust_2013_Essay_-_PATCO.pdf?docID=1725 (προσπελάστηκε στις 5 Ιουνίου 2017)

Tax on corporate profits, <https://data.oecd.org/tax/tax-on-corporate-profits.htm#indicator-chart> (προσπελάστηκε στις 10.3.2017)

Unemployment rate (aged 16 and over, seasonally adjusted),
<https://www.ons.gov.uk/employmentandlabourmarket/peoplenotinwork/unemployment/timeseries/mgsx/lms> (προσπελάστηκε την 1.4.2017)